
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Gazi
1926

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN KİLİSELERİN İNCELENMESİ VE KORUMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ömer ŞAHBAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMARLIK ANA BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MAYIS 2023

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ömer ŞAHBAZ

02/05/2023

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN KİLİSELERİN İNCELENMESİ VE KORUMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Ömer ŞAHBAZ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Mayıs 2023

ÖZET

Kültür varlıkları, geçmiş medeniyetlerle ilgili tarihi, kültürel, sosyal, teknik ve teknolojik çok önemli bilgileri barındırmaları yanı sıra ve bu bilgilerin gelecek nesillere aktarım bağlamında da korunmaları önem arz eden değerlerdir. Ancak kültür varlıklarının korunmasına olan ilginin bilimsel koruma kuramına evrilmesi yakın geçmişte gerçekleşebilmiştir. Yapıların bilinçli müdahalelerle çağdaş yaşam içinde kullanılarak korunmasının ortaya çıkan problemlerin en kısa sürede müdahale görmesi ve büyümeden engellenmesi gibi faydaları olduğu fark edilince; yeniden işlevlendirme kavramı önemli hale gelmiştir. Kültür varlıklarının özgün işlevlerinin çağdaş toplumda yeri olmadığı veya o işlev ile kullanımının plan organizasyonu, konfor koşullarının sağlanamaması veya ulaşım gibi sebeplerle mümkün olmadığı durumlarda, yapıya zarar vermeyecek ve istenen zamanda yapının özgün haline dönmesine engel olmayacak işlevlerle yapıyı kullanıma kazandırma yolu ile koruma ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda çeşitli sebeplerle terkedilmiş veya kullanımı azalan kiliseler de yeniden işlevlendirilen yapılar arasında yerini almıştır. Bu tez kapsamında Türkiye ve Avrupa'daki kiliselerin çağdaş yaşama kazandırılmak bağlamında farklı işlevlerle restorasyonları incelenmiş ve işlevin getirdiği olumlu ve olumsuz durumlar kapsamında karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar, ülkemizde çok fazla müdahale gerektirmeyen müze, kültür merkezi gibi işlevlerin tercih edildiğini ancak Avrupa'da ofis, kitapevi, otel, konut, restoran gibi alışılmışın dışında işlevlerin kilise yapılarının değerlendirilmesinde tercih edildiğini göstermiştir. Bu çalışma ile Türkiye'deki ve Avrupa'daki işlev çeşitliliği karşılaştırılmış, seçilen örnekler üzerinden Venedik Tüzüğü'nde belirtilen kurallar doğrultusunda kiliselere yapılan müdahaleler değerlendirilmiştir. Yapılan müdahaleler ile kiliselerin özgünlüğünün korunup korunmadığı tartışılmıştır.

Bilim Kodu : 80106
Anahtar Kelimeler : Koruma, Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme, Kilise
Sayfa Adedi : 127
Danışman Prof. Dr. Cemile Nakış KARAMAĞARALI
İkinci Danışman : Prof. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ

INVESTIGATION OF RE-FUNCTIONED CHURCHES AND ASSESSING IN TERMS OF CONSERVATION

(M. Sc. Thesis)

Ömer ŞAHBAZ

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

May 2023

ABSTRACT

Cultural properties are values that are important not only to contain historical, cultural, social, technical and technological information about past civilizations, but also to protect them in the context of handing down the next generations. However, the evolution of the interest in the protection of cultural properties into scientific conservation theory has only been possible in the recent past. The concept of re-functioning has become important when it is realized that the protection of the buildings by using them in contemporary life with conscious interventions has benefits such as the problems that arise as soon as possible and preventing them from growing. When the original functions of cultural assets do not have a place in contemporary society or when it is not possible to use them for their original purposes due to reasons such as plan organization, lack of comfort conditions, or transportation, protection through the use of functions that will not harm the structure and will not prevent it from returning to its original state at the desired time has become more prominent. In this context, abandoned or underutilized churches for various reasons have also found their place among the structures that have been refunctioned. In this thesis, the restorations of churches in Turkey and Europe with different functions in the context of being brought to contemporary life have been examined and compared in terms of positive and negative situations brought by their functions. The results show that in our country, functions such as museums and cultural centers that do not require too much intervention are preferred, while in Europe, uncommon functions such as offices, bookstores, hotels, residences, and restaurants are preferred in the evaluation of church structures. With this study, the diversity of functions in Turkey and Europe has been compared, and the interventions made to churches have been evaluated in accordance with the rules stated in the Venice Charter through selected examples. It was discussed whether the authenticity of the churches was preserved with the interventions.

Science Code	:	80106
Key Words	:	Preservation, Conservation, Re-functioning, Church
Page Number	:	127
Supervisor	:	Prof. Dr. Cemile Nakış KARAMAĞARALI
Co-Supervisor	:	Prof. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ

TEŞEKKÜR

"Yeniden İşlevlendirilen Kiliselerin İncelenmesi ve Koruma Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı tez çalışmam boyunca yardım ve düşüncelerini esirgemeyen, sahip oldukları bilgi birikimlerinden faydalanmamı sağlayan, sabır ve titizlikle beni yönlendiren pek kıymetli danışmanlarım Prof. Dr. Cemile Nakış KARAMAĞARALI ve Prof. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ'ye, emeklerini ve desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda olan değerli ailem, annem Nuriye ŞAHBAZ, babam Yılmaz ŞAHBAZ, kardeşlerim Dilara ŞAHBAZ ve Elif Naz ŞAHBAZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

ABSTRACT v

TEŞEKKÜR vi

İÇİNDEKİLER vii

ÇİZELGELERİN LİSTESİ x

ŞEKİLLERİN LİSTESİ xii

RESİMLERİN LİSTESİ xiv

SİMGELER VE KISALTMALAR xvii

1. GİRİŞ 1

2. KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI 5

2.1. Korunacak Kültür Varlıklarının Özellikleri 5

2.2. Kültür Varlıklarında Bozulmaya ve Yıpranmaya Neden Olan Etkenler 7

2.2.1. Fiziksel yıpranma 8

2.2.2. Sosyal ve ekonomik yıpranma 8

2.2.3. Yasal ve yönetsel yıpranma 9

2.2.4. Çevresel yıpranma 9

2.2.5. İşlevsel yıpranma 9

2.3. Kültür Varlıklarının Onarımı ve Restorasyonu 10

2.3.1. Sağlamlaştırma 10

2.3.2. Bütünleme (reintegrasyon) 11

2.3.3. Yeniden kullanım, yeniden işlevlendirme (renovasyon, rehabilitasyon) 11

2.3.4. Çağdaş ek 11

2.3.5. Yeniden yapım (rekonstrüksiyon) 12

2.3.6. Temizleme 12

Sayfa

2.3.7. Taşıma 12

3. KÜLTÜR VARLIKLARINDA YENİDEN İŞLEVLENDİRME 13

3.1. Yeniden İşlevlendirme ile İlgili Uluslararası Belgelerdeki Yasal Yaklaşımlar .. 15

3.2. Kültür Varlıklarının Yeniden İşlevlendirilmesinin Nedenleri 16

3.2.1. Tarihsel-kültürel nedenler 17

3.2.2. Ekonomik nedenler 18

3.2.3. Toplumsal değişim 18

3.2.4. Çevre faktörü 19

3.3. Kültür Varlıklarına Uygun Yeni İşlev Seçimi 19

3.3.1. İşlevlendirilecek kültür varlıklarının özellikleri 20

3.3.2. Kültür varlıklarına verilecek işlevin gereklilikleri 22

3.4. Kültür Varlıklarına Yeni İşlev Gereği Yapılan Müdahaleler 24

3.4.1. Plan şemasına müdahale 24

3.4.2. Strüktürel sisteme müdahale 25

3.4.3. Teknik gereksinimler sonucu yapılacak müdahaleler 26

3.4.4. Cepheye yapılan müdahaleler 27

3.4.5. Kültür varlığının yakın çevresine yapılan müdahaleler 29

4. KİLİSELERİN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ 31

4.1. Avrupa'daki Kiliselerin Yeniden İşlevlendirilmesi 33

4.1.1. Avrupa'daki kiliselerin yeniden işlevlendirilme nedenleri 33

4.1.2. Avrupa'daki kiliselerin yeniden işlevlendirilmede karşılaşılan zorluklar 34

4.1.3. Avrupa'daki kiliselerin yeni işlev seçimi 35

4.2. Türkiye'deki Kiliselerin Yeniden İşlevlendirilmesi 38

4.2.1. Türkiye'deki kiliselerin yeniden işlevlendirilme nedenleri 38

Sayfa

4.2.2. Türkiye'deki kiliselerin yeniden işlevlendirmesinde karşılaşılan zorluklar 39

4.2.3. Türkiye'deki kiliselerin yeni işlev seçimi 39

5. YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN KİLİSE ÖRNEKLERİ VE ANALİZLERİ 43

5.1. Kilise Kavramı, Plan Tipleri ve Bölümleri 43

5.1.1. Kilise tipleri 44

5.1.2. Kilise yapısının bölümleri 50

5.2. Avrupa'daki Yeniden İşlevlendirilmiş Kilise Örnekleri 54

5.2.1. Maastricht, Dominicanen Church 54

5.2.2. Breda, St.Annakerk 60

5.2.3. Bielefeld, Martinikirche 65

5.2.4. Eimsbüttel-Hamburg, Bethlehemkirche 69

5.2.5. Campobasso, San Rocco Church 72

5.2.6. Saint Omer, Chapelle des Jésuites 75

5.3. Türkiye'deki Yeniden İşlevlendirilmiş Kilise Örnekleri 78

5.3.1. Sivrihisar Ermeni Kilisesi 78

5.3.2. Kayseri Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi 83

5.3.3. Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi 88

5.3.4. Bursa, Aziz Panteleimon Kilisesi 92

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 97

KAYNAKLAR 119

ÖZGEÇMİŞ 127

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge **Sayfa**

Çizelge 4.1. Avrupa'da yeniden işlevlendirilen kilise örnekleri ve işlevleri 37

Çizelge 4.2. Türkiye'de yeniden işlevlendirilen kilise örnekleri ve işlevleri 40

Çizelge 5.1. Maastricht, Dominicanen Church değerlendirmesi 59

Çizelge 5.2. Breda, St. Annakerk değerlendirmesi 64

Çizelge 5.3. Bielefeld, Martinikirche değerlendirmesi 68

Çizelge 5.4. Eimsbüttel-Hamburg, Berhlehemkirche değerlendirmesi 71

Çizelge 5.5. Campobasso, San Rocco Church değerlendirmesi 74

Çizelge 5.6. Saint Omer, Chapelle des Jésuites değerlendirmesi 77

Çizelge 5.7. Sivrihisar Ermeni Kilisesi'nin değerlendirmesi 82

Çizelge 5.8. Kayseri Meryem Ana Kilisesi'nin değerlendirmesi 87

Çizelge 5.9. Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi'nin değerlendirmesi 91

Çizelge 5.10. Bursa Aziz Panteleimon Kilisesi'nin değerlendirmesi 95

Çizelge 5.11. İncelenen yeniden işlevlendirilen kiliselerin işlev, plan tipi ve kiliselere yapılan müdahaleler 96

Çizelge 6.1. Türkiye ve Avrupa'daki yeniden işlevlendirilen kilise örnekleri ve işlevleri 98

Çizelge 6.2. İncelenen kiliselere yeni işlev doğrultusunda yapılan müdahaleler ve çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda değerlendirilmesi 101

Çizelge 6.3. İncelenen yeniden işlevlendirilen kiliselere yapılan müdahalelerin özgünlük durumuna göre değerlendirilmesi 107

Çizelge 6.4. Plan kurgusu bağlamında az değişmiş (a- Maastricht Dominicanen Kilisesi), çok değişmiş (b- Breda St. Annakerk Kilisesi) ve özgün (c- Chapelle des Jésuites) örnekleri 109

Çizelge 6.5. Yeniden işlevlendirilen kiliselerden korunan süsleme örnekleri a-) Bethlehemkirche, b-) St. Annakerk, c-) Taksiyarhis Kilisesi d-) Maastricht Dominicanen Kilisesi, e-) Meryem Ana Kilisesi f-) Chapelle des Jésuites 110

Çizelge **Sayfa**

Çizelge 6.6. Çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimari anlayışına uygun eklemelerin özgün (a- Aziz Panteleimon Kilisesi), az değişmiş (b- Martinikirche) ve çok değişmiş (c- Bethlehemkirche) örnekleri 112

Çizelge 6.7. Yeniden işlevlendirilen kiliselerin müdahaleler sonucunda okunabilirliği kapsamında eski ve yeni fotoğraf karşılaştırmalı özgün (a- Chapelle des Jésuites), az değişmiş (b- Maastricht Dominicanen Church) ve çok değişmiş (c- Breda St.Annakerk) örnekleri 114

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil **Sayfa**

Şekil 5.1. Saint Peter Bazilikası Roma 319-329 yılları arası görünüşü ve planı 44

Şekil 5.2. (a) ve (b) Santa Sabina Kilisesi iç mekân görünüşü ve planı, Roma 45

Şekil 5.3. (a) ve (b) St.Costanza Mezarı planı ve iç mekânı, Roma..... 45

Şekil 5.4. Yeniden Doğuş (Nativite) Kilisesi planı..... 46

Şekil 5.5. Studios Manastır Kilisesi planı..... 48

Şekil 5.6. Ayasofya planı..... 48

Şekil 5.7. Aya İrini Kilisesi planı..... 48

Şekil 5.8. Bodrum Mesih Paşa Camii (Myrelaion Kilisesi) planı 49

Şekil 5.9. San Marco Kilisesi planı 49

Şekil 5.10. Selanik Kutsal Havariler Kilisesi planı 49

Şekil 5.11. Fenari İsa Camii dehlizli plan tipine sahip güney bölümü planı 50

Şekil 5.12. Kariye Müzesi kiberion plan tipine ait bölüm planı..... 50

Şekil 5.13. Kilisenin bölümleri..... 51

Şekil 5.14. Maastricht, Dominicanen Church planı 55

Şekil 5.15. Yeni işlev sonrasındaki Dominicanen Church planı 55

Şekil 5.16. Maastricht, Dominicanen Church eklenen strüktür (a) planı ve (b) kesiti... 56

Şekil 5.17. Maastricht, Dominicanen Church eklenen bodrum katın planı ve mahzenin yeri 57

Şekil 5.18. Bielefeld, Martinikirche kilisesinin yeniden işlevlendirilme sonrasındaki zemin kat (a) ve galeri katı (b) planı..... 66

Şekil 5.19. San Rocco Church işlevlendirme sonrasındaki galeri kat planı (a) ve kesiti (b)..... 73

Şekil 5.20. Chapelle des Jésuites işlevlendirme öncesindeki planı 75

Şekil 5.21. Sivrihisar Ermeni Kilisesi'nin restorasyon öncesi planı 79

Şekil **Sayfa**

Şekil 5.22. Sivrihisar Ermeni Kilisesi'nin restorasyon sonrası planı 80

Şekil 5.23. Sivrihisar Ermeni Kilisesi'nin restorasyon sonrası kesiti 80

Şekil 5.24. Kayseri Meryem Ana Kilisesi'nin yeniden işlevlendirme öncesindeki planı..... 83

Şekil 5.25. Kayseri Meryem Ana Kilisesi yeniden işlevlendirme sonrasındaki zemin kat (a) ve galeri katı (b) planı..... 85

Şekil 5.26. Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi'nin zemin kat (a) ve galeri katı (b) planı 89

Şekil 5.27. Aziz Panteleimon Kilisesi'nin Planı..... 93

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim **Sayfa**

Resim 3.1. Ankara Çengel Han'ın Rahmi Koç Müzesi olarak kullanımı 14

Resim 3.2. İstanbul II. Bayezid Hamamı Türk Hamam Kültürü Müzesi 14

Resim 3.3. Afyonkarahisar Kültür ve Sanat Evi olarak kullanılan konak 17

Resim 3.4. Kütahya Kent Tarihi Müzesi olarak kullanılan geleneksel Türk evi..... 18

Resim 3.5. Kiliseden camiye çevrilmiş Gaziantep Kurtuluş Camii iç mekânı 19

Resim 3.6. Kruisherenhotel Maastricht 21

Resim 3.7. DePetrus kilisesinin kütüphane olarak kullanımı 22

Resim 3.8. Danimarka Roskilde'de eski beton fabrikasının okula dönüşümünde yapı planına yapılan müdahaleler 25

Resim 3.9. Hollanda Tilburg'da yer alan tren istasyonunun halk kütüphanesine dönüştürülürken plana yapılan müdahaleler 25

Resim 3.10. Güney Kore'de yer alan kahve dükkânı olarak işlevlendirilmiş bir yapının çelik taşıyıcılar ile güçlendirilmesi 26

Resim 3.11. Abdullah Gül Üniversitesi Sümer Kampüsü Ambar Binası'ndaki kolonun sac levhalarla güçlendirilmesi 26

Resim 3.12. İstanbul Tuz Ambarı'nın dönüşümündeki mekanik müdahaleler 27

Resim 3.13. İspanya'da yer alan kilisenin dönüşümünde girişe eklenen çağdaş ek 28

Resim 3.14. Bulgaristan'da yer alan St.Paraskeva kilisesinin başka bir işleve dönüşümünde çatısının yeni bir malzeme ile tamamlanması 28

Resim 4.1. Kayseri Gesi Kayabağ Yanartaş Kilisesi günümüzde onarılmayı bekleyen kiliselerden biri 38

Resim 5.1. Dura-Europos kilise evinin planı 43

Resim 5.2. Maastricht, Dominicanen Church ara kattan orta nefe bakış 56

Resim 5.3. Maastricht, Dominicanen Church eklenen metal strüktürün kilisedeki konumlanması 56

Resim 5.4. Maastricht, Dominicanen Church apsis bölümündeki düzenleme 57

Resim **Sayfa**

Resim 5.5. Maastricht, Dominicanen Church kuzey nefe eklenen bölüm ve orta nefteki algısı 58

Resim 5.6. Maastricht, Dominicanen Church girişine eklenen kapı 58

Resim 5.7. Breda, St. Annakerk kilisesinin dönüşüm öncesindeki planı (a), iç mekânı (b) ve cephesi (c) 60

Resim 5.8. Breda, St. Annakerk kilisesinin dönüşüm sonrasındaki zemin kat planı (a), kesiti (b), şematik planlar (c) ve orta nefe girişten bakış (d) 61

Resim 5.9. St.Annakerk kilisesinde iç mekanda yer alan çelik merdiven 62

Resim 5.10. St.Annakerk kilisesindeki döşemenin duvar ve sütun bitişlerindeki cam döşeme detayı 62

Resim 5.11. St.Annakerk kilisesinde gözüken havalandırma ve sprinkler sistemi 63

Resim 5.12. St.Annakerk'te yer alan vitray cam 63

Resim 5.13. St.Annakerk'te bulunan ve korunan vaaz kürsüsü 63

Resim 5.14. Bielefeld, Martinikirche kilisesinin iç mekân görselleri 66

Resim 5.15. Bielefeld, Martinikirche kilisesinin galeri katından apsise bakış işlevlendirme sırasında (a) ve işlevlendirme sonrası (b) 66

Resim 5.16. Bielefeld, Martinikirche kilisesinde apsis bölümünde yer alan vitray camlar 67

Resim 5.17. Bethlehemkirche kilisesinde eklenen bölümün cephe ile ilişkisi 69

Resim 5.18. Bethlehemkirche iç mekânı 70

Resim 5.19. Bethlehemkirche kilisesinde yer alan pirinç kapı 70

Resim 5.20. San Rocco Church işlevlendirme sonrasındaki plan (a) ve iç mekân (b) .. 72

Resim 5.21. San Rocco Kilisesi korunan taş döşeme 73

Resim 5.22. Chapelle des Jésuites işlevlendirme sonrasındaki iç mekandaki farklı etkinliklere göre iç mekân tasarımları 76

Resim 5.23. Chapelle des Jésuites anıtsallığı ve çevresine göre konumlanışı 76

Resim 5.24. Sivrihisar Ermeni Kilisesi'nde bulunan kubbenin konumu ve iç mekandaki etkisi 79

Resim **Sayfa**

Resim 5.25. Sivrihisar Ermeni Kilisesi'nin kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirme sonrasında yapılan bir sempozyum..... 81

Resim 5.26. Kayseri Meryem Ana Kilisesi'nde oluşturulan galeri katı 86

Resim 5.27. Kayseri Meryem Ana Kilisesi'nde eklenen çelik taşıyıcılı ara kat 86

Resim 5.28. Kayseri Meryem Ana Kilisesi'nin iç mekânı 86

Resim 5.29. Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi'nin batı ve güney cepheleri 89

Resim 5.30. Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi'nin iç mekânı..... 90

Resim 5.31. Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi'nin galeri katından orta nefe bakış..... 90

Resim 5.32. Bursa, Aziz Panteleimon Kilisesi'nin iç mekânı..... 93

Resim 5.33. Bursa, Aziz Panteleimon Kilisesi'nin giriş cephesi 94

Resim 5.34. Bursa, Aziz Panteleimon Kilisesi Kültür Evi'nde düzenlenen bir söyleşi. 94

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler	**Açıklamalar**
m	Metre

Kısaltmalar	**Açıklamalar**
Bkz.	Bakınız
FR.	Fransızca
ICOMOS	International Council On Monuments And Sites
İNG.	İngilizce
VB.	Ve benzerleri
YY	Yüzyıl

1. GİRİŞ

Kültür varlıkları, toplumların geçmişte kurdukları medeniyetlerin pek çok açıdan gelişmişlik düzeyini yansıtan önemli somut miras ögeleridir. Yapıldıkları dönemin canlı şahitleri olarak değerlendirebileceğimiz bu yapıların bir kısmı zaman içinde harap duruma gelerek yok olmuş, ancak bir kısmı ise zaman içinde eskime, afet, savaş, atmosferik etkenler vb. koşullara karşı koyarak günümüze kadar ulaşmışlardır. Kültür varlıkları bulundukları bölgeyi tanımlayan, bölgenin kimliğini oluşturan önemli unsurlardan birini oluştururlar. Cami, kilise, saray, medrese gibi anıtsal yapılar çevresiyle kurduğu etkileşim ile çağdaş yaşam içinde geçmiş medeniyetlerin varlıkları olarak kentin bir bütün halinde toplumun gelişimini yansıtmasını sağlamaktadırlar. Kültür varlıkları ile bir arada yaşayan bireyler, kent ve kentli ile kurdukları bağ içinde bu yapılara, yapıların mekân, eleman veya görsel öğelerine de değer atfederler. Bu sebeple kültür varlıkları, toplumun geçmişi ile ilgili olay ve anılarla birlikte bireylerin kendi geçmişleri ile ilgili hatıralarda da kendilerine yer bulduklarından anı değerine sahip olur; kentsel bellek ögeleri haline gelirler. Bellek ögeleri olarak toplumun ortak değerleri içinde yer almaları, bu yapıların korunması gerekmektedir. Bu koruma işlemi ile tarihin ve kültürün sürekliliğinin sağlanması, gelecek nesillerin ait oldukları toplumun birer bireyi olarak yetişmelerinin yanı sıra mimari ve sanatsal değerlerin de takip edilebilmesi ve geliştirebilmesi yönünden önemlidir.

Çağdaş koruma anlayışının ortaya çıkışı yakın geçmişte başlamış ve günümüze kadar gelişerek süregelmiştir. 19.yy'da başlayan -çabalar, 1931 yılında Atina'da toplanan 'I. Uluslararası Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimar ve Teknisyenler Konferansı' sonrasında alınan kararlar çağdaş koruma anlayışının ilk adımlarını oluşturmuş, -1932 yılında İtalya Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu tarafından 'Carta Del Restauro' adı ile yayımlanmıştır. 1964 yılında Venedik'te yapılan ikinci konferansta, çağdaş restorasyon anlayışının temelini oluşturan Venedik Tüzüğü (Bkz. Ek-1) oluşturulmuştur. 1965 yılında ICOMOS (International Council On Monuments And Sites) un kurulması, korumanın uluslararası anlayışla kurumsallaşarak çağdaş bir şekilde yürütülmesini sağlamış, sonrasında da çok çeşitli konularda çalışma grupları ile farklı başlıklar altında detaylı tüzük ve tavsiye kararları yayımlanmıştır.

Kültür varlıklarının korunmasında çok çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bütünleme, temizleme, taşıma gibi yöntemlerin arasında kullanılan en önemli yöntemlerden birini de yeniden işlevlendirme oluşturmaktadır. Yeniden işlevlendirme, yapıldıkları dönemdeki işlevini günümüzde devam ettiremeyen veya özgün işlevi ile çağdaş yaşamda kendisine yer bulamayan yapılar için kullanılan bir yöntemdir. Yapıların çeşitli sebeplerden dolayı kullanılamaması ve işlevsiz kalması, köhneme ve akabinde yıkılmaya sebep olduğundan kültür varlıkları için önemli bir sorundur. Bu nedenle yapıların yeni bir işlev verilerek kullanılması kabul görmüş bir uygulamadır. Bu şekilde işlevi değiştirilerek çağdaş yaşama kazandırılmış çok sayıda kültür varlığı bulunmaktadır. Ancak bu bağlamda dini yapılar azınlığı oluşturmaktadır.

Dini yapılar, kültür varlıkları arasında günümüze kadar işlevini koruyabilmiş yapı tiplerinden birini oluştururlar. Yüzyıllar boyunca ibadet yeri olarak kullanılan yapılar dini inançların ve ritüellerin halen sürmesi sebebi ile günümüzde de aynı işlevini sürdürebilmektedir. Ancak cemaatin azalması veya kalmaması, bu yapılarda da koruma problemleri oluşmasına sebep olmaktadır. Özellikle toplumların kutsallık atfettiği dini inanışları sebebi ile bu yapılarda farklı işlevle yeniden kullanıma çok ciddi düşünülerek karar verilmesi gerekmektedir. Özellikle dini yapılar bu bağlamda öne çıkan manevi değeri nedeniyle yeniden işlevlendirilmesi zorlu bir süreçtir.

Çalışmanın amacı

Bu çalışma kapsamında, dini yapılar bazında dünyada en yoğun inşa edilmiş olan kilise yapıları çeşitli nedenlerle kendi özgün işlevlerini devam ettiremedikleri durumlarda yeniden işlev verilerek çağdaş yaşama kazandırıldıkları örnekler incelenmiş, çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda değerlendirilmiştir. Ülkemizdeki ve Avrupa'daki çalışmaların çeşitli açılardan karşılaştırılması yapılarak, kilise yapılarının dönüşümlerine yönelik örnekler üzerinden manevi değeri olan yapıların farklı işlevle dönüşümlerine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Çalışmanın kapsamı

Tez çalışması kapsamında Avrupa'da ve Türkiye'de yeniden işlevlendirilmiş kilise yapıları literatür ve alan çalışmaları ile tespit edilmiştir. Alan çalışması kapsamında Türkiye'de

bulunan yapılarla ilgili veriler gerekli izinlerin kısmen alınabilmesi ile yeterli sayıda yapı için tamamlanabilmiş ancak Avrupa'daki pek çok yapıdan pandemi koşulları sebebi ile veri elde etmek veya bu izni almak mümkün olmamış; yurtdışındaki örneklerde genel anlamda literatüre bağlı kalınmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler değerlendirilerek, yapılarla ilgili gerekli vektörel veriler; planimetrik ve müdahale verileri mekân, mimari eleman ve strüktürel bazda derlenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu kapsamda yeterli veri elde edilebilen yapılar, verilen işlev ve işlevin gerektirdikleri ile çağdaş koruma ilkeleri kapsamında değerlendirilerek karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda işlevin gereksinimleri ile koruma çalışmalarının birbiri ile ilişkisi değerlendirilerek tartışılmıştır.

Yöntem

Çalışma kapsamında veri elde etme yöntemi olarak literatür taraması, yerinde gözlem ve değerlendirme kullanılmış; elde edilen tüm veriler aynı formatta bilgisayar ortamında bir araya getirilerek ortak değerlendirmeye alınmıştır. Çalışma sonuçlarının değerlendirilmesi ise örneklerin birbiri ile Venedik Tüzüğü kapsamında önceden belirlenmiş olan kriterler bağlamında karşılaştırılması şeklinde tartışılarak elde edilmiştir.

Sınırlılıklar

Çalışmanın en büyük ve zorlayıcı problemini, pandemi oluşturmuştur. Yerinde tespit ve inceleme gerektiren yapılar, pandemi sebebi ile çalışmayan kurum ve kuruluşlar ile iletişim kurulamaması veya izin alınamaması sebebi ile istendiği netlik ve detayda incelenememiş; yerinde sadece fotoğraflanabilmiştir. Bu problemle Avrupa'daki yapıların neredeyse tümünde karşılaşılmış olması; pek çok yerde literatüre bağımlı kalmayı mecburi hale getirmiştir. Bu bağlamda literatürde işlev değişikliğine dair bilgi bulunmayan veya yeterli ve gerektiği şekilde tam bilgi elde edilemeyen yapılar; tez kapsamı dışında tutulmuş, araştırma kısıtlı sayıda örnek üzerinden tamamlanabilmiştir.

Ayrıca özellikle ülkemizde çok sayıda örneği olan kiliseden dini yapıya işlev değişikliği yapılan yapılar da yapılara neredeyse hiçbir müdahaleyi gerektirmediğinden araştırma kapsamı dışında tutularak, değerlendirme, dini yapı dışında dönüşümleri kapsayacak şekilde sınırlanmıştır.

Bu tez çalışması 6 bölümden oluşmaktadır. Bölümlerde içeriği aşağıda kısaca belirtilmiştir.

Birinci bölümde, tezin, konusu, amacı, kapsamı ve yöntemi belirtilmiştir.

İkinci bölümde kültür varlıklarının sahip olduğu özellikler ve korunmasının gerekliliğine değinilmiştir. Açıklanan bilgiler doğrultusunda kültür varlıklarının bozulmasına ve yıpranmasına neden olan nedenler açıklanmış, onarımında kullanılacak tekniklerden bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde koruma tekniklerinden biri olan yeniden işlevlendirme ele alınmıştır. Yeniden işlevlendirmenin tarihsel süreç içerisindeki yasal yaklaşımları ve nedenleri açıklanmış ardından işlev seçimine yönelik kültür varlıklarının özellikleri ve işlevin gereklilikleri anlatılmıştır. Açıklanan bilgiler doğrultusunda kültür varlıklarındaki müdahaleler ele alınarak yeniden işlevlendirmenin aşamalarından bahsedilmiştir.

Dördüncü bölümde tezin çalışma konusu olan dini yapıların yeniden işlevlendirilmesine yönelik bilgiler verilmiştir. Ardından Avrupa'daki ve Türkiye'deki kiliselerin işlevlendirilmesindeki nedenler, zorluklar ve yeni işlev seçimlerine değinilmiştir.

Beşinci bölümde yeniden işlevlendirilen kilise örnekleri üzerinden analizler yapılmıştır. Öncelikle kilise kavramı açıklanmış, plan gelişimi ve plan bölümleri anlatılmıştır. Tüm bu anlatılanlar doğrultusunda Avrupa'dan ve Türkiye'den seçilen örneklerin yeniden işlevlendirilmelerine dair değişimler, müdahaleler ve yeni işlevin uygunluğuna yönelik analizler yapılmıştır.

Altıncı bölüm çalışmanın değerlendirmesinin ve sonucunun yapıldığı bölümdür. Elde edilen veriler doğrultusunda Avrupa'daki ve Türkiye'deki kiliselerin işlevlendirilmeleri karşılaştırılmıştır. Oluşturulan tablolar ile kiliselerin işlevlendirilmesinde yapılan müdahalelerin neler olduğu, kiliselerin özgünlüklerinin korunup korunmadığı ve çağdaş koruma anlayışının kiliselerin işlevlendirilmesinde uygulanıp uygulanmadığı tartışılmıştır. Bu veriler ışığında Avrupa'daki işlevlerin dağılımı ve uygulanışları ile Türkiye'deki benzerlikler ve farklılıklar değerlendirilmiştir. Türkiye'de verilebilecek yeni işlevlerin neler olduğuna dair çıkarımlarda bulunulmuştur.

2. KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI

Hasol'a göre koruma, "Tarih ya da sanat değeri taşıyan yapıların, doğal değerlerin ya da kent parçalarının yaşamlarını sürdürebilmeleri için muhafaza, onarım ve bakımına ilişkin gerekli önlemleri alma" olarak tanımlamaktadır [1].

Washington Sözleşmesi'nde koruma, "her türlü kültür varlığını bir insanlık mirası olarak uzun süreli güvence altına almak" olarak belirtilmiştir [2].

Alsaç korumayı, doğal ve kültürel varlıkların bakımı ve kullanımı ile onların olabildiğince bozulmadan sonraki kuşaklara aktarılabilmesi için yapılan her türlü çalışma olarak adlandırmaktadır [3].

Ahunbay'a göre koruma kültür varlıklarını güvenle geleceğe aktarmak için yapılan sürekli bakım, konservasyon, restorasyon ve izleme işlemlerini kapsayan çalışmalardır [4].

Korumadaki amaç fiziksel olarak yapının ayakta kalmasını sağlamak ve bununla birlikte estetik ve simgesel değerlerinin saklanmasıdır. Yapıların sahip olduğu tarihi, kültürel, simgesel ve estetik değerlerden birkaçına sahip olması durumunda korunması gerekmektedir. Yapının işlevsel olması ve işlevini devam ettiriyor olması korunması için yeterli değildir. Ayrıca kültür varlıklarının kültürel değerleri, toplum ve insanlığın ortaklaşa oluşturduğu tarih ve anılarda önemli bir yere sahiptir ve korunması için yeterlidir [5].

Yapılmış olan bu tanımlamalardan kültür varlıklarının; gelecek nesillere aktarabilmek, kültür sürekliliğini sağlayabilmek ve tarihi belge olarak ayakta kalmasını sağlamak amacıyla korunduğu anlaşılmaktadır. Koruma işleminin çeşitli yöntemlerle yapıldığı, bu yöntemlerin kültür varlıklarının strüktürel olarak ayakta kalmasının yanı sıra sanatsal ve mimari ögelerinin de korunmasına yönelik çalışmalar olduğu söylenebilir.

2.1. Korunacak Kültür Varlıklarının Özellikleri

Korumanın temel sorunlarından biri korunacak nesnenin neden korunacağının belirlenmesidir. Günümüze ulaşan seçkin dini yapılar (Parhenon, Pantheon), mezar anıtları

(piramitler, Selçuklu türbeleri) ya da işlevsel binalar (Colosseum, Roma hamamları) dünya mimari mirasının eşsiz ögeleri olarak korunmaya değer bulunmaktadır. Anıtsal yapılar dışında gündelik yaşama ait yapılar da zaman geçtikçe toplumsal tarihe ait olarak koruma kapsamına alınmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile üretilen eserler de teknoloji tarihi açısından önemli olmaları nedeniyle korunmaktadır [6].

Kültür varlıkları bakımsızlık, malzemenin yıpranması, doğal afetler sonucu gelecek kuşaklara aktarılamamaktadır. Var olan tüm yapıların korunması zor olacağından önceden belirlenen yapıların korunması yönünde çalışmalar yapılmalıdır. Hangi yapıların korunmaya değer olduğuna dair karar verebilmek için bazı ölçütler belirlenmiştir. Kuban'a göre tarihi belge niteliği, eskilik özelliği ve estetik değer olarak üç farklı değer ölçütü vardır [6,7].

Tarihi belge ölçütü, bir yapı tarihi bir olayla veya kişiyle ilişkisi olması veya bir süreci yansıtması ile bu değere sahip olabilir. Atatürk'ün doğduğu ev, bir Türk evinin özelliğini taşımasından çok Atatürk ile olan ilişkisinden dolayı koruma kapsamındadır. Roma döneminin yapım tekniğini yansıtan tonoz örtü düzenine sahip bir yapı taşıdığı tarihi özellik nedeniyle korunmaktadır [6, 7].

Zaman Ölçütü, **y**apının yaşı korunması gerekliliğine dair bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Günümüze zarar görmeden ulaşabilen yapı sayısı çok azdır. Bu nedenle çok eskiden kalan yapılar korunmaktadır. Ülkemizde 2863 sayılı kanunun 6.maddesinde 19.yüzyılın sonuna kadar yapılmış taşınmazlar koruma altındadır. Belirli bir zaman değerlendirmesi yapmak kolaylık sağlamaktadır.

Estetik Değer Ölçütü, güzellik kavramı öznel bir yargı belirtmesi nedeniyle toplumsal olarak ortak bir fikre sahip olmakta zorlanılabilir. Nesnel yargıya ulaşılamayan yapıların estetik değerini belirlemede, sanatsal özelliklerinin uzmanlar tarafından kabul görmüş olması gerekmektedir. Bu doğrultuda kültür varlıkları ve çevrelerinin estetik olarak kabul edilmesi sanat tarihçisi ve estetik uzmanlarının görüşleri ile olmaktadır [6].

Yukarıda verilen ölçütler dışında kültür varlıklarının korunabilmesi için belirli değerleri taşıması gerekmektedir. Bu ölçütler ile değerlerin ayrımı tam yapılamamakta ancak birbirini tamamlayan kavramlardır. ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde değerler şu şekilde verilmiştir [8]:

- Özgünlük,
- Bütünlük,
- Tarihsel Değer,
- Belgesel Değer,
- Estetik ve Sanatsal Değer,
- Teknik ve Teknolojik Değer,
- Enderlik-Teklik Değeri,
- Grup Değeri,
- Kullanım Değeri,
- Folklorik Değeri.

Yukarıda yer alan değerlerden bir veya birkaçına sahip yapıların korunması gerekmektedir. Bu tür değerlere sahip yapılar kültürel ve tarihsel açıdan önemli olan gelecek nesillere aktarılması gereken yapılardır.

2.2. Kültür Varlıklarında Bozulmaya ve Yıpranmaya Neden Olan Etkenler

Zaman içerisinde kültür varlıklarında bozulmalar ve yıpranmalar meydana gelmektedir. Ahunbay'a göre yapılarda oluşan bu bozulma nedenleri iç ve dış nedenler olarak bahsetmektedir [6].

İç nedenler; yapının konumundan kaynaklanan hasarlar, zemin özellikleri, strüktür tasarımındaki hatalar, hatalı malzeme kullanımı, kötü işçilik ve detay kullanımı olarak sıralanabilir. Dış nedenler ise uzun süreli doğal etkenler, doğal afetler, insanların neden oldukları hasarlar olarak sıralanabilir. İnsanların neden oldukları hasarlar da terk, kötü kullanım ve onarımlar, yangınlar, savaşlar, vandalizm, bayındırlık etkinlikleri, turizm, hava kirliliği, trafik gibi sebeplerdir

Yaldız ise yapılarda oluşan bu bozulmaları yıpranma olarak ele almış ve oluşturduğu yıpranma çeşitlerini yapı üzerinde bıraktığı yıpranma türlerine göre sınıflandırmıştır. Bu yıpranma türleri aşağıdaki gibi sıralanabilir [9]:

- Fiziksel Yıpranma,
- Sosyal ve Ekonomik Yıpranma
- Yasal ve Yönetsel Yıpranma,
- Çevresel Yıpranma,
- İşlevsel Yıpranma.

2.2.1. Fiziksel yıpranma

Fiziksel yıpranmada kültür varlıklarının fiziksel bütünlüğü tehlike altındadır. Bu yıpranmaya neden olan etkileri yapısal özellikler, çevresel faktörler, doğal afetler, çeşitli bitki ve mikroorganizma oluşumları ve insanların neden olduğu hasarlar olarak gösterebiliriz.

Yapılarda kullanılan malzemelerin zaman içerisinde eskimesi yapının fiziksel bütünlüğünü bozmaktadır. Ayrıca yanlış malzeme kullanımı, kötü işçilik ve detay çözümü gibi hatalar da yapının öngörülen süreden önce yıpranmasına neden olmaktadır.

Su ve oluşan nemin yapıdan uzaklaştırılamaması sonucunda yapı strüktüründe bozulmalar meydana gelmektedir. Su ve nemden dolayı oluşan bitki, mantar, böcek gibi oluşumlar kültür varlıklarına ağır hasarlar vermektedir.

Yangın, sel gibi doğal afetler ve savaş, vandalizm, terör gibi insanlardan kaynaklanan şiddet olaylarının kültür varlıkları üzerinde yıkıcı etkileri bulunmaktadır.

2.2.2. Sosyal ve ekonomik yıpranma

Aşırı nüfus artışı ve kentleşme, ekonomik ve sosyal hayatı olumsuz etkilemektedir. Ekonomik olarak çeşitli olanakların olduğu kentlere kırsal alanlardan yapılan göçler nedeniyle kırsalda yer alan kültür varlıklarının kullanımı azalmaktadır. Terk edilen bu yapılarda zamanla işlev kaybı ve tahribatlar görülebilmektedir.
Zaman içerisinde kentteki değişen sosyal yaşam nedeniyle kültür varlıklarının günün şartlarında kullanımı azalmaktadır. Gündelik hayat içerisinde kullanılamayan yapılar hem ekonomik hem de sosyal olarak etkilenmektedir [9].

2.2.3. Yasal ve yönetsel yıpranma

Yaşanan hızlı kentleşme ile geliştirilen imar planları koruma amaçlı değillerdi. Geçmişte alınan hatalı yasal kararlar, alınan kararların doğru uygulanmaması ve denetimin yetersiz olması gibi sebepler tarihi yapı ve çevresine geri döndürülemeyecek şekilde zarar vermiştir [9].

Gelişen kentler için açılan yeni yollar, bayındırlık hizmetleri ve artan rant çıkarları sebebiyle tarihi yapıların korunması zorlaşmıştı. Bu durum altında bazı yapılar yıkılırken bazıları ise uygun olmayan işlevlerde kullanılarak yıpranmalarına neden olunmuştur.

2.2.4. Çevresel yıpranma

Günümüzde kabul gören koruma anlayışında tarihi yapılar çevresi ile bir bütündür ve birlikte korunmaları gerekmektedir. Yapının çevresinde oluşan yıpranmalar zamanla yapıları da olumsuz etkilemektedir. Tarihi çevrelerde ulaşımı rahatlatmak amacıyla yolların genişletilmesi yapı ve çevre bütünlüğüne zarar vermekte, yapıların hasar almasına veya yıkılmasına neden olabilmektedir.

Yapı çevresinde yaşanan olumsuzluklar yapıların işlevsiz kalmasına neden olmakta ve işlev değişikliğini zorunlu kılmaktadır. Çevresi ile bütün bir şekilde iyileştirme yapılamayan yapıların yeni işlevinin de zaman içerisinde etkisiz kalacağı da unutulmamalıdır.

2.2.5. İşlevsel yıpranma

İşlev; yapı ögelerinin, tek veya tüm amaca uygunluğu anlamına gelmektedir. Yapının plan ve biçimsel özellikleri işlevi tanımlar. Yapıda yer alan her mekân işlevin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmaktadır [10].
Kültür varlıkları yapıldıkları dönemin ihtiyaçlarını karşılayan işlevlere sahiptir. Günümüzde değişen yaşam koşulları ve standartları bu işlevlerin yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Han, kervansaray gibi işlevlerin günümüzde kullanılmadığı düşünüldüğünde kültür varlıklarında işlevsel yıpranmalar görülebileceği unutulmamalıdır.

2.3. Kültür Varlıklarının Onarımı ve Restorasyonu

Kültür varlıklarının korunmasında en iyi yol sürekli bakımının sağlanmasıdır. Oluşacak yıpranmalara ve hasarlara karşı önceden alınacak tedbirler, kültür varlıklarının özgünlüğünün korunmasına yardım edecektir. Günümüzde yapıların belirli aralıklarla belgeleme çalışmasının yapılması ve onarılması bu yöntem dahilindedir.

Kültür varlıklarına müdahale edilmesindeki ana fikrin, yapıların tarihi değer taşıması ve onların gelecek nesillere aktarılması olduğu unutulmamalıdır. Bu doğrultuda yapılacak onarımlarda yapının olabildiğince az müdahale ile korunması sağlanılmalıdır.

1964'te yayımlanan Venedik Tüzüğü'nde belirtildiği üzere kültür varlıklarının var olan planı, mimari süslemeleri değiştirilmemeli ve müdahalelerden kaçınılmalıdır. Onarımlarda özellikle kültür varlıklarının tarihi değer taşıyan bölümleri korunmalı ve yıkılmasına izin verilmemelidir. Yapıların onarımında geleneksel tekniklerin yetersiz kaldığı durumlarda günün teknolojik gelişmeleri doğrultusunda müdahale edilebilir [11].

Ahunbay, yapılacak onarımlarda kullanılan restorasyon tekniklerini; sağlamlaştırma, bütünleme (reintegrasyon), yenileme, yeniden kullanım yeniden yapma (rekonstrüksiyon), temizleme, taşıma olarak sıralamıştır [6].

Kültür varlıkları çeşitli nedenlerden dolayı sürekli bakımı yapılmamış olup büyük hasarlara ve yıpranmalara maruz kalmaktadır. Bu durumda olan yapılar onarılırken yukarıdaki tekniklerden birkaçı bir arada kullanılabilir. Kültür varlıklarında yapılacak incelemeler ve değerlendirmelerin ardından hangi tekniklerin kullanılacağına karar verilmelidir.

2.3.1. Sağlamlaştırma

Yapının zarar görmüş veya gelecekte oluşabilecek durumları engellemek, yapının ömrünü uzatmak amacıyla yapının strüktürüne, malzemesine veya zeminine yapılan müdahalelerdir. Her restorasyonda yapının güçlendirilmesi esastır.

2.3.2. Bütünleme (reintegrasyon)

Hasar görmüş ya da yok olmuş bölgelerin yapısal veriler ve belgeler ışığında, geleneksel veya çağdaş malzemeler kullanarak tamamlama işlemidir. Bütünlemenin amacı estetik, işlevsel ya da strüktürel denge kaygısı olabilir [6].

Venedik Tüzüğü, madde 9 ve 12'de belirtildiği üzere güvenilir belgelere dayanmayan faraziyenin başladığı durumlarda onarım durmalıdır. Tamamlamalar gerekli ise tarihi yapının mimari bütünlüğüne, kompozisyonuna zarar vermeden aynı veya farklı malzemeler ile yapılmalıdır. Yapılacak müdahalenin farklı dönemde yapıldığı anlaşılmalıdır [11,12].

Örneğin bir bölümü yıkılan taş duvarın bütünlemesi taş malzeme ile yapılabildiği gibi çelik ve cam konstrüksiyon ile de yapılabilir. Taş ile yapılan bütünleme işlemlerinde özgün taş örgüsünden farklı bir taş örgüsünde yapılmalı ya da farklı boyutta taşlar ile yapılarak farklı dönemin müdahalesi olduğunun anlaşılmasını sağlamaktır.

2.3.3. Yeniden kullanım, yeniden işlevlendirme (renovasyon, rehabilitasyon)

Değişen yaşam biçimi ve ona bağlı olarak oluşan ihtiyaçlar ve isteklerden dolayı kültür varlıklarının özgün işlevi, günümüzün ihtiyaç ve istekleri karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Konfor koşullarını karşılamakta zorlanan kültür varlıkları, zaman içerisinde terkedilmekte ve hasar görmektedir. Bu nedenle kültür varlıklarının kurtarılması için yeni bir işlev ile uyarlanarak kullanımı sağlanmalıdır.

2.3.4. Çağdaş ek

Venedik Tüzüğü'nde yapının geleneksel konumuna, dengesine ve çevresiyle olan ilişkisine zarar vermediği durumlarda çağdaş eklerin inşa edilebileceğine belirtilmektedir. Yeniden kullanımın başarılı olabilmesi için önerilen işlevin gereklilikleri doğrultusunda yapı ve çevresine ekler yapılabilmektedir. Yapının okunabilirliğini engellemeyecek şekilde ve çevresi ile uyumlu çağdaş tasarımlar yapılabilir.

2.3.5. Yeniden yapım (rekonstrüksiyon)

Tamamen yıkılmış, yok olmuş ya da harap olmuş bir anıtın ve sitin belgelere dayandırılarak yeniden yapılmasına yeniden yapım denilmektedir. Bu durum genellikle karşı çıkılan bir durum olmasına rağmen bazı durumlarda uygulanması gerekebilir. Özellikle kent için önemli bir yere sahip bir anıt veya bölgenin savaş, yangın gibi dış faktörler nedeniyle zarar görmesi durumunda uygulanabilir. Yeniden yapımın yapılabilmesi için teknik verilerin, fotoğraf, rölöve ve benzeri grafik belgelerinin var olması gerekmektedir. Örnek olarak Polonya Varşova kentinde II. Dünya Savaşı sonrasında yeniden yapılması verilebilir [6]. Ülkemizde tescillenmiş geleneksel doku içinde yer alan tarihi Türk konutları yangın nedeniyle harap olmaktadır. Geleneksel dokunun bozulmaması amacıyla hasar görmüş bu yapıların yeniden yapımlarına izin verilmektedir.

2.3.6. Temizleme

Anıtların ve kentsel sitlerin bütünlüğünü bozan, tarihi ve estetik değer taşımayan eklerin yapıdan uzaklaştırılması işlemidir. Venedik tüzüğünde belirtilen anıtların farklı dönemlerine ait olan ekler, başka dönemin eklerini engellemiyorsa bu eklerin korunması gerektiği belirtilmiştir. Viollet le Duc'ün öncüsü olduğu üslup birliği amacıyla yapılan farklı döneme ait olan eklerin kaldırılması temizleme değildir [6].

2.3.7. Taşıma

Bayındırlık etkinlikleri (yol, baraj yapımı), jeolojik yapı ya da doğal afetler bir anıtın ya da tarihi yerleşmenin bulunduğu yerde korunmasını zorlaştırabilir. Bu durumda risk altında bulunan anıt veya yerleşmenin önceden belirlenen uygun konuma taşınarak orada yaşamını sürdürmesi sağlanabilir [6].

3. KÜLTÜR VARLIKLARINDA YENİDEN İŞLEVLENDİRME

Kültür varlıklarının korunmasında en uygun ve kolay yöntem, sürekli bir bakımdır. Yapıda oluşacak yıpranmalara ve bozulmalara yönelik alınacak tedbirler ile yapının gelecek dönemlerde de varlığını sürdürmesi sağlanacaktır. Çeşitli nedenlerden dolayı yapılarda sürekli bakım süreci sekteye uğramaktadır. Bu duruma neden olan en büyük sorunlardan biri de yapıların işlevini kaybetmesidir.

Özgün işlevlerini kaybeden ve işlevsel olarak eski kalmış kültür varlıkları, işlevlerini günümüzde sürdürememektedirler. İşlevsiz kalan kültür varlıkları zaman içerisinde terk edilerek harap duruma düşmektedir. Korunması gerekli olan kültür varlıklarının işlevsiz kalarak kullanılamaması yapıların korunmasında büyük bir sorun teşkil etmektedir [13].

İşlevsiz kalmış kültürel yapılarda korumayı sağlamanın yöntemlerinden biri de yeniden işlevlendirmedir. Yeniden işlevlendirme; bir yapıya, alana veya çevreye yeni bir kullanım verilmesi olarak tanımlanabilir. Kültür varlıklarına, günümüz toplumlarının yaşam biçiminin değişmesi sonucunda işlevlerini yitirmesi ya da değişen yaşam şartlarında kendini güncelleyememesi nedeni ile yeni işlevler verilmektedir.

Han, hamam, kervansaray gibi işleve sahip yapılar günümüzde bu işlevlere gerek duyulmadığından günümüzde kullanılmamaktadır. Bu nedenle bu tür yapılar günün istek ve konfor şartlarını sağlayan işlevler verilerek canlı tutulmalıdır. Yeniden işlevlendirilen yapılarda yaşam şartları yükseltilirken; yapı bütünlüğü, biçimi ve karakteri korunmalıdır [6], (Resim 3.1-3.2).

"Yeniden kullanıma uyarlamada, tarihi yapıların toplumsal değerlerine, boyutlarına ve mekânsal özelliklerine, mimari tipolojilerine uygun yeni işlevler seçilerek bakım-onarımlarının sağlanmasına çalışılmaktadır." [4].

Yeniden işlevlendirme kavramı yeni kullanılmaya başlanan bir teknik değildir. Geçmişte kullanılmayan yapıların günün ihtiyaçlarına yönelik işlevlendirildiği bilinmektedir. Örneğin Fransız devriminde el konulan veya satılan dini yapılar, endüstriyel işlevler veya askeri kullanımlar için kullanılmıştır.

Geçmişte yapılmış olan çoğu işlevlendirme örnekleri faydaya yönelik yapılmış ve kültürel mirasların korunması sistematik değildi. Ancak günümüzde çağdaş koruma anlayışının kabul görmesi ile oluşturulan tüzükler ve kanunlarla sistematik bir hale evrilmiştir.

Resim 3.1. Ankara Çengel Han'ın Rahmi Koç Müzesi olarak kullanımı [14]

Resim 3.2. İstanbul II. Bayezid Hamamı Türk Hamam Kültürü Müzesi [15]

3.1. Yeniden İşlevlendirme ile İlgili Uluslararası Belgelerdeki Yasal Yaklaşımlar

1932 Carta Del Restauro'nun 4. maddesinde:

"*Yaşayan, yani ayakta duran anıtlara, yalnızca özgün işlevinden çok uzak olmayan ve binada gerekli uyarlamaların önemli hasara neden olmayacak şekilde yapılabileceği yeni kullanımlar verilmesi kabul edilebilir*" [16],

1964 Venedik Tüzüğü'nün 5. maddesinde:

"*Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç işin kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu çeşit bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle planı ya da süslemesi değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içerisinde fonksiyon değişikliğinin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir.*" [11],

1975 Amsterdam Bildirgesinde ise:

"*Yapılara, onların karakterlerine saygı göstermeyi ihmal etmeden, çağdaş yaşamın gereklerine uyan işlevler verilmeli; böylece yaşatılmaları garanti altına alınmalıdır.*" [17],

Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolleri Konusunda Tavsiyeler (UNESCO, 30 Kasım 1976, Nairobi) 33.maddesinde:

"*Koruma ve onarım çalışmaları, yeniden yaşama katma etkinlikleri ile birlikte yürütülmelidir. Böylece uygun mevcut işlevleri, özellikle ticaret ve zanaatı yerinde tutmak, uzun vadede ülke, bölge ve kentin sosyo-ekonomik yapısı ile bağdaşacak yenilerini getirmek temel olacaktır.*" [6],

Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü, 1987) 8.maddesinde;

"*Yeni işlev ve etkinlikler tarihi kent veya kentsel alanın karakteriyle uyumlu olmalıdır. Bu alanların çağdaş yaşama uyarlanması için gerekli teknik servislerin getirilmesi veya iyileştirilmesi işlemleri özenle yapılmalıdır.*" [2]

ICOMOS'un Ekim 1999'da Meksika'da gerçekleştirdiği genel kurulda kabul edilen Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü'nde Uygulama İlkeleri 5.maddesinde;

"G*eleneksel yapıların yeni işleve uyarlanması ve yeniden kullanımında, yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltilirken, bütünlüğü, karakteri ve biçimi saygı görmelidir. Eğer geleneksel mimari biçimler hala kullanılıyorsa, müdahaleler toplumun kabul edeceği bir etik kurallar çerçevesinde yapılabilir.*" [18]

Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesinin 11. Maddesinde;

"*Avrupa konseyi üye ülkelerinden her bir taraf kültür mirasının mimari ve tarihsel özelliklerini koruma açısından korunacak varlıkların, çağdaş hayatın gereksinimleri göz önüne alınan şekilde kullanımı, uygun olan durumlarda, eski binaların yeni kullanımlara intibaklarını teşvik etmeyi taahhüt eder.*" denilmektedir [19].

3.2. Kültür Varlıklarının Yeniden İşlevlendirilmesinin Nedenleri

Yapılar işlevini devam ettirebildikleri sürece korunmaları rahat ve kolaydır. Ancak çeşitli sebeplerle işlev kaybına uğramış yapıların korunmasında yeniden işlevlendirme yapılmaktadır. Yeniden işlevlendirme kültür varlıklarının gelecek dönemlere ulaşabilmesini sağlamak için kullanılan önemli yöntemlerden biridir. İşlev kaybı ile karşı karşıya kalan kültür varlıklarında günün şartlarına uygun bir işlev verilmesi gerekmektedir.

Kültür varlıklarının günümüz şartlarında işlevsiz kalmasını ve yeniden işlevlendirilmesini gerektiren nedenleri Altınoluk; Tarihsel-kültürel nedenler, ekonomik nedenler ve çevre faktörü olarak belirlemiştir. Yaldız ise bunlara ek olarak toplumsal değişimi nedenler arasına almıştır [9,13]. Bu tez kapsamında işlevlendirmenin nedenleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Tarihsel-Kültürel Nedenler,
- Ekonomik Nedenler,
- Toplumsal Değişim,
- Çevre Faktörü

3.2.1. Tarihsel-kültürel nedenler

Kültür varlıkları kültürel ve tarihsel olarak toplumlar için önemlidir. Kültür varlıklarının tarihi belge niteliğine ve eskilik değerine sahip olması nedeniyle koruma altına alındığı bilinmektedir. Yapılar var oldukları kültür ve topluluklar için birer kimlik belgesi olabilmektedir. Bu kimlik, toplumları tanımlayan ve birlikte yaşama duygusunu güçlendiren önemli bir değerdir. Kültür varlıkları tanımladığı kimlik ile tarih ve kültürün sürekliliğini de sağlamaktadır.

Kültür varlıkları, gelecek nesillere aktarılmak ve süreklilik sağlanması amacıyla korunmaktadır. Bu nedenle var olan yapı ve ekleri korumak için yeni bir işlev verilmesi gerekebilmektedir. Verilen işlev yapının bütünlüğünü bozacak veya zarar verecek müdahalelerden arındırılmış şekilde olmalıdır. Kültür varlıklarının sahip olduğu değerler korunmalı ve eklenecek elemanlar ile bütünleşik bir koruma önerisi getirilmelidir.

Geleneksel Türk evleri kültürel mimari miras olarak çok önemli yapılardır. Günümüz konfor şartlarına uymadığı düşünülerek terk edilen yapılar yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu yapıların korunması amacıyla müze, sergi salonu gibi işlevlerin verilerek korunduğu bilinmektedir (Resim 3.3-3.4).

Resim 3.3. Afyonkarahisar Kültür ve Sanat Evi olarak kullanılan konak

Resim 3.4. Kütahya Kent Tarihi Müzesi olarak kullanılan geleneksel Türk evi [20]

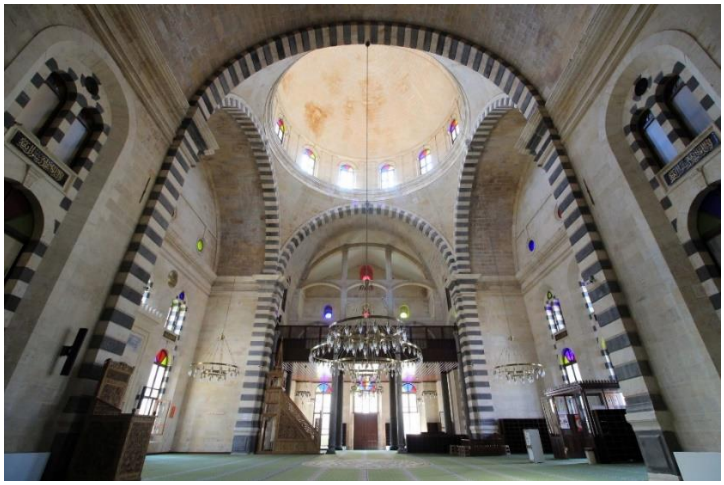
3.2.2. Ekonomik nedenler

Kültür varlıkları yapıldığı günün koşullarına uygun yapılmış olması nedeniyle günümüzdeki değişen ihtiyaçlara karşılık vermekte zorlanmaktadır. Günün koşullarını karşılayacak yapıları sıfırdan yapmak enerji kaybına, malzeme ve ekonomik harcamalara neden olacaktır. Var olan yapının o anki ihtiyaçları ve konforu sağlayabilecek birer yapıya dönüştürmek, inşa edilecek yapı için harcanacak paradan tasarruf edilmesini sağlayabilir. Ek olarak gerekli mali kaynağı sağlayacak işlev verilmesi de harcanacak paradan tasarruf edilmesini sağlayarak kurumları büyük bir yükten kurtaracaktır [21].

3.2.3. Toplumsal değişim

Toplum içerisinde sosyo-kültürel, ekonomik ve demografik yapının gelişimi ve değişimi ile yerel kimlik değişebilmektedir. Bu değişimler sonucunda toplum yapısı ve yapıların fiziksel çevresi de değişmektedir. Bu değişim içerisinde dönüşebilen kültür varlıkları varlıklarını sürdürebilmekte, zorlanan yapılar ise işlevlerini kaybedebilmektedir [9].

Ülkemizde 18. ve 19.yy'da yapılmış cemaatlerinin göç etmek zorunda kalması ile işlevsiz kalan kiliseler, tarihsel ve kültürel sebeplerle geçmişte ve günümüzde işlevlendirilmiştir (Resim 3.5).

Resim 3.5. Kiliseden camiye çevrilmiş Gaziantep Kurtuluş Camii iç mekânı [22]

3.2.4. Çevre faktörü

Kültür varlıkları bulundukları çevrenin ekonomik durumundan ve sosyal yapısından etkilenmektedir. Kültür varlıklarının değişen çevrenin ihtiyaçlarına ve beklentilerine cevap verme konusunda kendini güncelleyememesi kültür varlıkları için büyük bir sorundur.

Kültür varlıkları çevresinde artan nüfus artışı ve kentleşme ile işlevlerini devam ettirmekte zorlanabilmektedir. Konut, hizmet, ticaret bölgeleri gibi agresif artış içinde olan çevrelerde bulunan kültür varlıkları işlevlerini korumakta zorlanmaktadırlar. Kültür varlıklarına çevresine hizmet edebileceği bir işlevin verilmesi veya turizm odaklı bir çevrenin oluşturularak korunması sağlanabilir.

3.3. Kültür Varlıklarına Uygun Yeni İşlev Seçimi

Yapıların işlevini kaybetmesinde işlevin artık kullanılamıyor olması, çevresindeki değişimler, ekonomik nedenler gibi sebeplerin olduğu bilinmektedir. Yeni işlev verilecek yapılarda öncelikle kültür varlıklarının hangi nedenlerden dolayı işlevini kaybettiği analiz edilmelidir. Böylelikle verilebilecek işlevlerin hangi kriterlere çözüm getirmesi gerektiği kolaylıkla saptanabilir ve kültür varlıklarının daha doğru bir işlev ile uzun süre korunması sağlanabilir.

İşlev seçimini etkileyen iki durumdan söz edilebilir. Bunlardan biri kültür varlıklarının özellikleri diğeri ise işlevin gerekliliklerdir.

3.3.1. İşlevlendirilecek kültür varlıklarının özellikleri

Öncelikle işlev seçiminde yapının durumunu incelemek gerekir. Korunmak istenen yapıda nelerin korunması gerektiği, mimari planının nasıl oluştuğu, nerede bulunduğu gibi öne çıkan sorular vardır. Altınoluk'un binalar özelinde saydığı özellikler ve Yaldız'ın anıtsal yapılar özelinde belirttiği bu özellikleri kültür varlıkları ölçeğinde şu şekilde sıralayabiliriz [9,13]:

- Kültür varlıklarının korunması gereken sanatsal özellikleri,
- Kültür varlıklarının mekânsal oluşumu,
- Kültür varlıklarının hacimsel oluşumu,
- Kültür varlıklarının işlevsel ilişkiler kurgusu,
- Kültür varlıklarının bulunduğu konum

Kültür varlıklarının korunması gereken sanatsal özellikleri

Kültür varlıklarında bulunan bezemelerin eşsizliği, yapıldığı dönemin sanat anlayışını yansıtması, kullanılan malzemenin özelliği veya yapım tekniği gibi özellikler taşıması nedeniyle korunmasına karar verilir. Yeni işlev verilirken bu özelliklerin tamamen korunması ve sergilenmesi için uygun tasarımlar düşünülmelidir.

Kültür varlıklarının mekânsal oluşumu

Kültür varlıkları; tek bir hacimden oluşan, tekrarlanan hacimlerle oluşan veya karmaşık bir plan şemasından oluşan yapılardır.

Altınoluk'a göre mekânsal oluşum şeması verilecek işlevle doğrudan ilişkili ve en önemli faktördür. Farklı plan şemalarına göre mekânsal oluşumun sınırlandığı alanlar yapılara verilecek işlevi etkilemektedir [13].

Tek hacme sahip yapılara verilecek işlevler ile tekrarlanan hacimlere verilecek işlevler farklıdır. Verilecek işlev doğrultusunda yapının mekânsal oluşumunu bozmayacak şekilde

müdahaleler yapılmalıdır. Var olan mekânsal oluşuma uygun işlevin seçilmesi kültür varlıklarının uzun ömürlü olmasını sağlayacaktır.

Kültür varlıklarının hacimsel oluşumu

Kültür varlıkları ilk işlevine uygun hacimlerde inşa edilmiştir. Yapıların sahip olduğu hacimsel oluşum yeni bir işlev verilme aşamasında tasarımı şekillendiren önemli bir faktördür. Verilecek işlevin gerektirdiği ölçüleri karşılayıp karşılamadığı iyi analiz edilmelidir.

Büyük bir iç hacme sahip olan kilise yapılarında işlevlendirme projelerinde ara katlar eklenerek dikeyde bölünmeler oluşturulabilmektedir (Resim 3.6). Farklı ölçülerde hacimler gerektiği zamanlarda ise duvarlar eklenerek veya kaldırılarak çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Bu müdahaleler yapının özgünlüğüne ve plan şemasına zarar verebilecek riskler içermektedir. Korunması gereken ögelerin korunduğu ve yapının okunabilirliğinin engellenmediği tasarımlar oluşturulduğu sürece başarılı işlevlendirmeler yapılabilir.

Resim 3.6. Kruisherenhotel Maastricht [23]

Kültür varlıklarının işlevsel ilişkiler kurgusu

Her mimari yapının kendine özgü bir fonksiyonel işleyiş şeması vardır. Kültür varlıkları da kendine özgü işleyiş şemasına sahiptir. İşlevini kaybetmiş kültür varlıklarında, sahip olduğu şema içerisinde yeni işlevin gerektirdiği kurguyu kurgulamak tasarımcı için zorlu bir meydan okumadır. Mevcut düzen içerisinde yeni işlevin getireceği mekanlar arasında uyum yakalanması işlevlendirmenin başarılı olmasını sağlayacaktır. Örneğin, yeni işlevin

sirkülasyon şeması ile mevcut yapının sirkülasyon şemasının içinde çözülmesi tasarımda kolaylık sağlayacaktır.

Kültür varlıklarının bulunduğu konum

Kültür varlıkları, çevreleri ile bir bütün halindedir. Bulundukları konum onların varlığı için son derece önemlidir. Kültür varlıkları bulunduğu bölgedeki ihtiyaçlara ve isteklere cevap vermeyi sürdürdüğü sürece mevcut işlevini sürdürebilmektedir.

İşlevsiz kalan kültür varlıklarının işlevlendirilmesinde çevresindeki ekonomik ve sosyal olanaklar önemli kriterlerdir. Bulunduğu çevredeki sosyal ve ekonomik dolaşım içerisinde yapıya en uygun işlev seçimi ile yapının ömrü uzayacaktır. Verilen işlev, çağdaş yaşam içerisinde yer alan kültür varlıklarının korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını olanaklı kılacaktır.

Resim 3.7. DePetrus kilisesinin kütüphane olarak kullanımı [24]

3.3.2. Kültür varlıklarına verilecek işlevin gereklilikleri

Yeni işlev seçimini etkileyen faktörlerden biri de işlevin gerekliliklerdir. İşlevin sağlıklı bir şekilde işlemesi için gereken kriterlerdir. Bu gereklilikleri Yaldız şu şekilde sıralamıştır [9]:

- Mekânsal Gereklilik,
- Kullanım ve Harekete Ait Gereklilik,
- Çevre Gereklilikleri,
- Teknik gereklilik.

Mekânsal gereklilik

Yeni fonksiyonun işleyebilmesi için işlevin getirdiği mekânsal düzenleniştir. Bu mekanlar gerekli ölçülerde ve biçimde kültür yapılarında yer almalıdır.

Kullanım ve harekete ait gereklilik

Yeni işlevin sorunsuzca kültür varlıklarına verilebilmesi için işlevin gerektirdiği kullanım ve işleyişe ait gereklilikler vardır. Örneğin, konaklamak için kullanılan kervansaraylarda otel işlevinin gerektirdiği kullanım ve hareket planı rahatlıkla kervansaraylarda uygulanabilir

Çevre gereklilikleri

Değişen çevrenin ihtiyacı olan yeni işleve dönüşen kültür varlıklarının korunması daha kolay olmaktadır. Çevreye göre verilen işlev ile yapının kullanımı artacak ve korunması sağlanacaktır.

Teknik gereklilik

Yeni işlevin ihtiyacı olan mekân, tefriş, ısıtma ve havalandırma elemanları gibi teknik gereklilikler kültür varlıklarına yapılacak müdahaleleri belirlemektedir. Bu müdahaleler çağdaş koruma anlayışı çerçevesinde yapının özgünlüğünü ve okunabilirliğini etkilemeyecek şekilde olmalıdır.

Kültür varlıklarına verilecek işlevlerin seçiminde yukarıda verilen kriterler göz önünde bulundurulmalıdır. Kültür varlıkları için en uygun işlevin seçimi sağlıklı ve başarılı bir korumanın anahtarıdır.

İşlev seçiminde yapıya en az müdahale edilen işlevlerin seçilmesi daha doğru bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir. Karmaşık müdahaleler içeren bir işlev seçimi yapılacaksa eğer tarihi yapının özgünlüğüne ve sanatsal özelliklerine dikkat edilmelidir. Müdahalelerin yapının özgünlüğüne ve mekânsal biçimlenişine zarar vermemesine dikkat edilmelidir.

3.4. Kültür Varlıklarına Yeni İşlev Gereği Yapılan Müdahaleler

Kültür varlıklarının yeniden işlevlendirilmesinde, günün koşullarını karşılayacak ve yeni işlev doğrultusunda yapılması gereken müdahaleler vardır. Venedik Tüzüğünde belirtilen yapının özgünlüğünü koruyacak şekilde ve ihtiyaç doğrultusunda müdahalelere izin verilmektedir. Yapılan müdahalelerin ise günün mimari tarzını yansıtacak ve sonraki çalışmalarda yapıya farklı bir dönemde eklendiği belli olacak şekilde yapılmalıdır. Yapılan müdahalelerin yeri geldiğinde sökülüp yapının eski haline döndürülebilecek -geriye döndürülebilir- şekilde olması gerekmektedir.

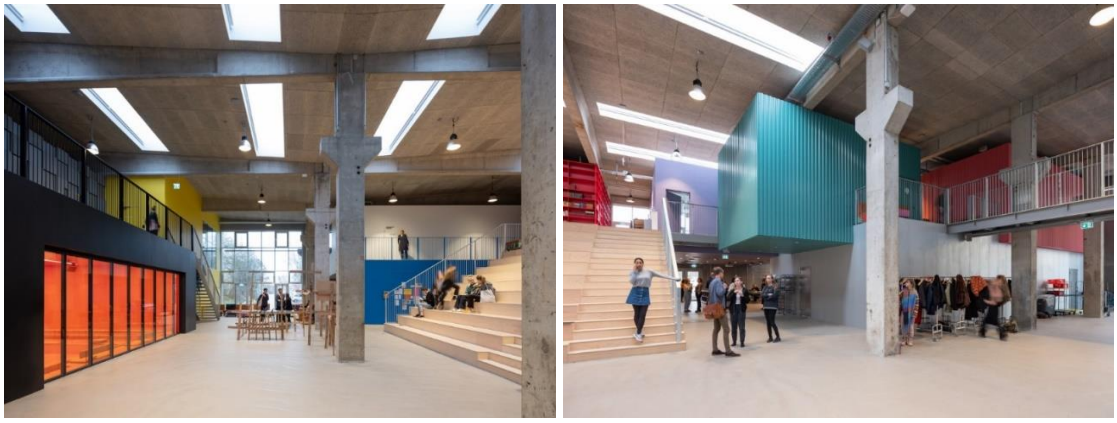
Yıldırım'dan aktaran Yaldız, yeni işlev gereği yapılacak müdahaleleri aşağıdaki şekilde sınıflandırmıştır [9]:

- Plan şemasına müdahale,
- Strüktürel sisteme müdahale,
- Teknik gereksinimler sonucu yapılacak müdahaleler,
- Cepheye yapılan müdahaleler,
- Tarihi yapının yakın çevresine yapılan müdahaleler.

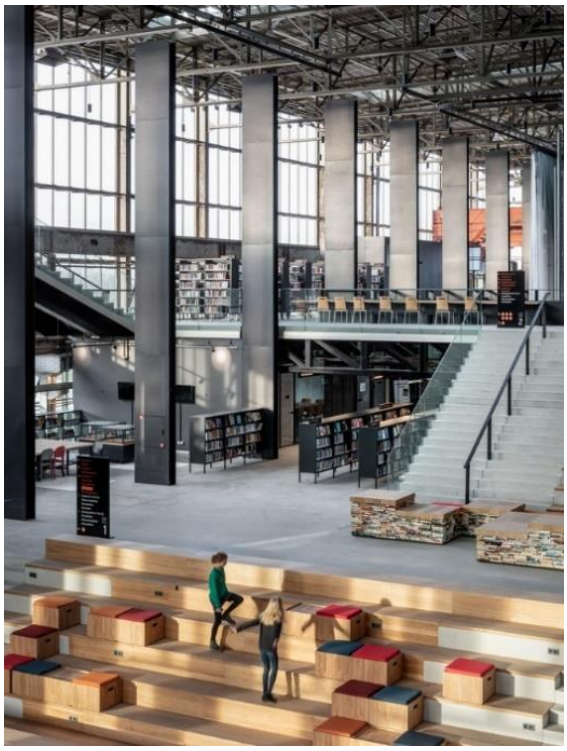
3.4.1. Plan şemasına müdahale

Tarihsel yapılarda var olan plan düzlemi üzerine, verilen yeni işlevin gereklilikleri doğrultusunda müdahaleler yapılması gerekmektedir. Bu müdahaleler yeni işlevin efektif kullanımı için gereklidir. Plana yapılan müdahalelerde dikkat edilmesi en önemli unsur planın özgün plan şemasını kaybetmemesidir.

Müze, sergi salonu gibi kültürel işlevlerde genellikle yapıların planları korunmaktadır. Ancak farklı işlevlerin verilmesi durumunda plana yeni bölümlenmeler, ara katlar, merdivenler gibi yeni elemanlar eklenmektedir. Bu müdahaleler yapının okunabilirliğini engellememeli ve günün mimari anlayışını yansıtan gerektiğinde sökülebilir şekilde tasarlanmalıdır.

Resim 3.8. Danimarka Roskilde'de eski beton fabrikasının okula dönüşümünde yapı planına yapılan müdahaleler [25]

Resim 3.9. Hollanda Tilburg'da yer alan tren istasyonunun halk kütüphanesine dönüştürülürken plana yapılan müdahaleler [26]

3.4.2. Strüktürel sisteme müdahale

Kültür varlıklarının korumasının amacı ilerleyen dönemlerde de kullanma ve sergileme isteğidir. Korumayı gerçekleştirirken en çok istenen şey yapının strüktürel olarak sağlıklı bir şekilde ayakta kalmasıdır. Yapılara müdahalelerin geciktiği zamanlarda yapılarda oluşan hasarlar yapının strüktürel dayanımını etkilemektedir. Bu nedenle yapılan incelemelerde hasarlı olarak tespit edilen bölümlere dayanımını arttırmak amacıyla müdahale edilmektedir.

Bu müdahaleler gerçekleştirilirken mevcut strüktürün malzemesi dışında bir malzeme kullanmak ya da günün teknolojik çözümlerini kullanmak, doğru bir yaklaşımdır.

Resim 3.10. Güney Kore'de yer alan kahve dükkânı olarak işlevlendirilmiş bir yapının çelik taşıyıcılar ile güçlendirilmesi [27]

Resim 3.11. Abdullah Gül Üniversitesi Sümer Kampüsü Ambar Binası'ndaki kolonun sac levhalarla güçlendirilmesi [28]

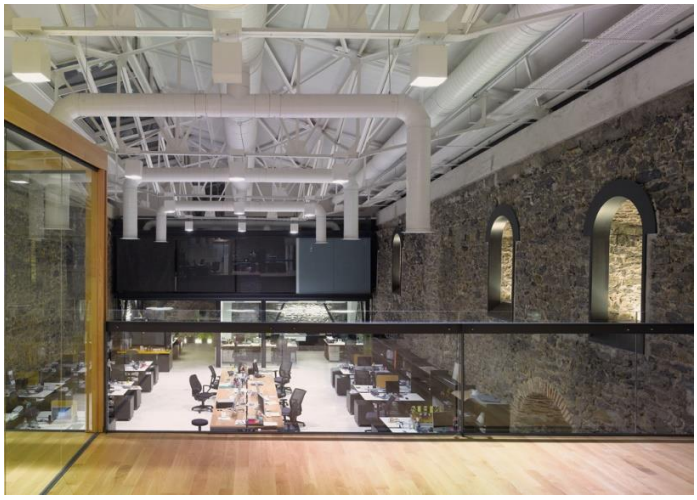
3.4.3. Teknik gereksinimler sonucu yapılacak müdahaleler

Yeniden işlevlendirmeyi gerektiren en önemli nedenlerden biri günün yaşam konforunun kültür varlıklarında sağlanamamasıdır. Bu nedenle yapıların kullanılamama sorununu çözmek amacıyla ısıtma ve aydınlatma elemanları, tefrişler, havalandırma ve su tesisatları gibi teknik sistemlerin günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

İşlevlendirilen yapılarda mekanik, elektrik, ısıtma gibi sistemler yeniden düzenlenmekte ya da yapıya sonradan eklenmektedir. Bu eklemlemelerde yapının özgünlüğüne, mimari

karakterine ve strüktürüne zarar vermeyecek şekilde çözümler üretilmelidir. Ayrıca yapının cephesinde ve iç mekânında okunabilirliğini engelleyecek müdahalelerden de kaçınılmalıdır.

Örneğin, ısıtma sorunu olan tarihi camilerde günün şartlarında uygulanabilecek çözümler düşünülmelidir. Bu sorun genellikle döşeme altına kurulan sistemler ile çözülmeye çalışılmaktadır. Çoğu örnekte tek mekân olarak karşımıza çıkan camilerde, ısıtma kazanlarının nereye konumlandırılacağı sorunu ile karşılaşılmaktadır. Bu sorun yapıya ek bir yapının yapılması veya planda uygun bir bölüm yapılarak çözülmektedir. Bulunan çözümlerde yapının özgünlüğüne ve okunabilirliğine zarar verilmemelidir.

Resim 3.12. İstanbul Tuz Ambarı'nın dönüşümündeki mekanik müdahaleler [29]

3.4.4. Cepheye yapılan müdahaleler

Kültür varlıkları dönemin mimari anlayışını yansıtan cephelere sahiptirler. Bu özellikleri ile korunmaya değer olan yapılara yapılacak müdahalelerde özgün karakterin kaybedilmemesine özen gösterilmelidir. Dış cepheye konulan klima üniteleri, reklam panoları gibi yapının okunabilirliğini etkileyen eklemelere uygun çözümler bulunmalıdır.

Yapılara farklı dönemlerde ekler yapılmaktadır. Kültür varlıkları da geçmişten günümüze kadar çeşitli ekler ile son haline ulaşmışlardır. Cephenin algılanmasını zorlaştıran niteliksiz eklerin kaldırılması gerekmektedir. Yapılan eklemeler günün mimari anlayışını yansıtan ve

estetik değeri olan kütleler olmalıdır. Bu eklerin nasıl olması gerektiği Venedik Tüzüğü'nün 13.maddesinde şu şekilde belirtilmiştir [11]:

"*Eklemelere, ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağıntısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir.*"

Kültür varlıkları farklı devirlerde üst üste eklenerek oluşmuş olabilirler. Venedik tüzüğünde bahsedildiği gibi farklı devirlerin geçerli katkıları saygı görmelidir. Bu nedenle cephelere eklenmiş olan ekler bilgi sahibi kişilerin fikirleri alınarak korunmalıdır.

Bütünlüğünü kaybetmiş kültür varlıklarında bütünleme işlemi yapılmaktadır. Cephede kaybolmuş bölümler tamamlanırken güncel yaklaşımlar ile yapılması doğru bir yaklaşımdır. Günün teknolojik gelişmelerini yansıtan ve yeni malzemeler kullanılarak yapılan tamamlamalar yapının mimari değerini arttırmaktadır.

Resim 3.13. İspanya'da yer alan kilisenin dönüşümünde girişe eklenen çağdaş ek [30]

Resim 3.14. Bulgaristan'da yer alan St.Paraskeva kilisesinin başka bir işleve dönüşümünde çatısının yeni bir malzeme ile tamamlanması [31]

3.4.5. Kültür varlığının yakın çevresine yapılan müdahaleler

Kültür varlıkları yeniden işlevlendirilirken çevresi ile bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Venedik Tüzüğü'nde de belirtildiği üzere, "*Anıtın korunması ölçeği dışına taşmamak koşulu ile çevresinin de bakımını içine almalıdır.*"

Kültür varlıkları bulunduğu çevre ile sürekli etkileşim halindedir. Bu nedenle çevresinin ihtiyaçlarına karşılık veren kültür varlıkları var olmaya devam edecektir. İşlev değişikliğinde verilecek işleve göre kültür varlıklarının çevresi ile etkileşimini arttıracak alan düzenlemelerinin yapılması gerekmektedir. Yapı ile çevre arasında bütünlük sağlayacak müdahalelerin yapılması doğru bir işlevlendirme projesinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

4. KİLİSELERİN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ

Kiliseler, tarih boyunca toplumlar ve kültürler için önemli yapılar olmuşlardır. Mørk'a göre kiliseler, mimari formları, konumları ve anıtsallıkları nedeniyle yerel bir kimlik ve karakter oluştururlar. Bu nedenlerle kiliseler toplumlar için ayrı bir öneme sahiptirler. Lueg'e göre kiliselerin toplum için önemli olmasını sağlayan pek çok değeri vardır. Kiliselerin sahip olduğu bu değerler şöyle sıralanabilir [32,33]:

- Temsili/Sembolik değeri,
- Manevi değeri,
- Hatıra değeri,
- Tarihi değer,
- Estetik değer,
- Bilimsel değer.

Kiliseler, ait oldukları dini temsil ederler. İbadet yeri olarak inşa edilen bu yapılar mimari olarak dinin sembolleri olarak görülür. Kiliselerde bulunan çan kulesi ile camilerde bulunan minareler bu semboller arasında gösterilebilir.

İnsanlar, etkileşim halinde oldukları şeyler ile manevi bir bağ oluşturmaktadır. Kiliseler, tarih boyunca insanlar ile etkileşim halindedirler. Oluşan bu manevi değer, dinsel ayinler veya ibadetler sonucu oluştuğu gibi insanların yükledikleri anlamlar ile de oluşabilmektedir. Manevi değer, kiliselerin korunmasında öne çıkan en önemli değerlerdendir.

Yapıların korunmasında toplum üzerinde bıraktığı hatıra değeri ön plandadır. Kiliseler zaman içerisinde toplumlar için pek çok anı içerisinde yer almıştır. Kiliselerde vaftiz, düğün ve cenaze gibi önemli olaylar gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle kilise çağrışımı, insanların belleklerinde bu hatıraların hatırlamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle kiliseler hatıra değeri yüksek yapılardır ve korunmak istenmektedir.

Yapıldıkları dönemin tanıklığını yapan kiliseler, birer tarihi belge niteliğindedir. Çeşitli konularda tarihi belge olarak gösterebilecek kiliseler; siyasi, mimari ve kültürel konularda önemli bir yer tutmaktadır.

Mimari yapılar, göze hoş gelen estetik bir anlayış ile inşa edilmelidir. Tarihi kiliseler de dönemin sanat ve mimari anlayışına göre inşa edilen yapılardır. Kiliselerin cepheleri ve iç mekân dekorasyonu estetik ögelere sahiptir ve korunması gerekmektedir. Estetik değerlere sahip yapılar, kültür ve mimari sürdürülebilirlik için korunarak gelecek nesillere aktarılmalıdır.

Kiliseler, mimari ve yapım tekniklerinin incelenmesine hizmet edebilecekleri için bilimsel değerlere sahiptirler. Gotik kiliselerde kullanılan uçan payandalar örnek olarak gösterilebilir.

Kiliseler zaman içerisinde iç ve dış nedenlere bağlı olarak zarar görebilmektedir. Yukarıda bahsedilen değerlerden dolayı kiliseler tarih boyunca onarılmıştır ve dini işlevlerini devam ettirmiştir. Bu koruma tutumu hem toplum hem de devletler tarafından benimsenmiştir.

Kiliseler, işlevlerini genellikle korumalarına rağmen bazı nedenlerden dolayı terkedilmekte veya işlevsiz kalmaktadırlar. Ahunbay bu nedenleri rejim değişikliği, savaş sonucu yönetimin başka bir dini inanışa sahip güçlerin eline geçmesi, zorunlu göçler, zamanla cemaatlerin azalması olarak belirtmiştir. Douglas, artan bakım maliyetleri, değişen demografik eğilimler ve yapı sayısının talebi fazlasıyla aşıyor olmasını nedenler arasında göstermektedir. Bunlara ek olarak, günümüz toplumların daha seküler olması nedeniyle kiliselerin kullanımı azalmaktadır [4,34].

Çeşitli sebeplerle kullanılmayan kiliselerin, yeni bir işlev ile işlevlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Günümüzde işlevini kaybetmiş han, kervansaray, endüstri yapıları gibi yapıların yeni bir işlev ile işlevlendirildiği bilinmektedir. Bu tür işlevlendirme teknikleri de kiliseler ölçeğinde uygulanması gereken doğru bir yaklaşım olacaktır. Lakin, kiliselerin sahip olduğu temsil ve manevi değerlerden dolayı kiliselerin yeniden işlevlendirmesine çekimser yaklaşılmaktadır. Farklı bir işlev ile işlevlendirilen örnekler ise uzun bir süre tartışılmıştır.

Günümüzde özellikle Avrupa devletleri özelinde alınan kararlar ile kiliseler farklı işlevler ile korunmaktadır. Başarılı örneklerin uygulanması, işlevlendirmeye karşı alınan tavrı yumuşatmıştır.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmasında, Avrupa ve Türkiye'de yer alan işlevlendirilmiş kiliseler araştırılmış ve sahip olunan işlevlendirme tutumları karşılaştırılmıştır. Avrupa ve ülkemizde kiliselerin yeniden işlevlendirme nedenleri aynı sebeplere dayanıyor olsa da ülkelerin kendi dinamikleri içerisinde farklı değerlendirmeler yapabilmektedir.

4.1. Avrupa'daki Kiliselerin Yeniden İşlevlendirilmesi

Bu bölümde yeniden işlevlendirme kavramının Avrupa'daki kiliseler ölçeğinde nasıl ele alındığı anlatılacaktır. Özellikle kiliselerin son zamanlarda işlevsiz kalması ile üzerinde durulan bir konu olan işlevlendirme kavramının nedenleri, zorlukları ve işlev seçimleri üzerinden anlatılacaktır. Bölüm sonunda incelenen örneklerin anlatıldığı ve tablo haline getirildiği bir değerlendirme yazılmıştır.

4.1.1. Avrupa'daki kiliselerin yeniden işlevlendirilme nedenleri

Douglas, Avrupa'da yer alan yeniden işlevlendirilen kiliselerin nedenlerini göçler, demografik değişim, cemaat sayısındaki azalış, talebin azalışı ve ekonomik nedenler olarak belirtmiştir [34].

Göçler

Ekonomik nedenler ile kırsaldan kente doğru olan göçlerde kırsalda yer alan kiliseler işlevsiz kalabilmektedir. Bir mezhebe ait olan kilise yapıları zamanla bulunduğu bölgedeki kişilerin başka yerlere göç etmesiyle kullanımı azalmaktadır.

Demografik değişim

Kiliseleri kullanan kişilerin yaş aralığındaki artış, genç bireylerin ayinlere katılmadığı ve ilerleyen zamanda kilise kullanımında azalma olacağını gösteren bir değerdir. İşlevini kaybeden yapılarda genellikle sürdürülebilir bir kullanımın olmadığı görülmektedir.

Cemaat sayısındaki azalış

Çeşitli nedenlerin sebep olduğu azalma ile kilise kullanımı azalmaktadır. Yapıyı yeniden işlevlendirmesine neden olan en önemli nedendir.

Talebin azalışı

Dine inanan kişilerin azalması ile talepte bir azalma olmaktadır. Günümüzde artan sekülerlik kavramı kilise kullanımı talebini düşürmektedir.

Ekonomik nedenler

Kiliseler topladıkları bağış veya fonlar ile varlığını sürdürmektedir. Cemaat sayısındaki azalış ile kilisenin gelirleri azalmaktadır. Bu nedenle yapılar ekonomik olarak sürekli bakımın getirdiği yükü kaldıramayacak duruma gelmektedir. Bu nedenle bazı kilise yapıları belirli fonlara ya da kuruluşlara satılmaktadır.

4.1.2. Avrupa'daki kiliselerin yeniden işlevlendirilmede karşılaşılan zorluklar

Kiliseler; sembolik, temsil, hatıra ve manevi değerlerinden dolayı korunması gerekmektedir. İşlevini devam ettiremeyecek durumdaki kiliselerin başka bir işleve dönüştürülmesi, sahip olduğu ve atfedilen değerlerden dolayı kullanıcılar tarafından hoş karşılanmamaktadır. Günümüzde bu algı kırılmaya başlanmıştır. Bu algının kırılmasında, devletlerin korumaya yönelik aldığı kararlar ve uygulanan başarılı örneklerin toplum tarafından kabul görmesi etkili olmuştur.

Kilise yapıları, manevi değerin dışında kilise yapısının getirdiği mimari oluşum nedeniyle diğer yapı türlerinden daha zor işlevlendirilmektedir. Kilise yapıları yüksek iç hacme, bütüncül bir iç mekân oluşumuna ve sahip olduğu taş süslemeler, vitraylar gibi iç mekân dekorlarına sahiptir. Venedik Tüzüğü'nde, "…yapının plânı ya da dekorasyonu değiştirilmemelidir." ve "…geleneksel dekor varsa, olduğu gibi bırakılmalıdır. Kütle ve renk münasebetlerini değiştirecek hiçbir eklentiye, yok etmeye, ya da değiştirmeye izin verilmemelidir." olarak belirtilen koruma düşüncesi ile yapının özgünlüğü bozulmamalıdır ve bu özgün elemanlar sergilenmelidir.

Yapıların bulundukları konumlar işlevlerinin sürekliliğini etkilemektedir. Mevcut çevre içinde en doğru işlevin seçilmesi gerekmektedir. Örneğin; gün içerisinde sürekli bir sirkülasyonun olduğu meydanda bulunan bir kilisenin kafe işlevi ile meydana hizmet etmesi doğru bir işlevlendirme olacaktır.

4.1.3. Avrupa'daki kiliselerin yeni işlev seçimi

Kiliselerin, yeni işlevin gerektirdiği müdahalelerin daha doğru yapılabilmesi için korunması gereken özellikleri dışında mekânsal analizleri de yapılmalıdır. Doğal ışığın gelişi ve dağılımı, iç mekân hacminin yüksekliği ve ölçüleri, sirkülasyon alanı, çevresel özellikleri tespit edilmelidir. Bu analizler üzerine yeni işlevin neler olabileceği tartışılmalıdır.

Yapıların planına, özgünlüğüne ve algılanmasına zarar vermeyecek müdahaleler içeren işlevlerin verilmesi önemli bir noktadır. Verilecek işlevin fiziksel durumu dışında sosyal olarak toplum tarafından benimsenebilecek bir işlev olmasına özen gösterilmelidir. Böylelikle kiliselerin korunmasında toplumun ve bireylerin aktif rol almasını sağlanacaktır.

Douglas, kiliseler için anıt olarak koruma, başka bir dini topluluk için tahsis etme, ticari, eğlence, konut, karma konut/kilise ve endüstriyel kullanımları önermektedir; kilisenin özgünlüğüne zarar verecek yeniden kullanımlara karşı uyarmaktadır [34].

Çalışma kapsamında Avrupa'daki yeniden işlevlendirilen kiliseler üzerine yapılan araştırmalarda 22 örnek tespit edilmiştir. Bu örneklerin işlevleri, bulundukları konum ve yapım tarihi hakkında bilgiler içeren bir tablo üretilmiştir (Çizelge 4.1). Tabloda görüldüğü üzere Avrupa'da kiliselere verilen yeni işlevlerin çeşitliliği ön plandadır.

Almanya Hamburg'da bulunan Bethlehemkirche anaokulu, Hollanda Vught'ta bulunan St. Peter's Church ve İtalya Lucca'da bulunan San Panziano Church kütüphane işlevinde eğitime yönelik yeniden işlevlendirilmiştir (Çizelge 4.1).

İtalya Roma'da bulunan Sant'Andrea dei Vascellari Kilisesi sanat atölyesi, Venedik'te yer alan Chiesa di San Vidal konser salonu, Fransa St. Omer'de bulunan Chapelle **d**es Jésuites ile İtalya Roma'da bulunan Chiesa di Santa Maria kültürel etkinlik salonu, Hollanda Helmond'da bulunan Catholic Church ile İtalya Compobassa'da bulunan San Rocco Church

Tiyatro Salonu, İngiltere Londra'da bulunan Church of St. Mary's ile Venedik'te yer alan Chiesa di San Maurizio müze işlevinde sanat ve kültüre yönelik yeniden işlevlendirilmiştir (Çizelge 4.1).

İtalya Lucca'da yer alan San Pellegrino Church depo işlevi ile işlevlendirilirken Hollanda Arnhem'de bulunan St. Joseph Church kaykay parkı işlevinde spora yönelik yeniden işlevlendirilmiştir (Çizelge 4.1).

Hollanda Utrecht'te yer alan St. Maria Minor Church kafe, Almanya Bielefeld'de bulunan Martinikirche restoran, Fransa Sarlat'ta bulunan the Church of St. Mary pazar, Hollanda Maastricht'te yer alan Selexyz Domınıcanen Church kitapevi, Breda'da yer alan St. Annakerk ofis işlevinde ticari olarak yeniden işlevlendirilmiştir (Çizelge 4.1).

İngiltere Aldwincle'da bulunan All Saints Church otel, Hollanda Utrecht'te yer alan Catholic St. Jakobus Church ile Rotterdam'da bulunan Baummannkerk konut işlevinde konaklamaya yönelik yeniden işlevlendirilmiştir (Çizelge 4.1).

Hollanda Borne'da bulunan St. Theresa's Church sağlık merkezi işlevinde sağlık alanına yönelik yeniden işlevlendirilmiştir (Çizelge 4.1).

Avrupa'da kiliselere verilen işlevler incelendiğinde geçmişte tutucu bir tutum sergilendiği söylenebilir. Özellikle müze, sergi salonu gibi müdahale gerektirmeyen ve yapının saklanarak korunduğu işlevler ön planda olmuşlardır. Yakın geçmişte endüstriyel yapıların işlevlendirilmesindeki modernist yaklaşımlar, kiliselerin de alışılmışın dışında işlevler ile işlevlendirilmesine ön ayak olmuşlardır. Oluşan bu yeni tutuma, ekonomik getirisi olan ticari işlevlerin verilmesi örnek olarak gösterilebilir.

Ekonomik nedenlerden dolayı işlevsiz kalan çoğu kilisenin, kurumlara ve kuruluşlara kiralandığı veya satıldığı ortamda bu yapıların ekonomik kaygılar nedeniyle ticari işlevlerin verilmesi doğru bir yaklaşım olarak düşünülebilir. Kiliselerin değerleri ve özgünlüğünün korunduğu sürece bu türdeki işlevler verilebilir. Venedik Tüzüğü ve diğer tüzükler ile oluşan çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda yapılacak müdahaleler ile başarılı dönüşümler elde edilebilir.

Çizelge 4.1. Avrupa'da yeniden işlevlendirilen kilise örnekleri ve işlevleri

Yapı	Yapım Tarihi	Ülke	Özgün İşlevi	Günümüzdeki İşlevi
Bethlehemkirche, Hamburg	20.yy	Almanya	Kilise	Anaokulu
Sant'Andrea dei Vascellari, Roma	16.yy	İtalya	Kilise	Sanat Atölyesi
Chiesa di San Vidal, Venice	17.yy	İtalya	Kilise	Konser Salonu
Chapelle des Jésuites, St. Omer	17.yy	Fransa	Şapel	Kültürel Etkinlik Salonu
Chiesa di Santa Maria in Tempulo, Roma	12.yy	İtalya	Kilise	Kültürel Etkinlik Salonu
Catholic Church Helmond	-	Hollanda	Kilise	Tiyatro Salonu
San Rocco Church, Campobasso	14.yy	İtalya	Kilise	Tiyatro Salonu
Church of St. Mary’s, London	12.yy	İngiltere	Kilise	Müze
Chiesa di San Maurizio, Venice	19.yy	İtalya	Kilise	Müze
St. Peter's Church Vught	1884	Hollanda	Kilise	Kütüphane
San Ponziano Church, Lucca	1474	İtalya	Kilise	Kütüphane
San Pellegrino Church, Lucca	17.yy	İtalya	Kilise	Depo
St. Joseph Church in Arnhem	20.yy	Hollanda	Kilise	Kaykay Parkı
St. Maria Minor Church, Utrecht	17.yy	Hollanda	Kilise	Kafe
Martinikirche in Bielefeld	19.yy	Almanya	Kilise	Restoran
the Church of St. Mary of Sarlat	14.yy	Fransa	Kilise	Pazar
Selexyz Dominicanen Church Maastricht	13.yy	Hollanda	Kilise	Kitabevi
St. Annakerk, Breda	20.yy	Hollanda	Kilise	Ofis
All Saints Church in Aldwincle	13.yy	İngiltere	Kilise	Otel
Catholic St. Jakobus Church Utrecht	-	Hollanda	Kilise	Konut
Baumannkerk Rotterdam	-	Hollanda	Kilise	Konut
St. Theresa’s Church Borne	1935	Hollanda	Kilise	Sağlık Merkezi

4.2. Türkiye'deki Kiliselerin Yeniden İşlevlendirilmesi

Bu bölümde Türkiye'de yeniden işlevlendirilen kiliseler ele alınmıştır. Yapılan araştırmalar sonucu kiliselerin işlevlendirme nedenleri, zorlukları ve işlev seçimleri tespit edilmiştir. Ulaşılan kilise yapıları tablo haline getirilmiş, seçilen örnekler beşinci bölümde detaylı olarak incelenmiştir.

4.2.1. Türkiye'deki kiliselerin yeniden işlevlendirilme nedenleri

Tarih boyunca kilise yapıları bulunduğumuz coğrafyada zaman içerisinde çeşitli nedenlerle işlev değişikliklerine uğramışlardır. Bu değişiklikler incelendiğinde iki farklı dönem öne çıkmaktadır. Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinde Bizans topraklarında yer alan kiliselerin, fetihlerden sonra cami olarak kullanıldığı dönem bunlardan ilkidir. İkincisi ise Tanzimat Fermanı (1839) ile gayri müslim halkın elde ettiği haklar ile inşa edilen kiliselerin, savaş ve göçler sonucu işlev değişikliğine uğradığı dönemdir [35,36].

Nüfus mübadeleleri ve savaşlar sonucunda gayri müslim halk bulundukları şehirlerden ayrılmışlardır. Bu terk ediş yapıların cemaatsiz kalmasına ve kullanılmamasına neden olmuştur. Terk edilmiş halde bulunan kiliseler cami, depo, ev gibi işlevlerde kullanılmıştır. Terk edilmiş, işlevsiz kalmış çoğu kilise deprem, vandalizm, iklim gibi dış etkenlerden zarar görerek harap hale gelmişlerdir ve günümüzde onarılmayı beklemektedir [4].

Resim 4.1. Kayseri Gesi Kayabağ Yanartaş Kilisesi günümüzde onarılmayı bekleyen kiliselerden biri [37]

Cumhuriyet döneminde de kiliselerin cami olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Özellikle Kurtuluş Savaşı'nın ekonomik ve çevresel yıkımından sonra yeni yapı yapma maliyetinin fazlalığı sebebiyle kiliseler camiye dönüştürülmüşlerdir. Yıllar geçtikçe cami talebinin

karşılanmış olması veya yeni camilerin yapılmış olması nedeniyle kiliseler işlevsiz kalmaya başlamıştır. Yeniden işlevsiz kalan bu yapılar ve halen kullanılmaya bekleyen kilise yapılarına müze, sergi salonu gibi kültürel işlevler verilmeye başlanmıştır.

4.2.2. Türkiye'deki kiliselerin yeniden işlevlendirmesinde karşılaşılan zorluklar

Yeniden işlevlendirilmede yapının bulunduğu konum önemlidir. Türkiye'de ye alan kilise yapılarının çoğunluğu günümüzde terk edilmiş bölgelerde yer almaktadır. Göçler sonucu sakinlerini kaybeden yerleşimlerde bulunan yapılarda zaman içerisinde tahrip olmakta ve yıkılmaktadır. Bu nedenle, işlevsiz kalan kiliselerin bulundukları yerler karşılaşılan zorlukların başında gelmektedir. Korunmak istenen kiliseler onarımı yapılsa dahi kullanıcılarının olmaması nedeniyle zamanla tahrip olacaktır. Yapı ve çevresini içine alacak planlar oluşturulmalıdır.

Karşılaşılan sorunlardan biri de onarım ve bakım maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Strüktürel olarak iyi durumda ve fazla masraf gerektirmeyen kiliselerin işlevlendirilmesi cüzi bir fiyata mâl olurken herhangi bir nedenden dolayı aşırı derecede tahrip olmuş yapıların restorasyon maliyeti daha yüksektir. Oluşan bu maliyetler kurumların karşılayabileceği tutarın üzerindedir. Özel sektöre restorasyon maliyetinin üstlenilmesi karşılığında kiraya verilen endüstri yapıları, hanlar, hamamlar gibi kiliselerin de restorasyonu sağlanmalıdır.

Temsil ettiği dinin ibadet mekânı olması nedeniyle kutsal sayılan kiliseler sahip oldukları mimari özellikler nedeniyle de zor işlevlendirilmektedir. Kiliseler bütüncül bir iç mekân ve yüksek iç hacme sahip olmakla birlikte taş süslemeler, vitraylar gibi iç mekân süslemelerine de sahiptir. Venedik tüzüğünde belirtilen koruma yaklaşımı ile yapının özgünlüğü bozulmamalı ve özgün elemanlar sergilenmelidir.

4.2.3. Türkiye'deki kiliselerin yeni işlev seçimi

Ülkemizin bulunduğu konum gereği yüzyıllardır çeşitli kültürlere ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle çok katmanlı kültür birikimlerinin yansıdığı tarihi yapılara sahiptir. Kilise yapıları da bu yapılardan en önemlilerindendir. Yeni bir işlev verilirken bu kültürel katmanlara ve özelliklere dikkat edilmelidir.

Ülkemizde bulunan kilise yapılarının iki dönemde inşa edildiğinden bir önceki bölümde bahsedilmişti. İlk dönemde inşa edilmiş kiliselerin yeni işlevleri cami iken ikinci dönemde inşa edilmiş kiliseler cami işlevinin dışında müze, kültür merkezi gibi kültürel işlevler ile işlevlendirilmiştir.

Bu çalışmada kiliselerin camiye çevrilmesi işlev değişikliği olarak değerlendirilmemiştir. Bu nedenle seçilen örneklerin ibadet işlevi dışında bir işleve dönüştürüldüğü örnekler ele alınmıştır.

Çizelge 4.2. Türkiye'de yeniden işlevlendirilen kilise örnekleri ve işlevleri

Yapı	Yapım Tarihi	Şehir	Özgün İşlevi	Günümüzdeki İşlevi
Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi	19.yy	Balıkesir	Kilise	Müze
Giresun Gogora Kilisesi	18.yy	Giresun	Kilise	Müze
St. John Baptist Ortodoks Kilisesi	1805	İzmir	Kilise	Müze
St. Paul Anıt Müzesi	19.yy	Mersin	Kilise	Müze
Zincidere-Agios İoannis Manastır Kilisesi ve Şapeli	18.yy	Kayseri	Kilise	Kütüphane/ Toplantı Salonu
Kapusen Kilisesi	19.yy	Giresun	Kilise	Kütüphane
Surp Asdvadzadzin Kilisesi	-	Kayseri	Kilise	Kütüphane
Aziz Panteleimon Kilisesi	19.yy	Bursa	Kilise	Kültür Merkezi
Sivrihisar Ermeni Kilisesi	17.yy	Eskişehir	Kilise	Kültür Merkezi
Aziz Bedros Kilisesi	18.yy	Gaziantep	Kilise	Kültür Merkezi
Aziz Voukolos Kilisesi	19.yy	İzmir	Kilise	Kültür Merkezi
Ayios Haralambos Kilisesi	19.yy	İzmir	Kilise	Kültür Merkezi
Ordu Taşbaşı Kilisesi	19.yy	Ordu	Kilise	Kültür Merkezi
Aziz Petrus ve Aziz Paulus Kilisesi	19.yy	Şanlıurfa	Kilise	Kültür Merkezi

Çalışma Kapsamında Türkiye'deki yeniden işlevlendirilen kiliseler üzerinde yapılan araştırmalarda 14 örnek tespit edilmiştir. Kiliselerin yeni bir işlev ile işlevlendirilmesinde 18 ve 19.yy'da inşa edilen kiliselerin ön plana çıktığı görülmektedir. 14 örnekten 7'sine kültür merkezi işlevi, 3'üne kütüphane işlevi ve 4'üne müze işlevi verildiği tespit edilmiştir (Çizelge 4.2). Bu işlevlerin seçiminde ülkemizde kabul edilen koruma anlayışının etkili olduğu söylenebilir. Kiliselerin yapısal bütünlüğünün ve sanatsal özelliklerinin korunması amacıyla yapılan bu işlevlendirmelerde, yeni işlevin gereklilikleri doğrultusunda yapıya pek fazla müdahale edilmemekte ve kiliseler özgünlüğünü rahatça sürdürebilmektedir.

Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi, Giresun Gogora Kilisesi ve Mersin St. Paul Kilisesi'ne müze işlevi verilirken Kayseride yer alan Zincidere Agios İoannis Manastır Kilisesi ve Surp Asdvadzadzin Kilisesi ile Giresun Kapusen Kilisesi kütüphane işlevi verilmiştir. Kültür merkezi işlevi ise sıkça kullanılan bir işlev olmuştur. Bursa Aziz Panteleimon Kilisesi, Eskişehir Sivrihisar Ermeni Kilisesi, Gaziantep Aziz Bedros Kilisesi, İzmir Aziz Voukolos Kilisesi ve Ayios Haralambos Kilisesi, Ordu Taşbaşı Kilisesi ile Şanlıurfa Aziz Petrus ve Aziz Paulus Kilisesi kültür merkezi işlevi ile yeniden işlevlendirilmiştir (Çizelge 4.2).

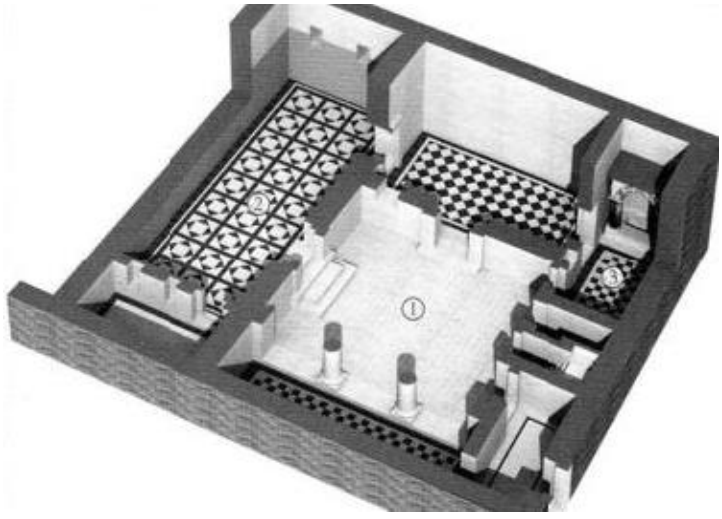
5. YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN KİLİSE ÖRNEKLERİ VE ANALİZLERİ

Bu bölümde öncelikle kilise tanımı, plan gelişimleri ve bölümleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda incelenen yapıların plan ve mekân analizleri yapılmış yapıların korunmasını gerektiren değerleri tespit edilmiştir. Kiliselerin günümüzdeki yeni işlevleri doğrultusunda yapıya yapılan müdahaleler değerlendirilmiştir.

5.1. Kilise Kavramı, Plan Tipleri ve Bölümleri

Kiliseler Hristiyanlık dininin ibadet yeri ve topluluğu (mezhep) olarak tanımlanır. Kelime kökeni olarak Yunanca "ekklesia" kelimesine dayanır. Ekklesia, cemaat, topluluk, toplanma ve toplanılan yer anlamına gelir. Modern batı dillerinde eglise (Fr.), church (İng.) olarak geçmektedir. Arapça karşılığı ise kenîsedir [38].

İlk başlarda Hristiyanlar ibadet ve dua etmek için evlerde toplanıyorlardı. 311 yılında İmparator Galerius Hristiyanlığı resmen tanıyıp ardından da 391 yılında Teodos devlet dini olarak kabul etmesiyle yeni bir dönem başlamıştır ve yeni kiliseler yapılmıştır. Bilinen en eski Hristiyan dini yapısı Suriye-Irak sınırındaki Dura-Europos kentinde bulunmuştur [39, 40], (Resim 5.1.).

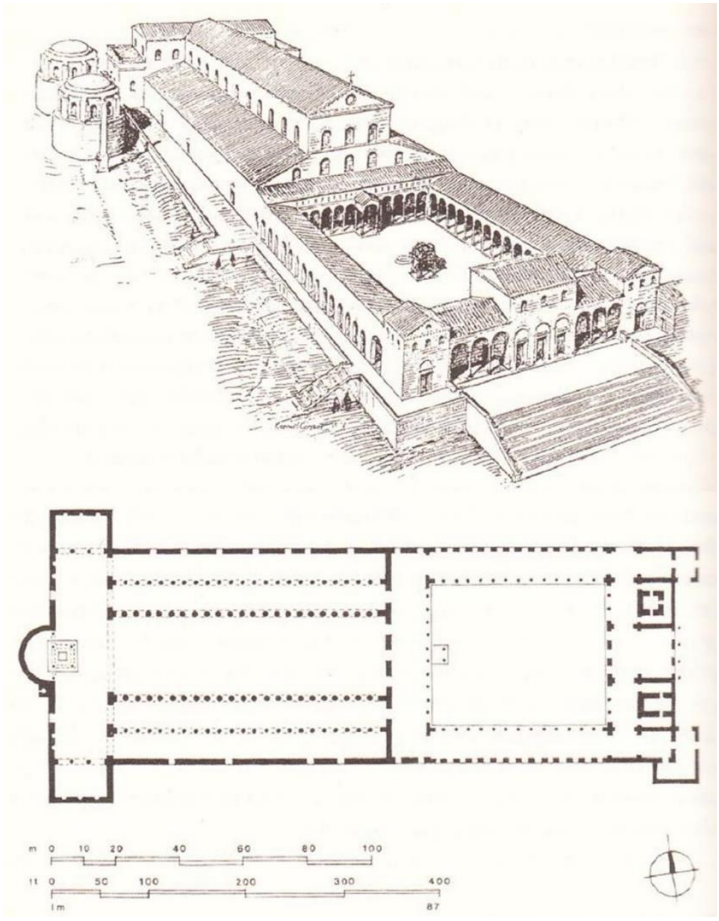

Resim 5.1. Dura-Europos kilise evinin planı [41]

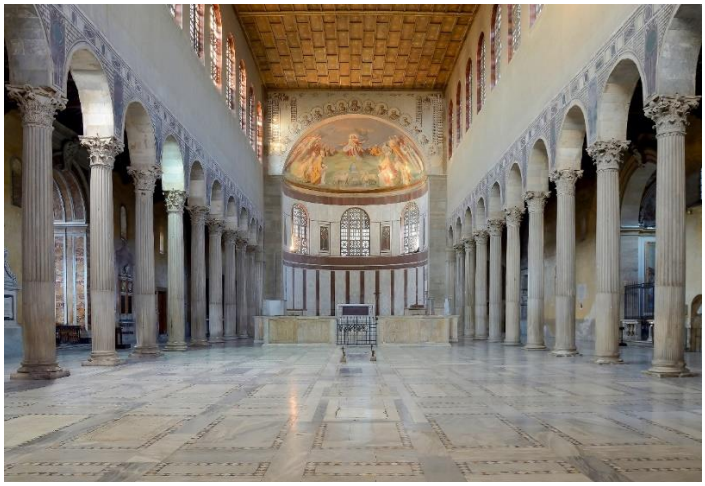
5.1.1. Kilise tipleri

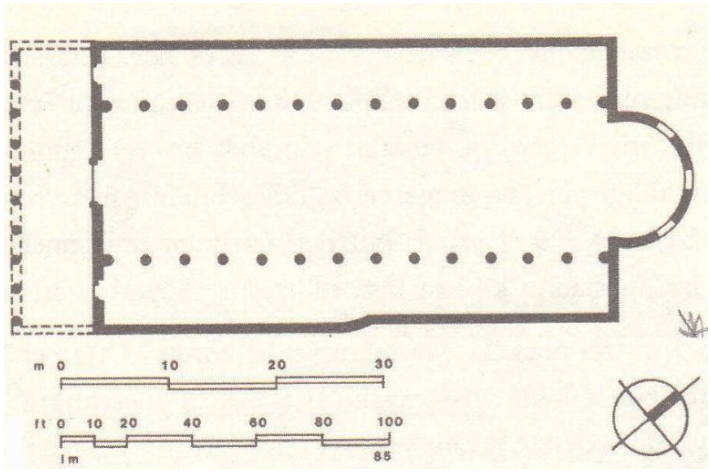
Kilise plan tipolojisi; bazilikal, merkezi ve karma (bazilika+merkezi) olarak sınıflandırılabilir. Bu plan tipleri kendi içinde gelişim göstererek çeşitli plan tiplerini de oluşturmuştur [39].

Bazilikal plan tipi, uzun dikdörtgen, neflerle bölünmüş plana sahiptir. Taşıyıcı destek sıralarıyla neflere ayrılan bu plan tipinin kiliselerin temelini oluşturduğu söylenebilir. Nef sayısı üç ve beş arasında değişiklik gösterse de günümüze geldikçe üç nefli örnekler çoğunluktadır. Genelde orta nefin, diğer neflere göre geniş ve yüksek olduğu, üst örtüsü kırma çatıdır. İç mekân orta nefin çatısının altında yer alan pencereler ile aydınlatılmaktadır. Bazilikal plan tipine Roma'daki Saint Peter Bazilikası ve Santa Sabina Kilisesi örnek olarak verilebilir. (Şekil 5.1-5.2).

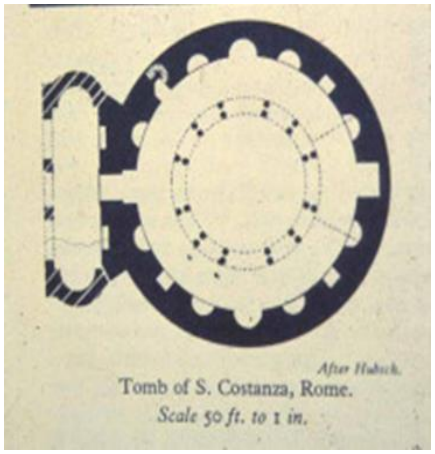
Şekil 5.1. Saint Peter Bazilikası Roma 319-329 yılları arası görünüşü ve planı [40]

Şekil 5.2. (a) ve (b) Santa Sabina Kilisesi iç mekân görünüşü ve planı [39], Roma

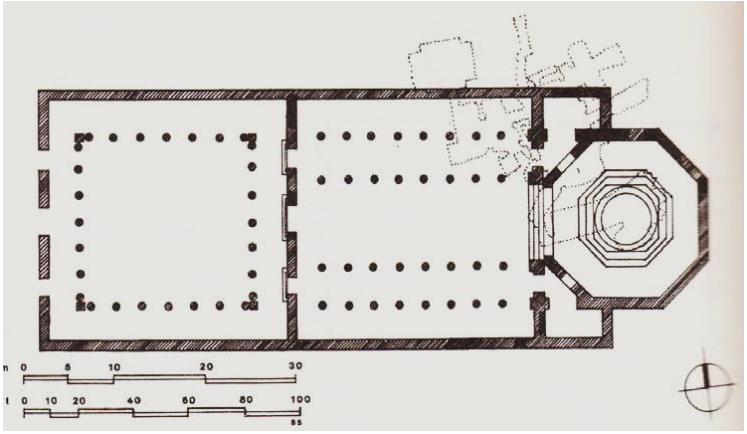
Merkezi plan tipi, simetrik mekâna sahip dairesel, çokgen, yonca yaprağı şeklinde olan din şehitlerine adanmış kiliseler (martiryum) ve vaftizhaneler için kullanılmıştır. Roma Tempietto di Bramante ve St. Constanza mozoleleri bu plan tipine örnektir [42], (Şekil 5.3).

Şekil 5.3. (a) ve (b) St.Costanza Mezarı planı [42] ve iç mekânı, Roma

Karma plan tipi, bazilikal kiliseler ile martiryumların birlikte düzenlendiği plan şemasıdır. Hz. İsa'nın doğduğu yer olan Filistin Beytüllahim'de bulunan Yeniden Doğuş (Nativite) Kilisesi önemli örneklerindendir [39], (Şekil 5.4).

Şekil 5.4. Yeniden Doğuş (Nativite) Kilisesi planı [40]

Roma imparatorluğu içinde yaşanan ayrışmalar, kilise mimarisine de yansımıştır. Ortodoks mezhebinde merkezi kubbe gerekliliği nedeniyle Doğu Roma (Bizans) merkezi planı, Yunan haç modelinde kiliseler inşa ederken Katolik olan Batı Roma ise bazilikal plana göre ibadet mekanları inşa etmişlerdir [39].

Avrupa'da kilise planı gelişimi bazilikal plan üzerinden olmuştur. Bu plan tipinde transeptlerin eklenmesi ile transept (haç) bazilikal plan oluşmuştur. Transept, kiliselerde apsis önünde nef uzanışının tersi yönde orta nefe eklenen uzun bölümdür ve planda haçın kollarını tamamlar. Batı kiliseleri plan olarak değişmezken, mimari açıdan akımlardan etkilenerek gelişmiştir.

Bizans'ta görülen plan tipleri şu şekilde sıralanabilir; Bazilikal, Merkezi Planlı, Transept Kubbeli Bazilikal, Kapalı Yunan Haç, Açık Yunan Haç, Dehlizli Tip, Kiberion Tip

Kilise mimarisinde ilk plan tipi olarak görülen bazilikal planın İstanbul'daki örneği Studios Manastır Kilsesi'dir. Üç nefli bazilikal plan şemasında orta nef içte yarım daire şeklinde iken dışarda üç kenarlıdır (Şekil 5.5).

Doğu Romanın özelliği olarak görülen merkezi plan tipinin en mükemmel örneği Ayasofya'dır. Merkezde bulunan büyük kubbenin etrafında simetrik bir şekilde yayılan plan düzeni vardır (Şekil 5.6).

Bizans mimarisinde dörtgen alanın üst örtüsünün pandantif ile kubbeye dönüştürülmesi, merkezi kubbeli bazilikal planın gelişmesinde etkili olmuştur. Bazilikal plana kubbenin eklenmesiyle gelişen bu plan tipinin örneği ise Aya İrini kilisesidir (Şekil 5.7).

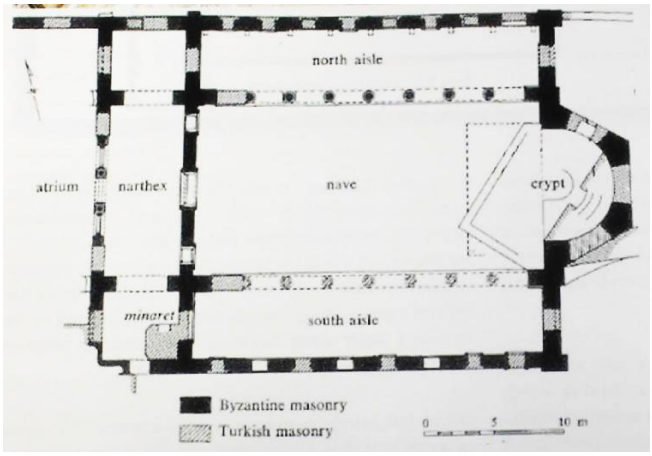
Kapalı Yunan haçı (Kare İçinde Haç) plan tipi, Bizans'ta görülen önemli plan tiplerindendir. Naosta destekler üzerinde yükselen kubbe ve onu dik yönlerde kesen tonoz örtülü haç kolları vardır. Kubbenin çapraz kollarında ise daha düşük seviyede tonozlu ya da kubbeli bölümler vardır. Bodrum Mesih Paşa Camii ve Fenari İsa Cami'nin kuzey bölümü örnek olarak verilebilir [43], (Şekil 5.8).

Açık Yunan Haç plan tipinde kolları oluşturan bölümlerin üstü kubbe ile örtülüdür. Kapalı Yunan haça göre dışarıdan algılanan plan tipine örnek olarak San Marco Kilisesi örnek olarak verilebilir (Şekil 5.9).

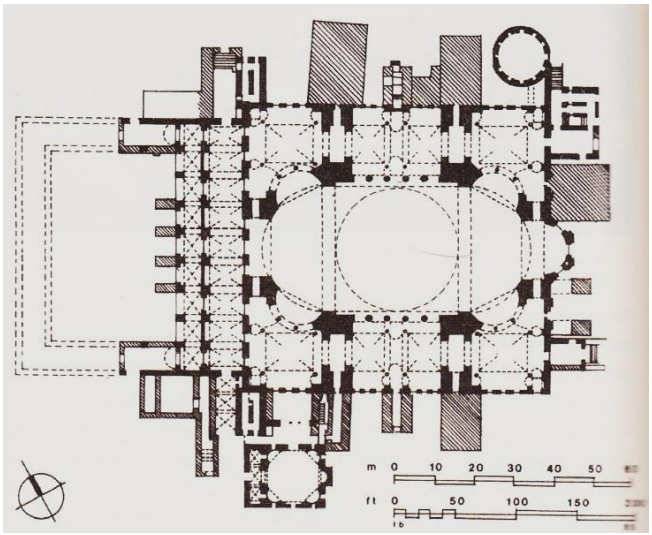
Kubbeli plan tipini Roth [40], beşleme planı olarak adlandırmakta iken yapının kapalı veya açık Yunan Haç plan tipine değinmemektedir. Beşleme planda merkez kubbenin köşelerinde ya da çaprazlarında kubbeler yer almaktadır. Selanik'te yer alan Kutsal Havariler Kilisesi'nde kubbeler çaprazda yer almaktadır (Şekil 5.10).

Dehlizli plan tipi Bizans'ın son dönemine denk gelmektedir. Merkezde yer alan kubbenin apsis bölümü dışında kubbeyi çevreleyen diğer bölümler oldukça alçak ve tonozlor ile örtülmüştür. Alçak kısımların birbiri ile bağlantısı olmasından dolayı ambülatuvar işlevindedir denilebilir. Fenari İsa Cami'nin güney kilisesi ve Fethiye Camisi bu tipe örnek olarak verilebilir [43], (Şekil 5.11).

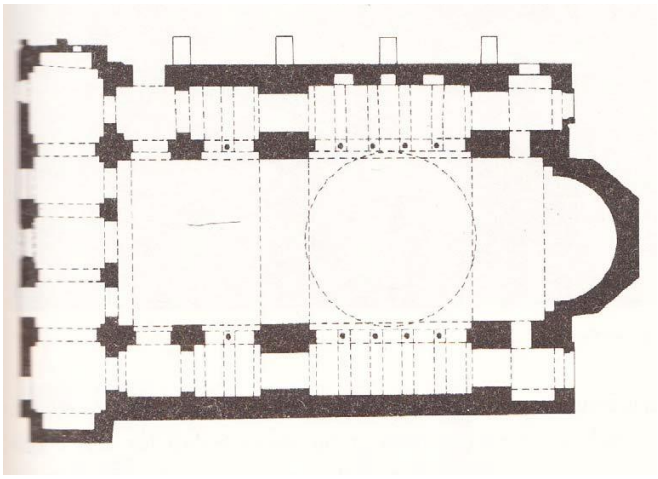
Kiberion tip planda ise kare naosun dört köşesindeki derin payandalara oturan derin kemerler ile taşınan bir kubbe bulunmaktadır. Kubbe yüksek kasnağa oturmaktadır. En güzel örneği Kariye Müzesi'dir [43], (Şekil 5.12).

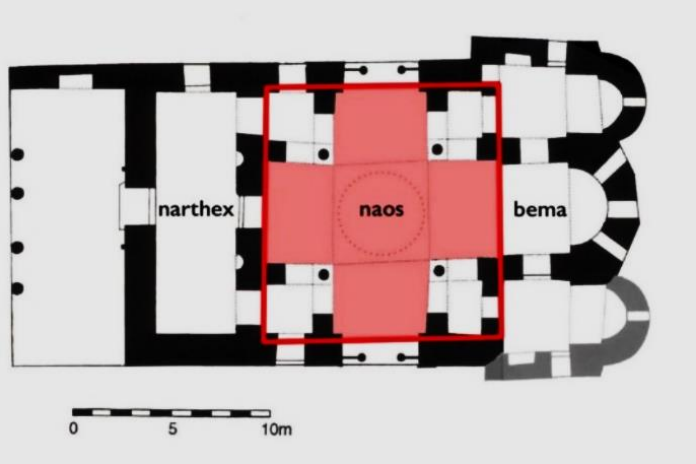
Şekil 5.5. Studios Manastır Kilisesi planı [43]

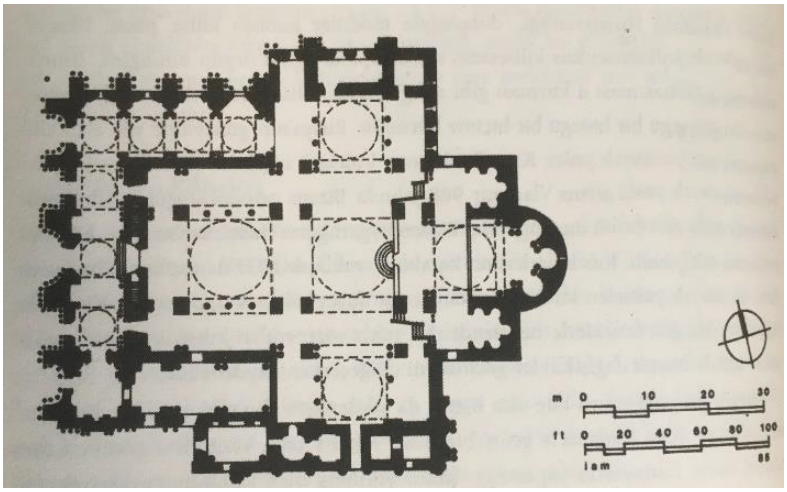
Şekil 5.6. Ayasofya planı [40]

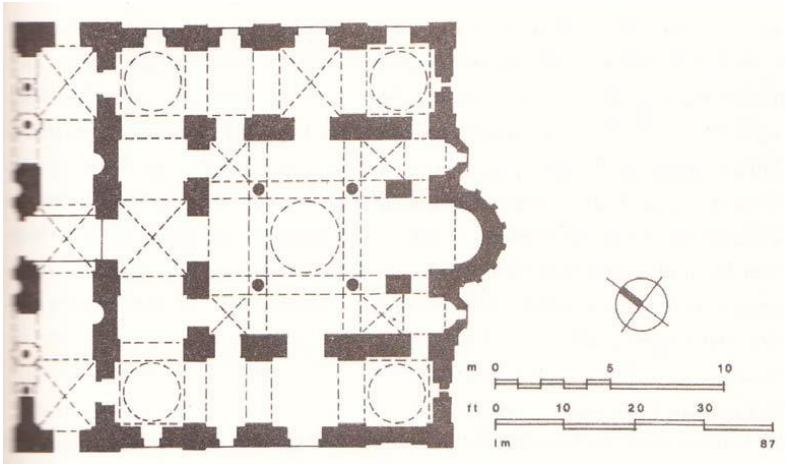
Şekil 5.7. Aya İrini Kilisesi planı [40]

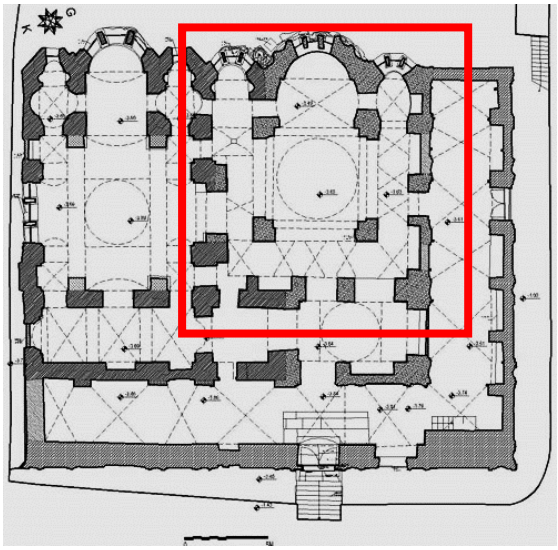
Şekil 5.8. Bodrum Mesih Paşa Camii (Myrelaion Kilisesi) planı [44]

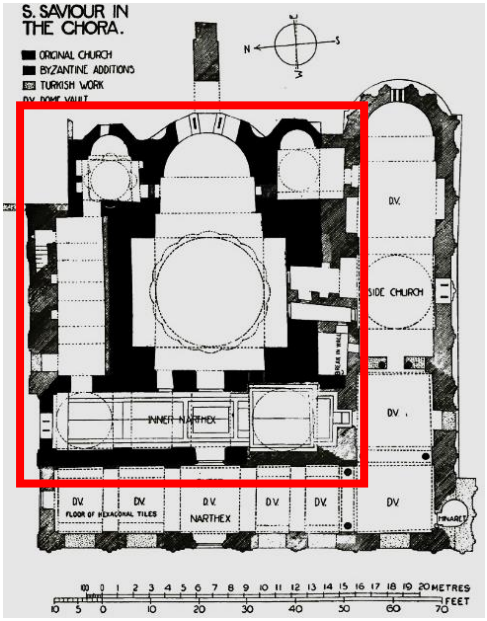
Şekil 5.9. San Marco Kilisesi planı [40]

Şekil 5.10. Selanik Kutsal Havariler Kilisesi planı [40]

Şekil 5.11. Fenari İsa Camii dehlizli plan tipine sahip güney bölümü planı [45]

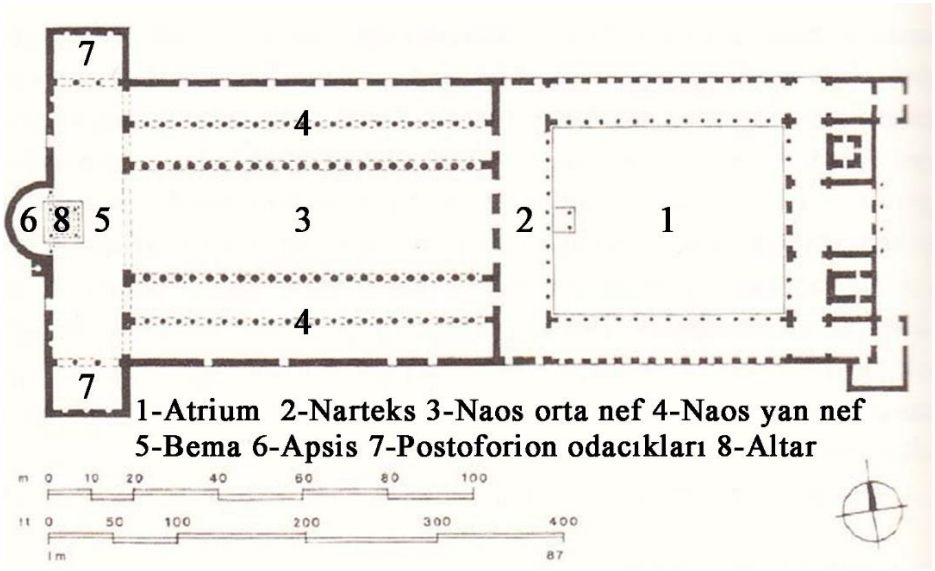

Şekil 5.12. Kariye Müzesi kiberion plan tipine ait bölüm planı [46]

5.1.2. Kilise yapısının bölümleri

Kiliseler doğu-batı yönünde uzanan çoğunlukla dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Yapının önünde avlu işlevinde bir atrium bulunur. Batıda bulunan narteks bölümü ile ana ibadet mekânı olan naosa geçilir. Doğu duvarında ise yönlenişi gösteren apsis bulunur. Apsis önünde bema bulunur. Galeri katı ise narteksin üzerinde yer alır. Doğu kiliselerinde ise postoforion odacıkları, apsisin iki yanında bulunacak şekilde konumlanmıştır.

Atrium: Erken Hristiyan kiliselerinde yer alan avlu bölümüdür. Yapının anıtsallığını vurgulayan antik çağdan alınan bir mekandır. Ayinden başlangıcında kiliseye girmeden önce cemaatin toplandığı açık mekandır [47].

Şekil 5.13. Kilisenin bölümleri

Narteks: Kilisenin girişi olarak tanımlanabilecek bir bölümdür. Yapı içerisinde ve dışında yer alabilir. İki kademeli iç ve dış olarak bulunan örnekleri de mevcuttur. Dışarıda bulunan örneklerin yarı açık bir şekilde kurgulandığı örnekler de vardır. Bu şekilde inşa edilen örneklerin üst katı galeri olarak hizmet vermektedir. Sütunlar ve kemerlerle kurgulanan bölümün üst örtüsü beşik, çapraz ya da sivri tonoz ile örtülüdür [47].

Naos: Kilisede ibadet yeri olarak kullanılan bölümdür. Naos bölümü tek hacim veya uzun kenar boyunca neflerle bölünerek düzenlenmiş olabilir. Genellikle üç nefli olarak planlanan naos bölümü beş nefe ayrıldığı örnekler de mevcuttur. Nef ayrımı sütunlarla aralarında geçişin yapılabildiği şekilde tasarlanmıştır [48].

Çoğunlukla üç nef olarak görülen plan tiplerinde orta nef yan neflere göre daha geniş ve yüksektir. Kubbeli bazilikal planlarda kubbe orta nefte planda haç oluşturacak şekilde konumlandırılmıştır.

Galeri: Kilise yapılarının yüksek hacimli olmasından yararlanılarak genellikle narteks bölümü üzerinde yer alan mekandır. Yan neflere taşarak “U” veya “L” biçiminde

oluşturulmuş galeriler de vardır. Kadınlar bölümü olarak da bilinen bir bölümdür. Antik Yunan evlerinde kadınlara ayrılmış olan bölümlere “Gynaikonitis” denilmektedir ve bu nedenle galeri kısmı “Gynaikeion” olarak da anılmaktadır [48,49]

Apsis: Kilisenin doğu duvarında yer alan yarım daireli bölümdür. Tek veya üç apsiste bulunabilir. Çoğu örnekte dışarıya çıkıntı yapan bu bölüm dışarıdan rahatça okunabilmektedir. Orta nefte yer alan apsis diğer neflere göre daha geniş yapılır. Apsis bölümü kutsal sayılmaktadır. Bu nedenle naos bölümünden yüksek ve ikonostasis ile bölünmüştür. Bu bölümde liturijik elemanlar ile altar (sunak) bulunmaktadır [48].

Pastoforion Odacıkları: Apsisin iki yanında odacıklar bulunabilmektedir. Özellikle doğu kiliselerinde bulunan bu odacıklar çeşitli amaçlar için kullanılmışlardır. Vaftiz, azizler kültüne hizmet, değerli eşyaların saklanması, kutsal nesnelerin ve kurban adaklarının korunması gibi çeşitli nedenler ile yapılmış olabilirler. Bizans tarihinde “Prothesis” ve “Diakonikon” olarak adlandırılmıştır. Kuzeyde nefin bitiminde yer alan prothesis, ayin öncesinde kutsal objelerin hazırlanması için kullanılırken diakonikon ise kilise adamlarının mekân ihtiyaçlarına göre kullanılmışlardır [47].

Bema: Erken dönem Hristiyan kiliselerinde ruhban sınıfı için ayrılmış yüksek bölüm iken Bizans kiliselerinde altarın yer aldığı bölümdür. Naostan yüksek ve ikonostasis ile ayrılmış litürjinin hazırlandığı kutsal bölümdür [48].

Synthoron: Apsis içinde ruhban sınıfının oturması için oluşturulan basamaklı yer. İznik Ayasofyası’nda mevcuttur.

Ambülatuvar: Batı kiliselerinde yan neflerin devamı niteliğinde koro bölümünü ve apsisi çevreleyen koridordur.

<u>Ek yapılar</u>

Kiliselerde çeşitli amaçlara yönelik yapılan yapılardır. Kiliseye bitişik olabildiği gibi ayrık şekilde de bulunmaktadır. Çan kulesi, Parakklesion, kripta, ayazma ve idari-sosyal yapılar olarak sayılabilir.

Ayazma: Hristyanlarca kutsal sayılan su kaynağı ve onun üzerindeki yapı olarak tanımlanabilir [42].

Parakklesion: Kilise yapısına bitişik veya bağımsız olarak inşa edilen birimdir. Küçük ibadet yeri olarak kullanılır. Bir azize adanmış olabilir ve içinde mezar olan tapınma yeri olarak kullanılabilir [48].

Kripta: İlk örnekleri Eski Roma'da gizli ibadet yeri olarak inşa edilen yer altı kiliseleri olarak çıkmıştır. Daha sonraki örneklerinde sadece mezarın olduğu ya da tapınma alanı olarak işlevlendirilmiş bölümdür [48].

Çan kulesi: Kilise planında bitişik veya bağımsız şekilde konumlanan içinde çanların bulunduğu kulelerdir

Mimari elemanlar

Kiliselerde ayinlerin düzenlenmesi, litürjik ögelerin saklanması sergilenmesi gibi işlevlerde kullanılan mimari elemanlar vardır. Bunlar niş, ikonastasis, ambon, despot koltuğu ve altardır.

Niş: Ayin sırasında kullanılacak liturjik materyallerin konulması için kullanılan alanlardır. Genellikle apsis bölümlerinde yer alan nişler yeterli sayıda olmadığı kilise yapılarında bemada veya naosta yer alabilir [47].

İkonostasis: Bemayı naostan ayıran duvar olarak tanımlanabilir. Genellikle ahşaptan yapılan bu öğenin mermer örnekleri de mevcuttur. Üzerinde ikonalar ve bitkisel, geometrik motifler yer almaktadır. Ermeni kiliselerinde ikonostasis bulunmaz [47].

Ambon: Kiliselerin naosunda orta nefe bakacak şekilde yerleşmiş olan, yerden yüksekte bulunan incilin okunduğu yerdir. Ambona çıkışı sağlayan bir merdiven vardır. Merdiven ve ambon sütuna taşıtılacak şekilde yerleştirilmiştir [47].

Despot koltuğu: Kilisenin ruhani başkanı olan Despot'un ayini yönetmek için oturduğu, naosta orta nefe bakacak şekilde konumlanmış koltuktur. Genellikle ahşap malzemeden

yapılmıştır ancak bazı örnekler de mermer kullanıldığı görülmektedir. Üzeri bitkisel veya geometrik desenler ile işlenmiştir [47].

Altar: Kiliselerde üzerine ayinle ilgili eşyaların konulduğu dikdörtgen biçimli ayaklı elemandır. Apsiste veya bemada yer alır [47].

5.2. Avrupa'daki Yeniden İşlevlendirilmiş Kilise Örnekleri

Hollanda 1980'lerden itibaren kullanılmayan kiliselerin işlevlerini alışılmışın dışında işlevler vererek işlevlendirmeye başlamıştır. Bu tutumla kiliselere geçmişe göre daha özgür müdahalelerin yapıldığı ve daha fazla ticari işlevlere dönüştürüldüğü söylenebilir. Yapılan müdahaleler doğrultusunda günümüz teknolojileri ve işlevin gereklilikleri başarılı bir şekilde uygulanmış, başarılı örnekler verilmiştir [50].

5.2.1. Maastricht, Dominicanen Church

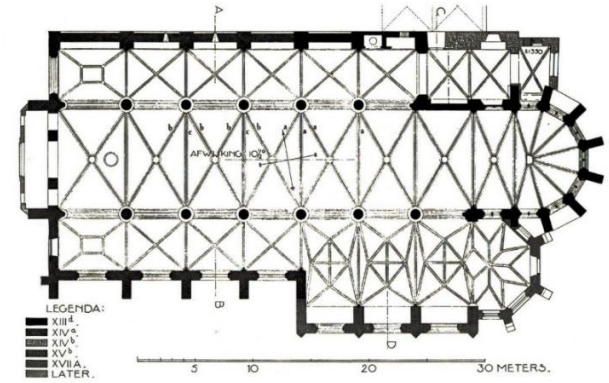
Konum: Maastricht, Hollanda
Yapım yılı:1294
Önceki işlevleri: depo, arşiv, bisiklet deposu
Yeni İşlevi: kitapevi

1294 yılında inşa edilen kilise, 500 yıl boyunca bir Dominik kilisesi olarak hizmet etti. 1794'ten beri bölge kilisesi, depo, daha sonra bir arşiv ve en son olarak bir bisiklet depolama yeri olarak hizmet vermekteydi. 2007'den beri Merkx+Girod mimarlık ofisi tarafından tasarlanan Selexyz Kitabevi'ne dönüştürülmüştür [51].

Plan Özellikleri

Kilise, bazilikal plan şemasına sahip gotik üslupta inşa edilmiştir. Orta nefin bitiminde dışarı yarım daire olarak taşan apsis bulunmakta ve iki basamak ile yükseltilmiştir. Bulunan çizime göre ilk başlarda sadece orta nefin sonunda apsisin yer aldığı sonraki dönemlerde yıldız tonozun yer aldığı apsis eklenerek genişletildiği söylenebilir (Şekil 5.14). Orta nefin geniş

ve yüksek olduğu kilise, vitray pencereler, freskler, tonozlar vb. korunması gereken unsurlara sahiptir.

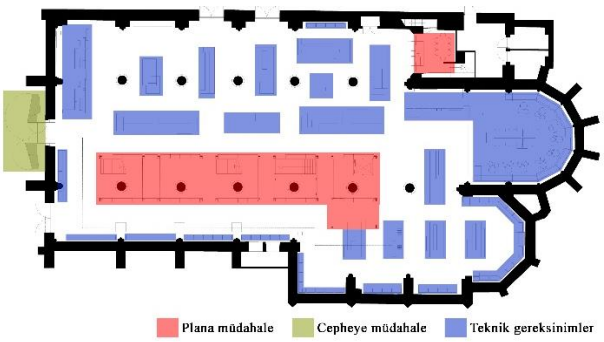

Şekil 5.14. Maastricht, Dominicanen Church planı [52]

Yeni işlev sonrasındaki değişimler

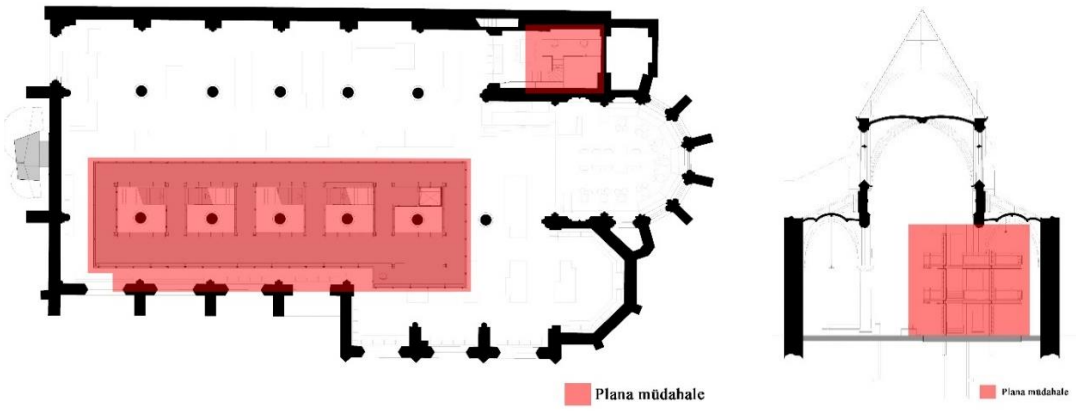
2007'de yapılan dönüşümde kilise mimarisinin korunduğu, yapılan eklemelerin sade ve modern bir tasarım olduğu söylenebilir. Yapıya eklenen kütleler, plana asimetrik olarak yerleştirilmiştir. Yan nefe, ara katların tasarlandığı üç katlı bir strüktür yerleştirilmiştir. Siyah çelikten yapılan bu bölüm, kilise mimarisinin okunurluğunu engellememektedir.

Zemin kat planına (Şekil 5.15) bakıldığında yapıya eklenen ara katlar dışında kitapevi ve içinde yer alan küçük kafe için tefrişlerin eklendiği görülmektedir. Yapılan bu müdahaleler yeni işlevin gerektirdiği müdahaleler olarak değerlendirilebilir. Bu eklenen tefrişlerin yeri geldiğinde kaldırılabilir olması çağdaş koruma açısından önemlidir.

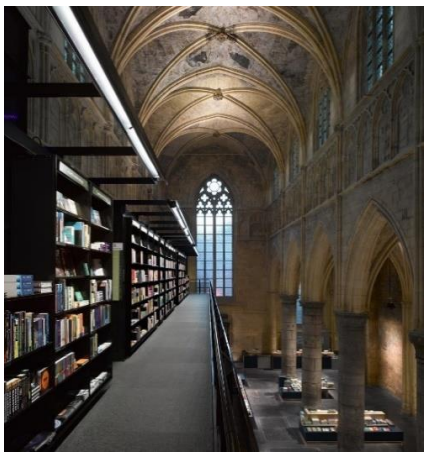

Şekil 5.15. Yeni işlev sonrasındaki Dominicanen Church planı [53]

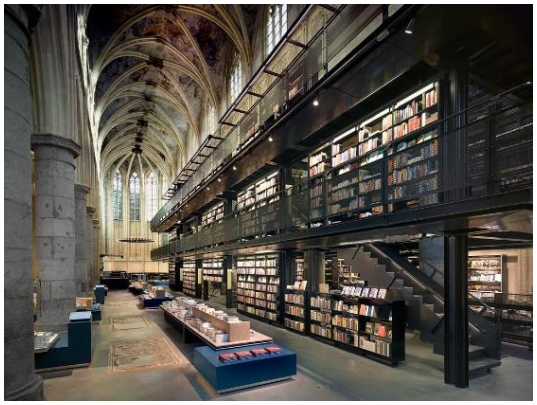
Orta nefe taşacak şekilde tasarlanan strüktür ile yapının tonozlarında yer alan işçiliklerin yakından görülüp hissedilebilmesi amaçlanmıştır (Şekil 5.15). Yapılan bu eklemelerin yeri geldiğinde sökülebilir olması ve yapıya zarar vermemesi önemli bir noktadır.

Şekil 5.16. Maastricht, Dominicanen Church eklenen strüktür (a) planı ve (b) kesiti [53]

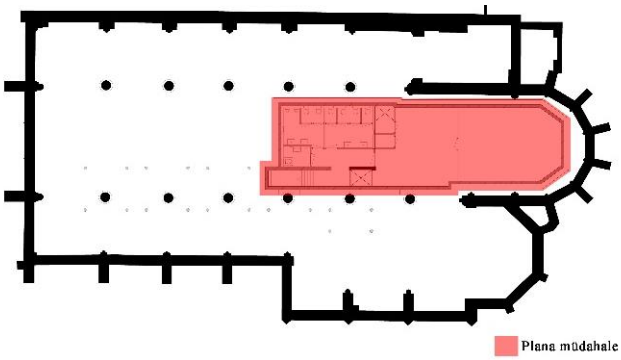

Resim 5.2. Maastricht, Dominicanen Church ara kattan orta nefe bakış [53]

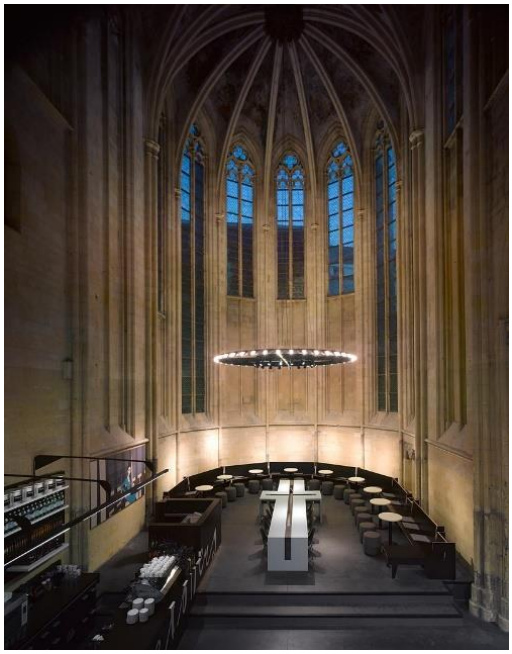

Resim 5.3. Maastricht, Dominicanen Church eklenen metal strüktürün kilisedeki konumlanması [53]

Teknik tesisat, tuvalet ve depo için yer altında bir mahzen inşa edildi (Şekil 5.17). Orta nefin apsisi oturma alanı olarak düzenlenmiş ve haç şeklinde büyük bir masa yerleştirilmiş (Resim 5.4).

Şekil 5.17. Maastricht, Dominicanen Church eklenen bodrum katın planı ve mahzenin yeri [53]

Resim 5.4. Maastricht, Dominicanen Church apsis bölümündeki düzenleme [53]

İkinci bir düzenleme ile yapının kuzeyinde yer alan nefe tek katlı bir ara kat eklenmiştir. Ne zaman eklendiğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu ekleme ilk eklemeye göre daha sade ve orta nefe küçük bir çıkıntı yapmıştır. Taşıyıcı sistemi kuzeydeki nefte kalacak şekilde çözülmüş ve diğer ekten farklı renkte malzeme ile inşa edilmiştir. Farklı zamanlarda yapıldığını göstermek adına iyi düşünülmüş bir ekleme olarak değerlendirilebilir (Resim 5.5)

Resim 5.5. Maastricht, Dominicanen Church kuzey nefe eklenen bölüm ve orta nefteki algısı [54]

Zemin kat planı incelendiğinde giriş kapısının önüne bir giriş bölümü olacak şekilde bir tasarımın yapıldığı görülmektedir. Bu tasarım yeni işlev sonucunda cepheye yapılan bir müdahaledir. Cephenin sahip olduğu mimari düzenden farklı olan eklenti, modern bir tasarıma sahip olup cephenin okunmasını engellememektedir (Resim 5.6).

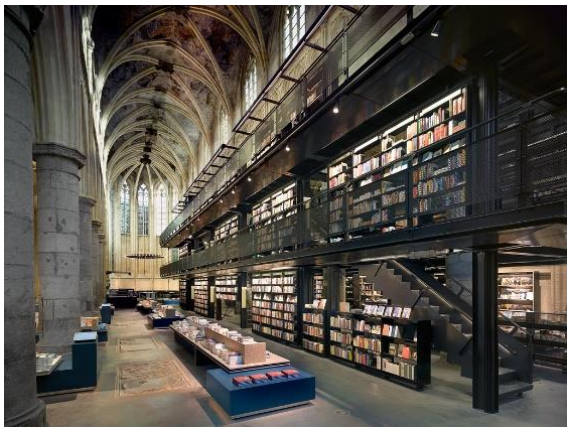
Resim 5.6. Maastricht, Dominicanen Church girişine eklenen kapı [55]

Yeniden işlevlendirilmenin değerlendirilmesi

Kiliseler kentliler için önemli hatıra değeridirler. Bulunduğu konum itibariyle kent ile iç içe olan kilise yapısının korunması halk için önemlidir. Anı değerinin yanında sahip olduğu estetik ve tarihi değeri de yapının korunmasındaki ana nedenlerdendir. Dini işlevini uzunca süre yerine getiremeyen yapı, farklı işlevlerde kullanılmıştır. En son yapılan düzenlemeler

ile kitapçı işlevinin verilmesi kilisenin yapısal olarak ayakta kalmasını sağlarken sosyal ve ticari olarak da kullanımını sağlamaktadır.

Çizelge 5.1. Maastricht, Dominicanen Church değerlendirmesi

<table>
<tr><td colspan="4" rowspan="6"></td><td colspan="3">Yapı Hakkında Bilgiler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Adı</td><td>Maastricht, Dominicanen Church</td></tr>
<tr><td colspan="2">Konumu</td><td>Hollanda</td></tr>
<tr><td colspan="2">Yapım yılı</td><td>1294</td></tr>
<tr><td colspan="2">İlk İşlevi</td><td>Kilise</td></tr>
<tr><td colspan="2">Diğer İşlevleri</td><td>Depo, arşiv, bisiklet deposu</td></tr>
<tr><td colspan="2">Günümüzdeki işlevi</td><td>Kitapevi</td></tr>
<tr><td colspan="7">Mimari Özelikleri</td></tr>
<tr><td>Plan tipi</td><td>Hacimsel oluşum</td><td>Taşıyıcı sistem</td><td>Sanatsal elemanlar</td><td>Üst örtü</td><td>Cephe özellikleri</td><td>Çan kulesi</td></tr>
<tr><td>Bazilikal plan</td><td>Üç nefli, orta nef geniş ve yüksek</td><td>Kaburgalı tonoz ve taş sütunlar</td><td>Kemerli pencereler, freskler</td><td>Kırma çatı</td><td>Gotik mimari, taş duvarlar, uçan payandalar</td><td>Bilinmiyor</td></tr>
<tr><td colspan="7">Günümüzdeki işlevi doğrultusunda yapılan müdahaleler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Plana müdahale</td><td>Strüktüre müdahale</td><td>Cepheye müdahale</td><td>Teknik gereksinimler</td><td colspan="2">Yakın çevreye müdahale</td></tr>
<tr><td colspan="2">+</td><td>-</td><td>+</td><td>+</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="7">Çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda yapılan müdahalelerin değerlendirilmesi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Planın korunması</td><td>Süslemelerin korunması</td><td colspan="2">Çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimari anlayışını yansıtan ekler</td><td colspan="2">Yapı özelliklerinin okunması</td></tr>
<tr><td colspan="2">+</td><td>+</td><td colspan="2">+</td><td colspan="2">+</td></tr>
</table>

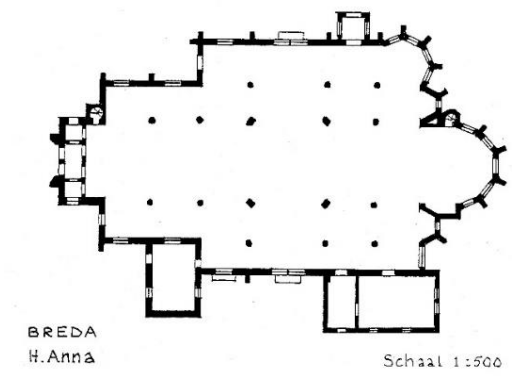
5.2.2. Breda, St.Annakerk

Konum: Breda, Hollanda
Yapım yılı:1904
Yeni İşlevi: Ofis

Breda kentinde Joseph Cuypers tarafından tasarlanan, 1904 yılında inşa edilen Neo-gotik kilise 1997 yılına kadar kilise olarak kullanılmıştır. Yıkılmak üzere iken "Oomen Architects" tarafından 2002 yılında ofis alanlarının olduğu bir kullanım ile yeniden işlevlendirilmiştir. Çeşitli kullanıcılara kiraya verilen ve günümüzde "Annastede" olarak adlandırılmaktadır [56].

Plan özellikleri

Neo-gotik tarzda inşa edilen kilise yapısının plan tipi, üç nefli transept bazilikal olarak sınıflandırılabilir. İki yanda haç kollarını oluşturacak transeptlere sahiptir (Resim 5.7). Orta nef ve orta nefi kesen transeptler yüksek hacimli iken yan nefler daha alçaktadır. Orta nef apsis ile son bulmaktadır.

(a)

(b)

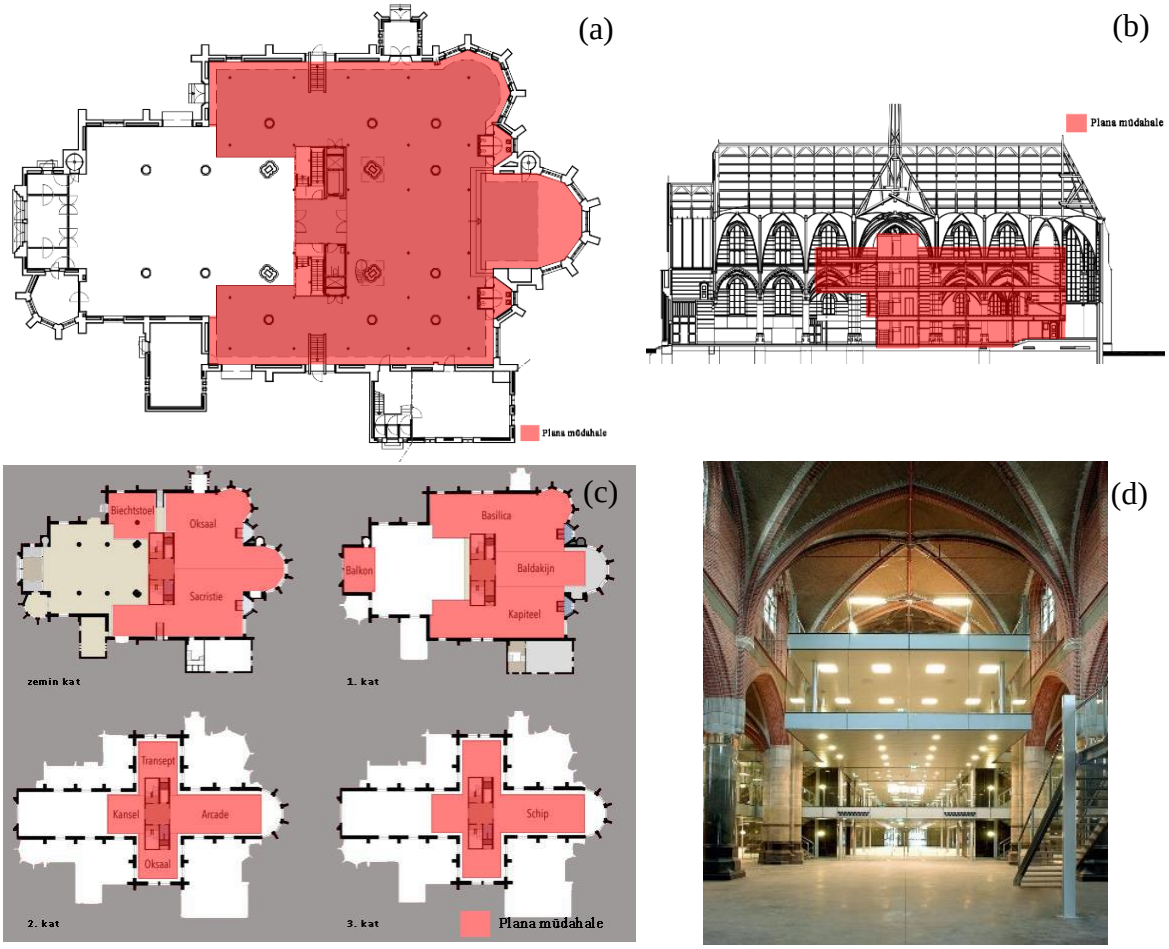

(c)

Resim 5.7. Breda, St. Annakerk kilisesinin dönüşüm öncesindeki planı (a) [57], iç mekânı (b) [58] ve cephesi (c) [58]

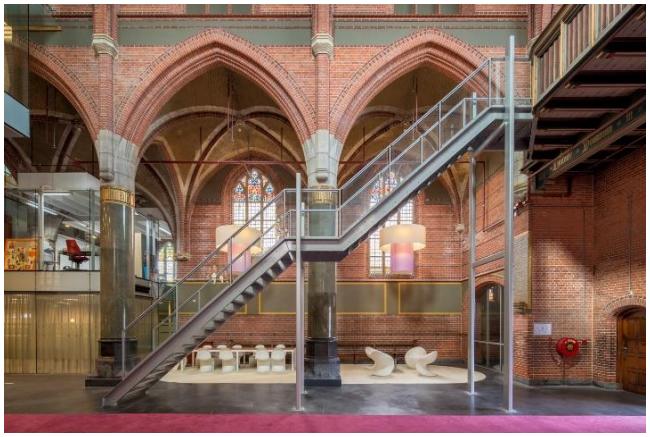
Yeni işlev sonrasındaki değişimler

Restorasyon aşamasında yapının duvarları, üç kulesi, çatısı ve döşemesi temizlik ve bakım yapılarak ihtişamlı görüntüsü korunmuştur. Kiliseye camdan bir ofis alanı entegre edilmiştir. Cam ve çelik kullanılarak üç kattan oluşan bu yeni ek tamamen tersine çevrilebilir bir tasarım anlayışıyla tasarlanmıştır. Yapıya zarar vermeden yapılan yeniden işlevlendirme, başarılı bir uygulama olarak görülebilir [56]. (Resim 5.8).

Resim 5.8. Breda, St. Annakerk kilisesinin dönüşüm sonrasındaki zemin kat planı (a) [59], kesit (b) [59], şematik planlar (c) [60] ve orta nefe girişten bakış (d) [61]

Giriş kısmında kapı üzerinde yer alan kilise orgunun bulunduğu galeri katı çalışma alanı olarak kullanılmaktadır. Bu bölüme ana nefe eklenen çelik merdiven ile çıkılmaktadır.

Resim 5.9. St.Annakerk kilisesinde iç mekanda yer alan çelik merdiven [61]

Açık ve şeffaf tasarım mekânın algılanmasını sağlamıştır. Tasarımın ara katlar ile yapılması yapının sanatsal özelliklerini yakından takip etme şansı vermiştir. Sütunlar ile duvarlara denk gelen döşeme, bu bölümlerde cam yapılarak farklı bir detayda çözülmüştür (Resim 5.10). Cam döşeme detayı ile sürekliliği olan elemanlar kesintiye uğramadan okunabilmesi başarılı bulunmuştur. Her katta farklı detayın fark edildiği bu tasarımda yapıya yeni bir ruh katılmış denilebilir.

Resim 5.10. St.Annakerk kilisesindeki döşemenin duvar ve sütun bitişlerindeki cam döşeme detayı [61]

Yapıya eklenen birçok teknolojik eklenti yapının bodrumuna saklanmıştır. Heijnen, bir boru şaft yardımıyla üst katlara ulaştırılan havalandırma ve sprinkler sistem mimari görüntüyü bozmadan tasarıma eklendiğini belirtmiştir [56], (Resim 5.11).

Resim 5.11. St.Annakerk kilisesinde gözüken havalandırma ve sprinkler sistemi [61]

Yeniden işlevlendirilmenin değerlendirilmesi

Yapı sahip olduğu anı, estetik ve sembolik değerler nedeniyle korunmak istenmiştir. Yapının inşa sistemi ve iç mekânda oluşturduğu ahenk, işlevsiz kalarak hasar görmesi ve kaybolması talihsiz olacaktı. Yapıda yer alan vitraylar korunmaya değerdir ve korunmasına yönelik alınan karar doğrudur (Resim 5.12).

Resim 5.12. St.Annakerk'te yer alan vitray cam [61]

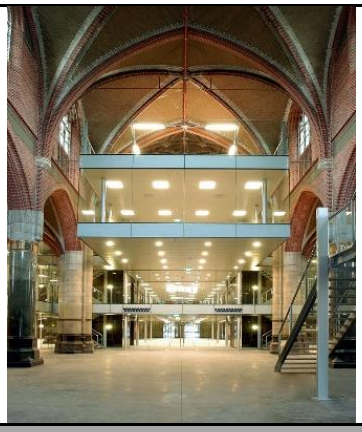
Kilisede yer alan taştan vaaz kürsüsü ise eşsiz bir eser olup korunmaya alınmıştır (Resim 5.13). Eklenen bölümün altında kalan bu kürsü üzerine çıkılamasa da mimari eleman olarak sergilenmektedir. Sergileme kararı doğru bir karardır.

Resim 5.13. St. Annakerk'te bulunan ve korunan vaaz kürsüsü [62]

Kilise yapısının hacimsel ve plansal olarak büyüklüğü nedeniyle çeşitli ofislerin yer aldığı bir ofis binası yapmaya elverişlidir. Özellikle girişte kilisenin üç nefli olduğu ve yüksek tavana sahip olduğu algılatılmaya çalışılmıştır ancak orta neften apsise doğru bakıldığında ofis yapılarının bulunduğu kütle nedeniyle apsis görülememektedir. Dışardan incelendiğinde kilisenin transept bazilikal şemaya sahip olduğu anlaşılamamakta iken iç mekânda lobiden bakıldığında anlaşılamamaktadır. Eklenen bu bölümler yapının okunmasını zorlaştırsa da cam ve yeni teknolojik malzemelerin kullanılması yönünden doğru bir koruma yaklaşımı olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 5.2. Breda St. Annakerk değerlendirmesi

<table>
<tr><td colspan="3" rowspan="6"></td><td colspan="4">Yapı Hakkında Bilgiler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Adı</td><td colspan="2">St. Annakerk</td></tr>
<tr><td colspan="2">Konumu</td><td colspan="2">Hollanda</td></tr>
<tr><td colspan="2">Yapım yılı</td><td colspan="2">1905</td></tr>
<tr><td colspan="2">İlk İşlevi</td><td colspan="2">Kilise</td></tr>
<tr><td colspan="2">Diğer İşlevleri</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="3">Günümüzdeki işlevi</td><td colspan="2">Ofis</td></tr>
<tr><td colspan="7">Mimari Özelikleri</td></tr>
<tr><td>Plan tipi</td><td>Hacimsel oluşum</td><td>Taşıyıcı sistem</td><td>Sanatsal elemanlar</td><td>Üst örtü</td><td>Cephe özellikleri</td><td>Çan kulesi</td></tr>
<tr><td>Transept şemalı (Haç) bazilikal plan</td><td>Üç nefli, orta nef geniş ve yüksek, orta nefi kesen transept</td><td>Kaburgalı tonoz ve taş sütunlar</td><td>Kemerli pencereler, vitraylar</td><td>Kırma çatı</td><td>Neo gotik mimari, taş duvarlar</td><td>Var</td></tr>
<tr><td colspan="7">Günümüzdeki işlevi doğrultusunda yapılan müdahaleler</td></tr>
<tr><td>Plana müdahale</td><td>Strüktüre müdahale</td><td>Cepheye müdahale</td><td>Teknik gereksinimler</td><td colspan="3">Yakın çevreye müdahale</td></tr>
<tr><td>+</td><td>-</td><td>-</td><td>+</td><td colspan="3">-</td></tr>
<tr><td colspan="7">Çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda yapılan müdahalelerin değerlendirilmesi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Planın korunması</td><td>Süslemelerin korunması</td><td colspan="2">Çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimari anlayışını yansıtan ekler</td><td colspan="2">Yapı özelliklerinin okunması</td></tr>
<tr><td colspan="2">-</td><td>+</td><td colspan="2">+</td><td colspan="2">-</td></tr>
</table>

5.2.3. Bielefeld, Martinikirche

Konum: Bielefeld, Almanya
Yapım yılı: 1896-97
Yeni İşlevi: Restoran

1896-97 yıllarında inşa edilen kilise neo-gotik tarzdadır. 1909 yılında eklenen güneydeki yan nef ve çan kulesi II. Dünya Savaşı sonunda yıkılmıştır. 1950'lerde tekrardan inşa edilmiştir. 1980'lerin başında yapısal nedenlerden dolayı kulenin boyu 18 metre düşürülmüştür [63].

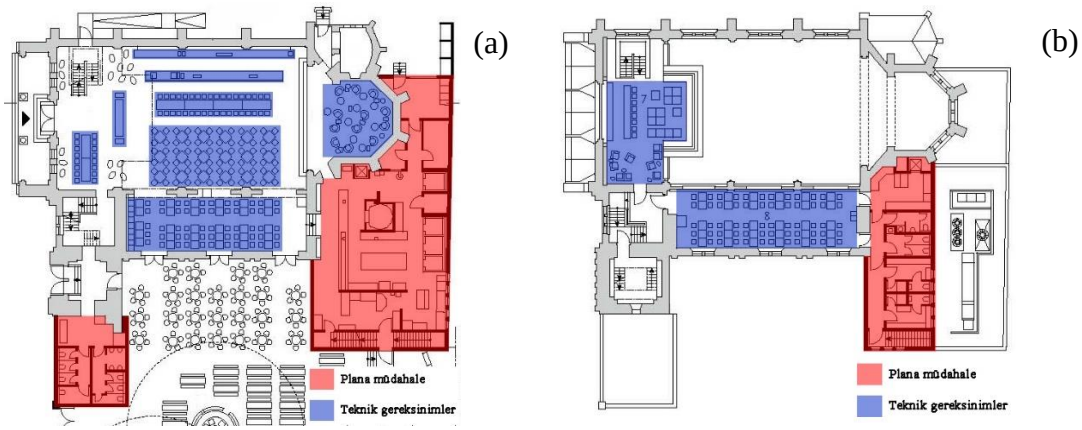
1975 yılında cemaati tarafından terkedilen kilise, 2002 yılına kadar başka bir Rum-Ortodoks cemaatine ev sahipliği yapmıştır. Ancak bu cemaat de ekonomik nedenlerden dolayı yapıyı boşaltmışlardır. Terkedilen kilisenin varlığını sürdürebilmesi için alternatif kullanımlar üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonunda restoran olarak kullanılmak üzere bir özel bir işletmeye kiralanmıştır. Bugün kilise, ana nefte yer alan bistro, yan nefte yer alan bir restoran ve ana nefte bulunan galeri katı üzerinde yer alan bir salondan oluşan "Glück und Seligkeit" adlı mekâna dönüştürülmüştür [63].

Plan özellikleri

Kilise yapısı tek hacimli bir yapı ve apsisi vardır (Şekil 5.14). Üzeri ahşap üçgen çatılıdır. Apsisin iki yanında yapılar bulunmaktadır. Yapı girişinin önünde üç bölümlü bir portik yer almaktadır. Girişte narteks bölümü ve galeri katına çıkan merdiven bulunmaktadır. Ana mekâna eklemlenen yan koridor ve asma kat bulunmaktadır. Kilisenin pencerelerinde ve sütunlarında Gotik üslup unsurları vardır.

Yeni işlev sonrasındaki değişimler

Yeni işlev olarak restoran işlevi seçilen kilise, iç mekânda çok fazla müdahaleye maruz kalmamıştır. İç mekânda herhangi bir kütle eklenmemiş, oturma alanları ve bar bölümü için tefrişler eklenmiştir.

Şekil 5.18. Bielefeld, Martinikirche kilisesinin yeniden işlevlendirilme sonrasındaki zemin kat (a) ve galeri katı (b) planı [63]

Resim 5.14. Bielefeld, Martinikirche kilisesinin iç mekân görselleri [63, 64]

Yeniden işlevlendirme uygulamasında asma kat yangından korunma sebebiyle kaldırılmış, yerine betonarme yeni bir galeri inşa edilmiştir. Yan nef duvarında kapatılan boşluklar tekrar açılmıştır. Yan nefin üst katına, yapıda bulunan özgün pencere boyutunda farklı bir malzemeden üretilen yeni pencereler takılmıştır [63], (Resim 5.15).

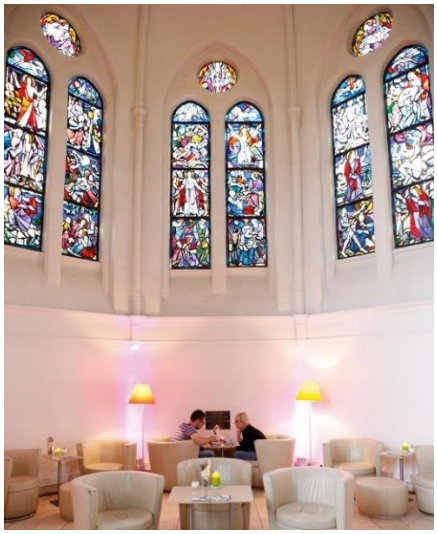
Resim 5.15. Bielefeld, Martinikirche kilisesinin galeri katından apsise bakış işlevlendirme sırasında (a) ve işlevlendirme sonrası (b) [53, 64]

Yapının bahçesinde yeni işlev için düzenlemeler yapılmıştır. Kilise hademesinin kullandığı kilisenin batısında yer alan yapı yıkılıp yerine iki katlı bir mutfak inşa edilmiştir. Ayrıca kulenin güneyine tuvalet olarak kullanılan ek bir yapı eklenmiştir. Bahçenin geri kalan alanı ise oturma alanı olarak değerlendirilmiştir.

Yeniden işlevlendirilmenin değerlendirilmesi

Yapılan müdahaleler ile kilise orijinal plan şemasına döndürülmüştür. İç mekâna eklenen tefrişlerin kaldırılabilir olması, istenildiği zaman kilise işlevine döndürülebilir olması önemli bir artıdır. Ayrıca yapının dışına eklenen mutfak hacmi, eskiden yer alan kütlenin yerini alması nedeniyle yapının algısında bir değişiklik oluşturmamıştır. Sökülebilir olarak eklenen yapılar, cam ve çelikten yapılarak kilise binası ile zıtlık oluşturmuştur. Böylece farklı dönemde inşa edildiği rahatlıkla okunabilmektedir.

Apsiste bulunan vitray pencereler dikkat çekicidir ve yeniden işlevlendirme kapsamında korunmuştur (Resim 5.16).

Resim 5.16. Bielefeld, Martinikirche kilisesinde apsis bölümünde yer alan vitray camlar [64]

Restoran olarak kullanım dini işleve uzak olsa da yapıdaki başarılı dönüşümler ile halk tarafından kullanımı sağlanmıştır. Kilise yapısının karakteristik özellikleri hem iç mekânda hem de cephede bozulmamış olması kilisenin sembolik olarak günümüzde var olmasını sağlamıştır.

Çizelge 5.3. Bielefeld, Martinikirche değerlendirmesi

Yapı Hakkında Bilgiler	
Adı	Bielefeld, Martinikirche
Konumu	Almanya
Yapım yılı	1896-97
İlk İşlevi	Kilise
Diğer İşlevleri	-
Günümüzdeki işlevi	Restoran

Mimari Özelikleri						
Plan tipi	Hacimsel oluşum	Taşıyıcı sistem	Sanatsal elemanlar	Üst örtü	Cephe özellikleri	Çan kulesi
Dikdörtgen tek mekân	Tek nefli yüksek tavan	Ahşap makaslı çerçeve sistem	Kemerli pencereler, vitraylar	Ahşap makaslı kırma çatı	Neo gotik mimari, tuğla duvarlar	Var

Günümüzdeki işlevi doğrultusunda yapılan müdahaleler				
Plana müdahale	Strüktüre müdahale	Cepheye müdahale	Teknik gereksinimler	Yakın çevreye müdahale
-	-	+	+	+

Çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda yapılan müdahalelerin değerlendirilmesi			
Planın korunması	Süslemelerin korunması	Çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimari anlayışını yansıtan ekler	Yapı özelliklerinin okunması
+	+	+	+

5.2.4. Eimsbüttel-Hamburg, Bethlehemkirche

Konum: Hamburg, Almanya
Yapım yılı: 1958-59
Yeni İşlevi: Anaokulu

"Bethlehemkirche" modern basit bir üslupla 1958/59'da inşa edilmiş, 2003 yılında bölge konseyinin aldığı karar ile terk edilmiştir. 2006 yılında yıkılması planlanmış ancak koruma altında olduğundan yeni bir işlev verilmesi kararı verilmiştir. Kilisenin bitişiğindeki cemaat salonu yerinde bulunan cemaat anaokulunun kilise yapısına taşınmasına karar verilmiştir. Cemaat, yatırımcı, şehir planlama ajansı ve mimarlar birlikte çalışarak herkesi tatmin edecek bir projelendirme sürecine girişmişler [33].

Plan özellikleri

Modern mimariye sahip kilise tek hacimli olarak inşa edilmiştir. Yapıdan ayrı bulunan bir çan kulesi vardır. İnşa edildiği dönem ve modern tarzı nedeniyle diğer işlevlendirilmiş kiliselerden plan olarak ayrı bir yere koymak doğru olacaktır.

Yeni işlev sonrasındaki değişimler

Anaokulu işlevi için yapılan müdahalelerde yapının cephesine bir giriş bölümü ve iç mekâna işlevin gerektirdiği bölümlerin yer aldığı kapalı bir kütle eklenmiştir. Cepheye eklenen kütle mimari çizgi ve malzeme açısından kiliseden ayrılmaktadır (Resim 5.17).

Resim 5.17. Bethlehemkirche kilisesinde eklenen bölümün cephe ile ilişkisi [65]

İç mekân incelendiğinde anaokulu işlevi için yerleştirilen kütle cam kullanımı ile saydamlık oluşturularak kütlenin hantallığı kırılmaya çalışılmıştır. Yerleştirilen bu kütle geri döndürülebilir bir şekilde inşa edilmiştir. Kilisenin duvarları ile kütle arasında kalan bölümler çocukların ders aralarında kullanabilecekleri alan olarak tasarlanmıştır. Bu tasarımı, kutu içinde kutu olarak değerlendirebiliriz.

Resim 5.18. Bethlehemkirche iç mekânı [65]

Yeniden işlevlendirilmenin değerlendirilmesi

Yeniden işlevlendirme kapsamında kilisenin içine yerleştirilen kütle iki katlı olup kilise yüksekliğinin yaklaşık yarısı kadardır ve yapının iç mekânın okunmasını engellememektedir. Ancak kütlenin daha dinamik bir şekilde tasarlanması doğru olabilirdi.

Özgün pirinç giriş kapısı (Resim 5.19) ve tuğla duvar detayları gibi kilisenin öne çıkan özellikleri korunmuştur. Böylece binanın sahip olduğu estetik değerleri de korunmuştur.

Resim 5.19. Bethlehemkirche kilisesinde yer alan pirinç kapı [66]

Mimari olarak çağdaş bir yorumla tasarlanan kilise yapısının korunmasına yönelik alınan kararın doğru olduğu düşünülmektedir. Dini yapı işlevinden yine cemaat hizmetindeki anaokuluna dönüştürülmesi dini yapı işlevinden çok uzaklaştırmamıştır. Yeni işlev ile yapının sembolik değeri devam ederken kullanıcılarına hizmet vermeye devam etmektedir.

Çizelge 5.4. Eimsbüttel-Hamburg, Bethlehemkirche değerlendirmesi

<table>
<tr><td colspan="4" rowspan="6"></td><td colspan="3">Yapı Hakkında Bilgiler</td></tr>
<tr><td>Adı</td><td colspan="2">Eimsbüttel-Hamburg, Bethlehemkirche</td></tr>
<tr><td>Konumu</td><td colspan="2">Almanya</td></tr>
<tr><td>Yapım yılı</td><td colspan="2">1958-59</td></tr>
<tr><td>İlk İşlevi</td><td colspan="2">Kilise</td></tr>
<tr><td>Diğer İşlevleri</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="4"></td><td>Günümüzdeki işlevi</td><td colspan="2">Anaokulu</td></tr>
<tr><td colspan="7">Mimari Özelikleri</td></tr>
<tr><td>Plan tipi</td><td>Hacimsel oluşum</td><td>Taşıyıcı sistem</td><td>Sanatsal elemanlar</td><td>Üst örtü</td><td>Cephe özellikleri</td><td>Çan kulesi</td></tr>
<tr><td>Dikdörtgen tek mekân</td><td>Tek nefli yüksek tavan</td><td>Çerçeve sistem</td><td>Tuğla bezemeler, şerit pencereler</td><td>Kırma çatı</td><td>Modern mimari, betonarme kolon ve tuğla duvarlar</td><td>Var</td></tr>
<tr><td colspan="7">Günümüzdeki işlevi doğrultusunda yapılan müdahaleler</td></tr>
<tr><td>Plana müdahale</td><td>Strüktüre müdahale</td><td>Cepheye müdahale</td><td>Teknik gereksinimler</td><td colspan="3">Yakın çevreye müdahale</td></tr>
<tr><td>+</td><td>-</td><td>+</td><td>+</td><td colspan="3">+</td></tr>
<tr><td colspan="7">Çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda yapılan müdahalelerin değerlendirilmesi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Planın korunması</td><td colspan="2">Süslemelerin korunması</td><td colspan="2">Çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimari anlayışını yansıtan ekler</td><td>Yapı özelliklerinin okunması</td></tr>
<tr><td colspan="2">+</td><td colspan="2">+</td><td colspan="2">+</td><td>-</td></tr>
</table>

5.2.5. Campobasso, San Rocco Church

Konum: Campobasso, İtalya
Yapım yılı: 14.yy
Yeni İşlevi: Tiyatro salonu / çok amaçlı salon

Luigi Valente, Dezeen'e verdiği bilgide kilise hakkında bilginin kesin olmamakla birlikte 1300 civarında kurulduğunu söylemiştir. Halk 1950'lerden itibaren tiyatro olarak kullanmaya başlamıştır [67].

Plan özellikleri

Kilise yapısı kalın taş duvarlara sahip tek hacimli bir yapıdır. Çatısı kırma çatıdır. İç mekânda ahşap kirişler ve kaplamalar ile kapatılmış tavan vardır.

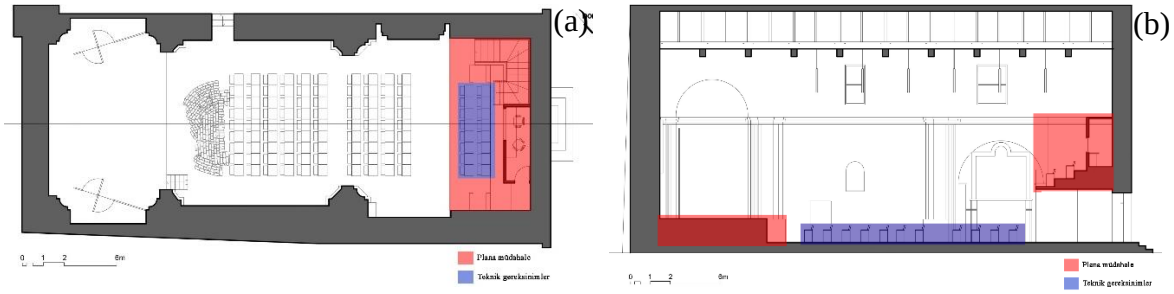
Yeni işlev sonrasındaki değişimler

Kilisenin işlevlendirilme projesinde modern güvenlik yönetmeliklerine uygun olması amacıyla sahne, giriş noktaları ve döşemede müdahale yapılması gerekmiştir. Yeni işlevin tiyatro salonu ve çok amaçlı salon olarak işlevlendirilmesi sonrasında seyircilerin oturabilmesi için koltuklar eklenmiştir. Sahne birkaç basamak ile yerden yükseltilmiştir. Buna ek olarak engellilerin erişebilirliği doğrultusunda girişe yakın oturma sıralarının arkasına yeni erişilebilir tuvaletler yerleştirilmiştir. Bunlara ek olarak, yeni enerji verimli sistemler entegre edilmiş. LED ekipmanı ile aydınlatma, yerden ısıtma ile ısınma sorunu çözülmüştür.

Resim 5.20. San Rocco Church işlevlendirme sonrasındaki plan (a) ve iç mekân (b) [67]

Giriş kapısının üstüne metal asma kat eklenmiş ve bu bölüme metal bir merdiven ile ulaşılmaktadır. Bu bölüme teknik odanın ve birkaç sıra oturma alanı çözülmüştür.

Şekil 5.19. San Rocco Church işlevlendirme sonrasındaki galeri kat planı (a) ve kesiti (b) [67]

Yeniden işlevlendirilmenin değerlendirilmesi

Yapı uzunca bir süredir kilise olarak kullanılmasına rağmen halk için anı değeri yüksektir. Bulunduğu bölgenin tanımlanmasını sağlayan yapının tarih ve kültürel değeri de fazladır. Bu nedenlerle yapının korunması gerekmekte ve yeni işlev doğrultusunda yapının kullanımı arttırılarak korunması sağlanmıştır.

Kilisenin bej doğal taş döşemesi, duvarlara uyması için beyaz bir zeminle değiştirilmiş oditoryumun sahneye yakın yerinde yarım daire şeklindeki eski doğal taş döşemenin korunduğu söylenebilir. Duvarlar ve zemin tamamen beyaz renkte olup yerleştirilen siyah koltuklarla zıt bir uyum yakalanmıştır (Resim 5.21)

Resim 5.21. San Rocco Kilisesi korunan taş döşeme [67]

Çizelge 5.5. Campobasso, San Rocco Church değerlendirmesi

<table>
<tr><td colspan="3" rowspan="6"></td><td colspan="4">Yapı Hakkında Bilgiler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Adı</td><td colspan="2">San Rocco Church</td></tr>
<tr><td colspan="2">Konumu</td><td colspan="2">İtalya</td></tr>
<tr><td colspan="2">Yapım yılı</td><td colspan="2">14.yy</td></tr>
<tr><td colspan="2">İlk İşlevi</td><td colspan="2">Kilise</td></tr>
<tr><td colspan="2">Diğer İşlevleri</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="3"></td><td colspan="2">Günümüzdeki işlevi</td><td colspan="2">Tiyatro salonu/çok amaçlı salon</td></tr>
<tr><td colspan="9">Mimari Özelikleri</td></tr>
<tr><td>Plan tipi</td><td>Hacimsel oluşum</td><td>Taşıyıcı sistem</td><td>Sanatsal elemanlar</td><td>Üst örtü</td><td>Cephe özellikleri</td><td>Çan kulesi</td></tr>
<tr><td>Dikdörtgen tek mekân</td><td>Tek nefli yüksek tavan</td><td>Yığma taş duvar, ahşap kirişleme</td><td>Taş zemin, gül pencere</td><td>Kırma çatı</td><td>Yığma taş</td><td>Yok</td></tr>
<tr><td colspan="9">Günümüzdeki işlevi doğrultusunda yapılan müdahaleler</td></tr>
<tr><td>Plana müdahale</td><td>Strüktüre müdahale</td><td>Cepheye müdahale</td><td>Teknik gereksinimler</td><td>Yakın çevreye müdahale</td></tr>
<tr><td>+</td><td>-</td><td>-</td><td>+</td><td>-</td></tr>
<tr><td colspan="9">Çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda yapılan müdahalelerin değerlendirilmesi</td></tr>
<tr><td>Planın korunması</td><td>Süslemelerin korunması</td><td>Çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimari anlayışını yansıtan ekler</td><td>Yapı özelliklerinin okunması</td></tr>
<tr><td>+</td><td>+</td><td>+</td><td>+</td></tr>
</table>

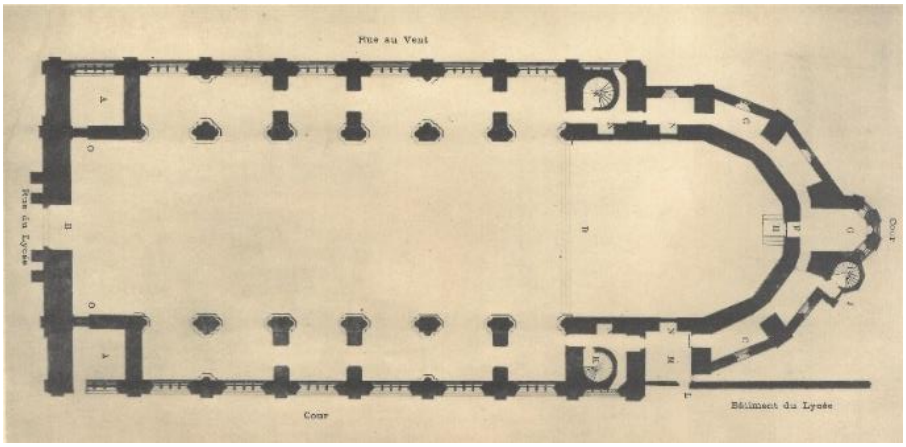
5.2.6. Saint Omer, Chapelle des Jésuites

Konum: Saint Omer, Fransa
Yapım yılı: 1615-40
Önceki işlevler: Atölye, Baraka, Askeri Garaj
Yeni İşlevi: Kültürel Etkinlik

Barok mimariye sahip yapı bulunduğu konum itibari ile kenti tanımlayan anıtlardan biridir. 1640 yılında inşası tamamlanan yapı, 1763 yılında Fransa'dan kovulan Cizvit tarikatının ibadet mekanıydı. Cemaati azalan şapel dini işlevini Fransız devrimine kadar sürdürmüştür. 19.yy. boyunca atölye, baraka ve askeri garaj olarak kullanılmıştır. Restorasyon sonrasında Saint-Omer kültür mirası departmanı tarafından devralınarak, kültür faaliyetleri için kullanılabilir hale getirilmiştir [68].

Plan özellikleri

Bazilikal plan şeması ile inşa edilen şapel üç nefe sahiptir. Orta nef birkaç basamak yükseltilmiş koro ve apsis bölümleri ile sonlanmakta iken yan nefler kule ile sınırlanmıştır (Şekil 5.20). Yapının dışında görülebilen, orta neften yan neflere doğru payandalar mevcuttur. İç mekânı çapraz tonozlar ile örtülüdür. Orta nef kırma çatı ile yan nefler ise tek yöne eğimli çatılıdır. Orta nef yüksek ve pencere sayısının çokluğu ile içeriye giren ışık miktarının fazla olması nedeniyle yapının iç mekânı ferahtır.

Şekil 5.20. Chapelle des Jésuites işlevlendirme öncesindeki planı [69]

Yeni işlev sonrasındaki değişimler

Kültürel amaçlı kullanım için yeniden işlevlendirilen kilise, diğer kiliselerden farklı olarak hiçbir müdahaleye maruz kalmamıştır. Sergi salonu, davetler, film festivalleri gibi etkinliklere ev sahipliği yaptığı dönemlerde gerekli iç düzenlemeler yapılmaktadır. Bu müdahaleler etkinlik sonrasında kaldırılarak yapı ilk haline döndürülebilmektedir. Yapının büyük ve yüksek mekâna sahip olması kültürel etkinlikler için aranan özelliklerin başında gelmektedir.

Resim 5.22. Chapelle des Jésuites işlevlendirme sonrasındaki iç mekandaki farklı etkinliklere göre iç mekân tasarımları [70]

Yeniden işlevlendirilmenin değerlendirilmesi

Yapı anıtsallığı ile bulunduğu bölgeyi tanımlamaktadır. Sahip olduğu tarihsellik ve anı değerleri ile halk için önemli yapıların başında gelmektedir. İç mekânda ve yapının cephesinde sahip olduğu estetik değerler nedeniyle de kilise yapının korunması gerekmektedir.

Resim 5.23. Chapelle des Jésuites anıtsallığı ve çevresine göre konumlanışı [70]

Müze, etkinlik salonu gibi işlevler yapıya çok fazla müdahale gerektirmeyen işlevlerdir. Verilen işlevin gerektirdikleri etkinlik zamanında düzenlenebildiği ve etkinlik sonucunda kaldırılabildiği için yapıya herhangi bir büyük bir müdahale gerektirmemektedir. Kültürel etkinlik salonu işlevi ile yapı tüm özelliklerini korumayı başarmıştır.

Kilisenin orta nefi yan neflerden bağımsız olarak algılanabilmektedir. Orta nef daha geniş ve tavan yüksekliği daha fazladır. Sahip olduğu bu özellikle tek mekân olarak çalışması kültürel etkinlikler için bir avantaj teşkil etmektedir. Herhangi bir etkinlikte yan neflere gerek kalmadan orta nef tekil olarak kullanılarak efektif bir kullanım sağlamaktadır.

Çizelge 5.6. Saint Omer, Chapelle des Jésuites değerlendirmesi

<table>
<tr><td colspan="3" rowspan="6"></td><td colspan="4">Yapı Hakkında Bilgiler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Adı</td><td colspan="2">Chapelle des Jésuites</td></tr>
<tr><td colspan="2">Konumu</td><td colspan="2">Fransa</td></tr>
<tr><td colspan="2">Yapım yılı</td><td colspan="2">1615-40</td></tr>
<tr><td colspan="2">İlk İşlevi</td><td colspan="2">Kilise</td></tr>
<tr><td colspan="2">Diğer İşlevleri</td><td colspan="2">Atölye, Baraka, Askeri Garaj</td></tr>
<tr><td colspan="3">Günümüzdeki işlevi</td><td colspan="2">Kültürel Etkinlik Salonu</td></tr>
<tr><td colspan="7">Mimari Özelikleri</td></tr>
<tr><td>Plan tipi</td><td>Hacimsel oluşum</td><td>Taşıyıcı sistem</td><td>Sanatsal elemanlar</td><td>Üst örtü</td><td>Cephe özellikleri</td><td>Çan kulesi</td></tr>
<tr><td>Bazilikal plan</td><td>Üç nefli, orta nef geniş ve yüksek</td><td>Kaburgalı tonoz ve taş sütunlar</td><td>Taş zemin, taş süslemeler</td><td>Kırma çatı</td><td>Barok mimari, tuğla duvarlar, payandalar</td><td>Yok</td></tr>
<tr><td colspan="7">Günümüzdeki işlevi doğrultusunda yapılan müdahaleler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Plana müdahale</td><td>Strüktüre müdahale</td><td>Cepheye müdahale</td><td>Teknik gereksinimler</td><td colspan="2">Yakın çevreye müdahale</td></tr>
<tr><td colspan="2">-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="7">Çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda yapılan müdahalelerin değerlendirilmesi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Planın korunması</td><td>Süslemelerin korunması</td><td colspan="2">Çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimari anlayışını yansıtan ekler</td><td colspan="2">Yapı özelliklerinin okunması</td></tr>
<tr><td colspan="2">+</td><td>+</td><td colspan="2">-</td><td colspan="2">+</td></tr>
</table>

5.3. Türkiye'deki Yeniden İşlevlendirilmiş Kilise Örnekleri

Bu bölümde önceki bölümde tablo (Bkz. Çizelge 4.2) haline getirilmiş Türkiye'de yeniden işlevlendirilen kilise örneklerinden arasından seçilen örnekler detaylıca incelenmiştir. İşlev çeşitliliğine göre seçilen kiliseler; müze, kütüphane ve kültür merkezi işlevindedir. Ülkemizdeki verilen işlevlerin tamamına yönelik seçilen örneklerin yeni işlevi doğrultusunda yapılan müdahaleler ve korunan özellikleri incelenmiştir.

5.3.1. Sivrihisar Ermeni Kilisesi

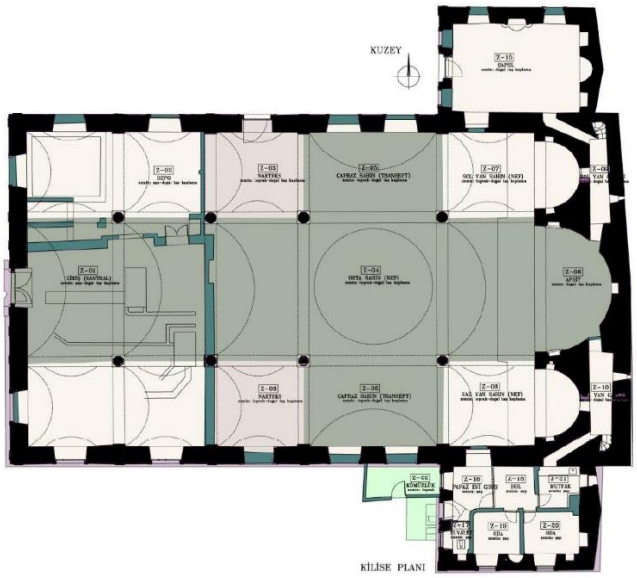
Konum: Eskişehir Sivrihisar, Türkiye
Yapım yılı: 1881
Önceki işlevleri: Elektrik santrali (Trafo), Depo
Yeni İşlevi: Kültür Merkezi

Batıdaki giriş kapısının üzerinde yer alan kitabeye göre kilise yapısı, 1650 yılında inşa edildiği ancak 1876 yılındaki yangından sonra 1881 yılında yeniden inşa edildiği yazmaktadır [71].

Plan özellikleri

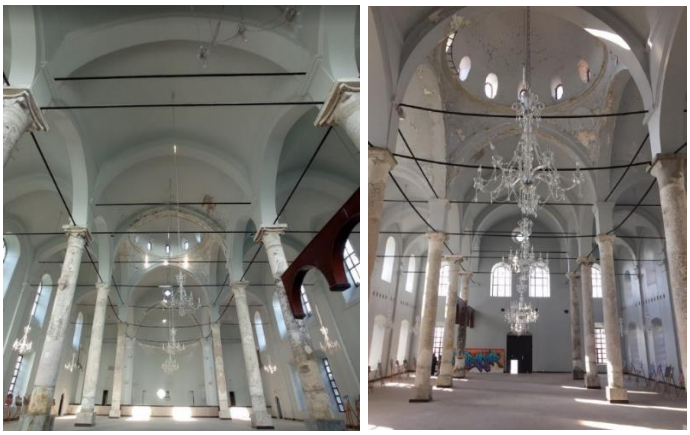
Kilise planı üç nefli transept bazilikal plandır. Plan incelendiğinde orta nefi kesen iki transept bölümü olduğu görülmektedir. Orta nef ve transept bölümlerin diğer bölümlerden daha geniş olması ile planda bir haç oluşturmuştur. Bu keşimin olduğu yerde 8 metre çapında kubbe yer almaktadır. Bu plan tipi, kubbeli bazilikal plan tipi olarak da değerlendirilebilir.

Kilisenin planı incelendiğinde yapıya bitişik şekilde iki yapı yer aldığı görülmektedir. Bu yapılardan kuzeyde yer alanı şapel olarak, güneyde yer alanı ise papaz evi olarak kullanılmıştır [72]. Yapıdaki izlerden, ana giriş kapısı üzerinde galeri katının bulunduğu okunabilmektedir. Galeri katının yok olması narteks bölümünün okunmasını zorlaştırmakta ve günümüzde naos bölümü olarak algılanmaktadır.

Şekil 5.21. Sivrihisar Ermeni Kilisesi'nin restorasyon öncesi planı [72]

Orta nefin yüksekliği yan neflere göre biraz daha yüksektir. İç mekânda 8 adet taş sütun yer almaktadır. Bu sütunlar birbirlerine kemerlerle bağlı iken üst örtü sistemi beşik tonozdur. Kubbe ise pandantifler ile taşınmaktadır. Çatı sistemi, haç şeklinde ortası kubbeli biçimde kırma çatıdır. Doğu cephede yapıya bitişik iki kule yer almaktadır.

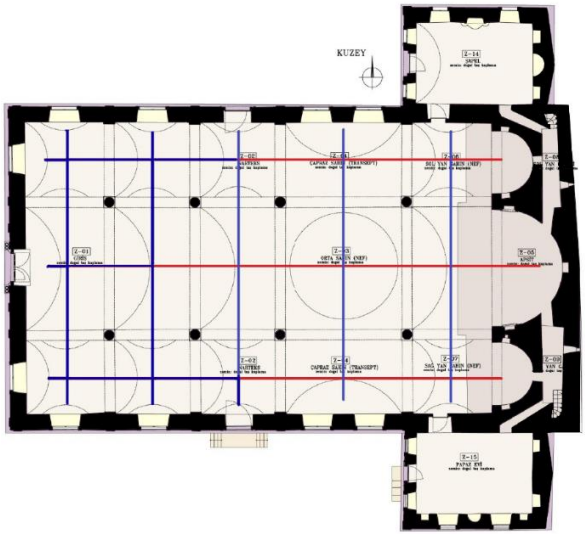

Resim 5.24. Sivrihisar Ermeni Kilisesi'nde bulunan kubbenin konumu ve iç mekandaki etkisi [73]

Yeni işlev sonrasındaki değişimler

Yapıda yapılan restorasyon çalışmasında yapıya sonradan eklenmiş iç mekânın okunmasını engellenen muhdes ekler kaldırılmış. Yapıda bulunduğu tahmin edilen galeri katı ve merdivenin yeterli bilgi eksikliği ile nedeniyle tekrar yapımına karar verilmemiş, izlerin

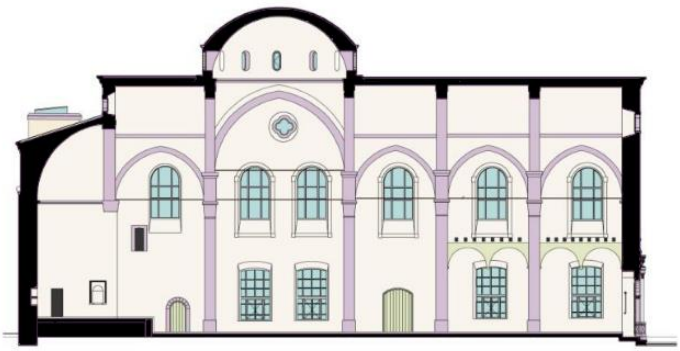
olduğu gibi korunmasına karar verilmiştir. Bu kararın yeterli belgelerle kanıtlanamayan farazi müdahalelerin yapılmaması gerektiğine bir örnektir [72].

Şekil 5.22. Sivrihisar Ermeni Kilisesi'nin restorasyon sonrası planı [72]

Bakım ve onarım sonucunda yapıya kültür merkezi işlevi verilmiştir. Bu işlev altında sergi, konferans, konserler gibi sosyal etkinlikler yapılmaktadır. Ana mekâna bitişik iki yapının bu alana hizmet verebilecek şekilde işlevlendirilmiştir. Bu karar ile ihtiyaç programı dahilinde eklenmesi gereken teknik ve mekanik elemanların, ana mekânın algılanmasında oluşturacağı olumsuz görüntüleri ortadan kaldırmıştır.

Kilisenin ana mekânında yapılacak etkinliğe göre mekân tasarımı yapılmakta ve kaldırılabilir tefrişler eklenmektedir.

Şekil 5.23. Sivrihisar Ermeni Kilisesi'nin restorasyon sonrası kesiti [73]

Yeniden işlevlendirilmenin değerlendirilmesi

Sivrihisar Ermeni Kilisesi, kültürel bir işlevde kamusal kullanıma açılması, kilisenin de kamu yapısı olması sebebiyle doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yapının, halkın kullanımında olması ve yapının sahiplenilerek korunmasını kolaylaştıracaktır. Ana mekâna bitişik iki yapının bu alana hizmet verebilecek şekilde işlevlendirilmesi de doğrudur.

Resim 5.25. Sivrihisar Ermeni Kilisesi'nin kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirme sonrasında yapılan bir sempozyum [71]

Kültürel işlevlerin verilmesi yapıya müdahale gerekmeden korunması açısından doğru ve risksiz bir işlevlendirmedir. Yapının büyüklüğü düşünüldüğünde sergi veya toplantı işlevlerinde yapıda çok geniş boşlukların kalabileceği öngörülmüştür.

Yapının hacimsel olarak büyüklüğü göz önüne alındığında farklı bir işlev ile işlevlendirilmesi daha doğru olabilirdi. Yapıya ara kat eklenmesi ile yapıya hareket katılabilirdi. Eklenen katın altında oluşan boşluklara da yapıya hizmet edecek birimler yerleştirilebilirdi. Örneğin; ofis, kütüphane, okul gibi işlevlerin verilmesi yapının efektif olarak kullanımı sağlanabilirdi.

Çizelge 5.7. Sivrihisar Ermeni Kilisesi'nin değerlendirmesi

Yapı Hakkında Bilgiler	
Adı	Sivrihisar Ermeni Kilisesi
Konumu	Sivrihisar/Eskişehir
Yapım yılı	1881
İlk İşlevi	Kilise
Diğer İşlevleri	Elektrik santrali (Trafo), Depo
Günümüzdeki işlevi	Kültür Merkezi

Mimari Özelikleri						
Plan tipi	Hacimsel oluşum	Taşıyıcı sistem	Sanatsal elemanlar	Üst örtü	Cephe özellikleri	Çan kulesi
Transeot kubbeli bazilikal plan	Üç nefli, transept kubbeli orta nef geniş ve yüksek	Beşik tonoz, taş sütunlar ve pandantifli kubbe	Taş süslemeler	Kırma çatı	Taş duvar	Var

Günümüzdeki işlevi doğrultusunda yapılan müdahaleler				
Plana müdahale	Strüktüre müdahale	Cepheye müdahale	Teknik gereksinimler	Yakın çevreye müdahale
-	-	-	+	-

Çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda yapılan müdahalelerin değerlendirilmesi			
Planın korunması	Süslemelerin korunması	Çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimari anlayışını yansıtan ekler	Yapı özelliklerinin okunması
+	+	-	+

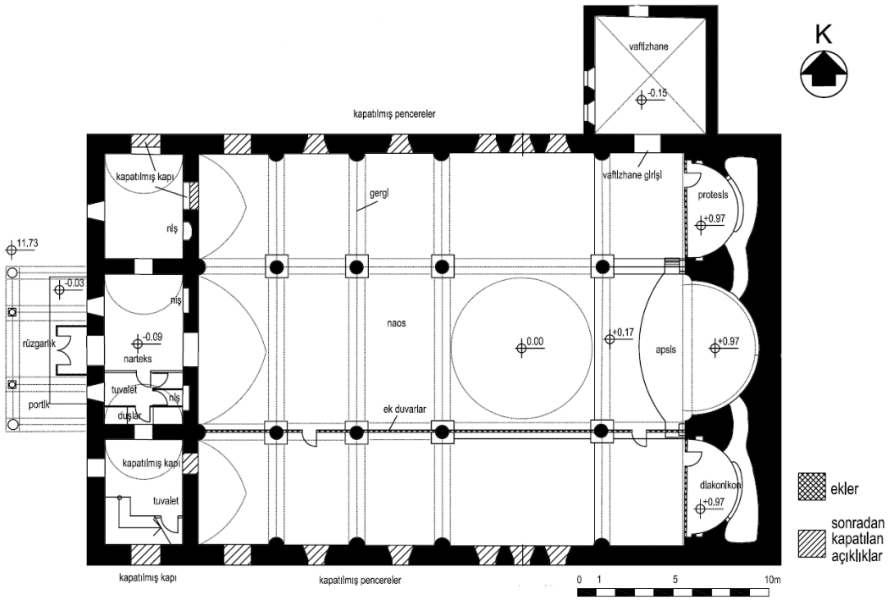
5.3.2. Kayseri Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi

Konum: Kayseri, Türkiye
Yapım yılı: Bilinmiyor
Önceki işlevleri: Sergi salonu, Depo, Zabıta karakolu, Kültür merkezi
Yeni İşlevi: Kütüphane

Alcıboyacıyan, 1277 yılına ait bir elyazmasında adı geçen kilisenin şehrin kuruluşuna kadar tarihlenebileceğini belirtmiştir. Pamukcıyan ise Ermenilere ait en eski kilise olarak belirtmiştir. 1725 yılına ait Osmanlı Arşivleri'nde onarım belgesi bulunmaktadır. 1875'te onarım geçirdiği, 1884-1885 yılları arasında kubbenin yeniden yapıldığı belirtilmiştir. I.Dünya Savaşı'na kadar ibadet edilebilen kilise yapısı, daha sonra sergi salonu, depo, zabıta karakolu ve kültür merkezi olarak işlevlendirilmiştir. Günümüzde ise kütüphane işlevi verilerek "Kayseri Şehir Kütüphanesi" olarak varlığını sürdürmektedir [36, 74].

Plan özellikleri

Kilisenin planı incelendiğinde portik, dikdörtgen planlı narteks, üç nefli ve üç apsisli kubbeli bazilikal plana sahip olduğu görülmektedir. Transeptler ile birlikte oluşturulan bu kubbeli şema, üç nefli transept bazilikal plan veya kubbeli bazilikal olarak değerlendirilebilir.

Şekil 5.24. Kayseri Meryem Ana Kilisesi'nin yeniden işlevlendirme öncesindeki planı [36]

Narteks ve portiğin üzerinde galeri katı bulunmaktadır. Toplam 8 taş sütunun bulunduğu naosta, orta nef yan neflere göre daha geniştir. Duvarlar ile sütunlar arası kemerlerle bağlantı sağlanırken kubbe geçiş elemanı ise pandantiftir. İçerde beşik tonoz ile örtülü olan üst örtü, dışarıda kırma çatılıdır.

Yeni işlev sonrasındaki değişimler

Yapı çeşitli işlevlere dönüştürülürken ihtiyaçları karşılayabilmek amacıyla çeşitli müdahalelere maruz kalmıştır. Çeşitli duvar bölüntülerinin olduğu Güngör'ün çalışmasında paylaştığı resimlerde ve planda (Şekil 5.26) görülmektedir. Bu bölünmeler işlev değişikliğinde gerekli görülen müdahalelerdir [36].

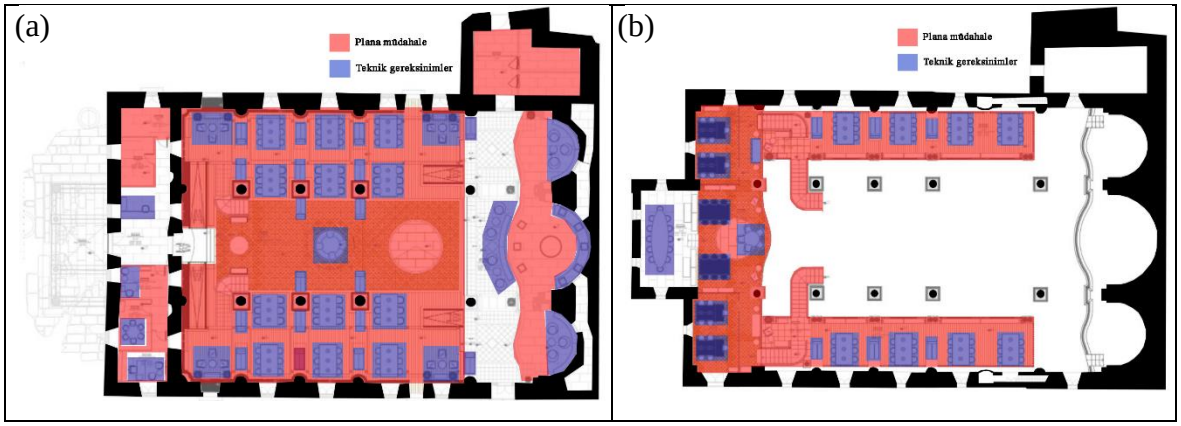
Günümüzde kütüphane işlevi doğrultusunda restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Restorasyon projesinde korumaya ve onarıma yönelik çalışmalar yapılmış, yapıya sonradan eklenen bölümler ve özgün olmayan elemanlar kaldırılmış. Plan olarak özgün hale getirilmiştir. Sıva ve boya raspaları yapılarak resimler ve kalem işleri ortaya çıkarılmış ve koruma altına alınmıştır.

Narteks bölümünde idari odalar oluşturabilmek amacıyla bölüntüler oluşturulmuştur. Danışma bankosu ve giriş turnikeleri gibi gerekli olan elemanlar yerleştirilmiştir.

Naos bölümünde, zemin esas döşeme kotundan yükseltilerek altından havalandırma ve mekanik tesisatlar geçirilmiştir. Yükseltilen zemin ahşap ile kaplanmıştır.

Çelik taşıyıcılı ara kat eklenmiştir. İki yönde çelik merdivenler eklenerek zemin kat ile ara kat arasında sirkülasyon sağlanmıştır.

Oturma alanları, kitaplık, danışma gibi tefrişler eklenmiştir. Ayrıca aydınlatma elemanları ve elektrik elemanları yerleştirilmiştir.

Şekil 5.25. Kayseri Meryem Ana Kilisesi'nin yeniden işlevlendirme sonrasındaki zemin kat (a) ve galeri katı (b) planı [75]

Yeniden işlevlendirilmenin değerlendirilmesi

Yapının sahip olduğu anıtsallık değeri ile yapı bulunduğu bölgeyi tanımlamaktadır. Yüzyıllar içinde çevresinin değişmesine rağmen kilisenin orada olması, tanıklık etmesi tarihi ve hatıra değerini ön plana çıkarmaktadır. Bu tür yapıların korunarak tarih ve kültürün sürekliliği sağlanmaktadır. Bu yapının gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılması onu kullanmakla olur. Yapının yıllar içinde farklı işlevlerde kullanılması da bu amaca yöneliktir. Yapının zaman içerisinde ibadet işlevinden uzaklaşmasına rağmen sembolik/mimari değeri sebebiyle kilise yapısı olarak anımsanmaktadır. Birçok işlev değişikliğine uğrasa da yapının bu sembol değerini kaybetmediği aşikardır.

Kayseri tarihi için önemli olan kilise yapısının korunmasını sağlamak amacıyla halka açık bir şekilde kütüphane işlevi verilmesi doğrudur. Tarihi yapıların çevresine hizmet verebildiği sürece korunmasının daha rahat bir şekilde sağlanıldığı düşünüldüğünde başarılı bir çalışmadır. Özellikle Venedik Tüzüğü'nde yer alan maddelerin doğru bir şekilde uygulandığını görmek, ülkemizde yapılacak diğer işlevlendirme projelerine örnek olarak gösterilebilmesi bir artıdır.

Resim 5.26. Kayseri Meryem Ana Kilisesi’nde oluşturulan galeri katı [76]

Resim 5.27. Kayseri Meryem Ana Kilisesi’nde eklenen çelik taşıyıcılı ara kat [76]

Resim 5.28. Kayseri Meryem Ana Kilisesi’nin iç mekânı [77]

Çizelge 5.8. Kayseri Meryem Ana Kilisesi'nin değerlendirmesi

<table>
<tr><td colspan="3" rowspan="6"></td><td colspan="4">Yapı Hakkında Bilgiler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Adı</td><td colspan="2">Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Konumu</td><td colspan="2">Kayseri</td></tr>
<tr><td colspan="2">Yapım yılı</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="2">İlk İşlevi</td><td colspan="2">Kilise</td></tr>
<tr><td colspan="2">Diğer İşlevleri</td><td colspan="2">Sergi Salonu, Depo, Zabıta Karakolu, Kültür Merkezi</td></tr>
<tr><td colspan="3"></td><td colspan="2">Günümüzdeki işlevi</td><td colspan="2">Kütüphane</td></tr>
<tr><td colspan="8">Mimari Özelikleri</td></tr>
<tr><td>Plan tipi</td><td>Hacimsel oluşum</td><td>Taşıyıcı sistem</td><td>Sanatsal elemanlar</td><td>Üst örtü</td><td>Cephe özellikleri</td><td>Çan kulesi</td></tr>
<tr><td>Transeot kubbeli bazilikal plan</td><td>Üç nefli, transept kubbeli orta nef geniş ve yüksek</td><td>Beşik tonoz, taş sütunlar ve pandantifli kubbe</td><td>Taş süslemeler, freskler</td><td>Kırma çatı</td><td>Taş duvar, üçgen alınlıklı pencereler</td><td>Yok</td></tr>
<tr><td colspan="8">Günümüzdeki işlevi doğrultusunda yapılan müdahaleler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Plana müdahale</td><td colspan="2">Strüktüre müdahale</td><td colspan="2">Cepheye müdahale</td><td>Teknik gereksinimler</td><td>Yakın çevreye müdahale</td></tr>
<tr><td colspan="2">+</td><td colspan="2">-</td><td colspan="2">-</td><td>+</td><td>+</td></tr>
<tr><td colspan="8">Çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda yapılan müdahalelerin değerlendirilmesi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Planın korunması</td><td colspan="2">Süslemelerin korunması</td><td colspan="2">Çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimari anlayışını yansıtan ekler</td><td colspan="2">Yapı özelliklerinin okunması</td></tr>
<tr><td colspan="2">+</td><td colspan="2">+</td><td colspan="2">+</td><td colspan="2">+</td></tr>
</table>

5.3.3. Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi

Konum: Ayvalık, Balıkesir, Türkiye
Yapım yılı: 1844
Önceki İşlevi: Tekel deposu
Yeni İşlevi: Müze

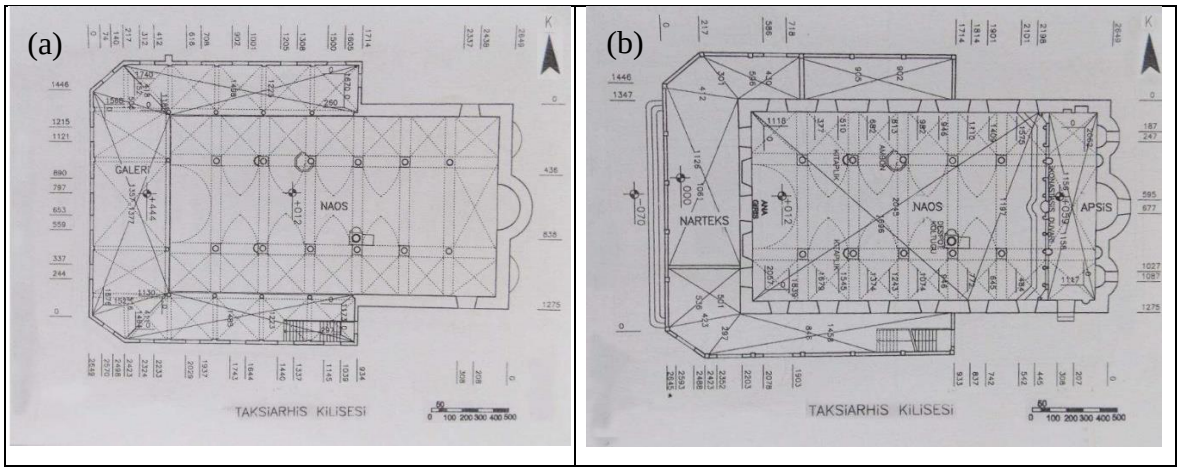
Kilise yapısının üç ayrı dönemde inşa edildiği düşünülmektedir. 15.yy'da küçük bir kilise yapısı iken 1753 yılına ait kitabede üç kubbeli bazilika 2 katlı bir yapı olduğu söylenmektedir. 1844 yılında yapının yeniden yapıldığı söylenmektedir. Yapıda yer alan kitabesinde 1844 yılı okunmaktadır. Bu tarihte üst örtüsünün beşik tonozlu ve çatısının ahşap olarak yapıldığı anlaşılmaktadır [78].

Nüfus mübadelesi sonucunda Rumların bölgeden uzaklaşması ile kilise işlevsiz kalmıştır. 1927'den sonra tekel deposu olarak kullanılan yapı, bu tarihte boşaltılarak koruma altına alınmıştır. Uzun bir süre kapalı halde olan yapı restorasyonu yapılarak 2013 yılında anıt müze olarak işlevlendirilmiştir [78].

Plan özellikleri

Kilise planının üç nefli ve üç apsisli bazilikal plana sahip olduğu söylenebilir. Bu apsisler dışarı yarım daire şeklinde çıkıntı yapmaktadır. Naosta yer alan 12 taş sütun ile nefler birbirinden ayrılmıştır. Ana nef, yan neflere göre daha yüksek ve geniştir. Sütunlar birbirlerine kemerler ile bağlı ve üst örtüsü çapraz tonozdur. Orta nef kasnak ile yükseltilmiştir. Kasnak ile yükseltilen bu bölümün üst örtüsü beşik tonozdur, ilk ve son aksta yer alan tonozlar dışında sivri kemerli bir açıklık vardır. Bu açıklıklara pencere konularak iç mekânın aydınlatılması sağlanmıştır. Narteks bölümünün üstü ahşap kaplama olup galeri bölümünün üst örtüsü çapraz tonozdur.

Kilise yapısının planı incelendiğinde "U" şeklinde bir narteks mevcut ve birbirlerine kemer ile bağlanmış 18 adet taş sütun bulunmaktadır. Narteksin üst katı Gynekion (kadınlar mahfili) olarak kullanılmıştır. Buraya ulaşım kuzeyde ve güneyde dışarıda yer alan merdivenler ile ulaşım sağlanmaktadır.

Şekil 5.26. Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi'nin zemin kat (a) ve galeri katı (b) planı [79]

Yapının çatısı iki kademelidir ve kırma çatıdır. Orta nefin olduğu bölüm daha yüksektedir. Bu yükseklik ile kasnak üzerinde pencerelerin yer almasını sağlamıştır. Yan nefler, apsis ve galeri katı üzeri aynı eğime sahip kırma çatılıdır. Çatının apsis ve narteks önündeki uçları pahlandırılmıştır (Resim 5.29).

Resim 5.29. Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi'nin batı ve güney cepheleri [80]

Kilisenin iç mekânında incilin okunduğu ambon bölümü ve despot koltuğu bulunmaktadır. Ambon bölümüne çıkış, sütun etrafındaki ahşap döner merdiven ile sağlanmaktadır. Naos ve bema bölümü ikonastasis ile ayrılmıştır. Ambon, despot koltuğu ve ikonastasis üzerinde ikonalar yer almaktadır. Bema bölümünde altar yer almaktadır.

Yeni işlev sonrasındaki değişimler

Kilise sahip olduğu sanatsal değeri yüksek ve kilise mimarisine özel elemanlar ile eşsiz bir yapıdır (Resim 5.30). Sahip oldukları bu özellikler nedeniyle kilisenin herhangi bir müdahaleye gerek duymadan, olduğu gibi korumaya alınmıştır.

Resim 5.30. Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi'nin iç mekânı [80]

Yeniden işlevlendirilmenin değerlendirilmesi

Taksiyarhis kilisesinin sahip olduğu mimari, estetik, tarihi, sembolik ve temsili değerleri korunmasını gerektiren nedenler arasındadır. Yapının sahip olduğu tarihsel ve kültürel değeri gelecek nesillere aktarabilmek için korunmasını gerektirmektedir. Kilise mimarisine özgü plan ve elemanlarına sahip olması, yapım tekniği ve sahip olduğu strüktürel özellikleri ile belirli bir dönemin özelliklerini yansıttığı için korunmalıdır. Kiliseyi özgün kılan süslemeler ve ikonalar ile sanatsal değer taşıyan iç mekân dekorları yapıyı diğer kiliselerden ayıran elemanlardır.

Yapıda bulunan bu eşsiz öğelerin korunması için müze işlevi verilmiştir. Yapının müdahale gerektirmeden olduğu gibi korunması verilen müze işlevi sayesinde olmuştur. Sahip olduğu öğelerin maket gibi korunması zarar görmemesi için müze işlevi en doğru karardır. Ayvalık'a gelen ziyaretçilerin ilgi odağı olan kilise yapısı estetik değerini ön plana çıkartarak korunması kolaylaştırılmıştır.

Resim 5. 31. Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi'nin galeri katından orta nefe bakış [80]

Çizelge 5.9. Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi'nin değerlendirmesi

<table>
<tr><td colspan="4" rowspan="6"></td><td colspan="3">Yapı Hakkında Bilgiler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Adı</td><td>Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Konumu</td><td>Ayvalık/Balıkesir</td></tr>
<tr><td colspan="2">Yapım yılı</td><td>1844</td></tr>
<tr><td colspan="2">İlk İşlevi</td><td>Kilise</td></tr>
<tr><td colspan="2">Diğer İşlevleri</td><td>Tekel Deposu</td></tr>
<tr><td colspan="4"></td><td colspan="2">Günümüzdeki işlevi</td><td>Müze</td></tr>
<tr><td colspan="8">Mimari Özelikleri</td></tr>
<tr><td>Plan tipi</td><td>Hacimsel oluşum</td><td>Taşıyıcı sistem</td><td>Sanatsal elemanlar</td><td>Üst örtü</td><td>Cephe özellikleri</td><td>Çan kulesi</td></tr>
<tr><td>Bazilikal plan</td><td>Üç nefli, orta nef geniş ve yüksek</td><td>Çapraz ve beşik tonoz, taş sütunlar</td><td>Taş ve mermer süslemeler, freskler</td><td>Kırma çatı</td><td>Taş duvar, üçgen kemerli pencereler</td><td>Yok</td></tr>
<tr><td colspan="8">Günümüzdeki işlevi doğrultusunda yapılan müdahaleler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Plana müdahale</td><td>Strüktüre müdahale</td><td>Cepheye müdahale</td><td>Teknik gereksinimler</td><td>Yakın çevreye müdahale</td></tr>
<tr><td colspan="2">-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td></tr>
<tr><td colspan="8">Çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda yapılan müdahalelerin değerlendirilmesi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Planın korunması</td><td>Süslemelerin korunması</td><td>Çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimari anlayışını yansıtan ekler</td><td>Yapı özelliklerinin okunması</td></tr>
<tr><td colspan="2">+</td><td>+</td><td>-</td><td>+</td></tr>
</table>

5.3.4. Bursa, Aziz Panteleimon Kilisesi

Konum: Gölyazı, Bursa, Türkiye
Yapım yılı: 19-20.yy
Yeni İşlevi: Kültür merkezi

Yapım tarihi ile ilgili net bir bilgi olmasa da 19.yy. sonlarında inşa edildiği düşünülmektedir. Restorasyon sonucunda ortaya çıkan 1903 tarihinin bitiş tarihini gösterdiği düşünülmektedir. Nüfus mübadelesi sonucu Rumların ibadet mekânı olan kilise daha sonra farklı amaçlar için kullanılsa da yangın ve zamanın bıraktığı yıpranmalar nedeniyle tahrip olmuştur. Aslına uygun olarak yapılan restorasyon sonucunda 2014 yılında kültür merkezi olarak işlevlendirilmiştir [81].

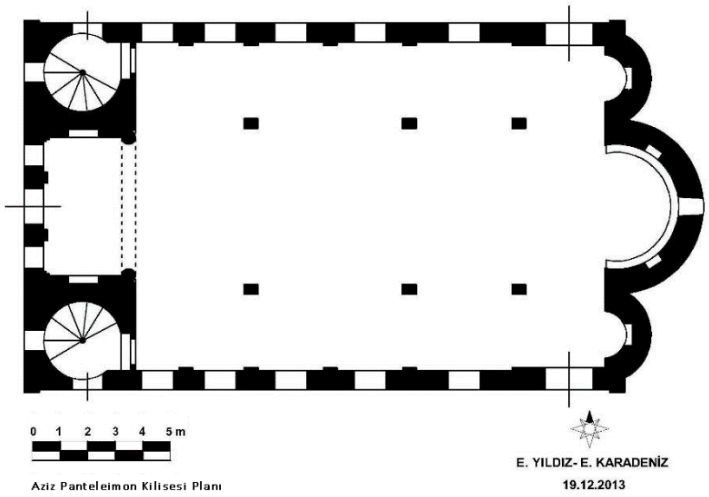
Plan özellikleri

Aziz Panteleimon Kilisesi üç apsisli üç nefli bir bazilikal plana sahiptir. Orta nef yan neflere göre daha geniş ve yüksektir. Orta nefte bulunan apsisin yüksekliği de orta nef ile aynıdır. Apsis dairesi tek basamaklı bir synthronon ile çevrelenmiştir.

Ahşap giriş kapısından nartekse giriş yapılmaktadır. Tek bölümden oluşan narteks bölümünün her iki yanında naostan giriş yapılacak şekilde ahşap döner merdivenler yerleştirilmiştir. Merdivenler ile “U” şeklindeki galeri katına çıkılmaktadır. Galeri katı ahşaptan yapılmıştır.

Naos bölümünde altı adet ahşap direk vardır. Ahşap direkler taş kaidelere oturmakta ve birbirlerine ahşap kiriş ile bağlanmaktadır. Orta nef beşik tonoz, yan nefler ise ahşap tavanlıdır. Bema ve apsis bölümü naostan iki basamak yüksekliğindedir.

Yapı beşik çatı ile örtülüdür. Apsisler dışarıya yarım daire şeklinde çıkıntı yapmıştır. Orta nef ile aynı yükseklikte olan apsis bölümünün çatısı koni biçiminde olup kilise çatısının tepe noktası ile aynı seviyededir. Diğer apsislerin üst örtüsü ise yarım daire şeklindedir.

Şekil 5.27. Aziz Panteleimon Kilisesi'nin planı [81]

Yeni işlev sonrasındaki değişimler

Kültür merkezi işlevi yapılara fazla müdahale gerektirmeyen işlevler arasındadır. Kullanılacak işleve göre mekân tasarımı yapılmakta ve kaldırılabilir tefrişler eklenmektedir. Çok az müdahale edilerek, işlevin faydalı bir şekilde kullanımı sağlanmıştır.

Resim 5.32. Bursa, Aziz Panteleimon Kilisesi'nin iç mekânı [82]

Yeniden işlevlendirilmenin değerlendirilmesi

Aziz Panteleimon Kilisesi tarihi, hatıra, mimari ve estetik değerlere sahiptir. Mübadele sonucu bölgeyi terk etmek zorunda kalan Rum halkın ibadet yeri olan kilise bölgenin tarihi açısından bilgiler vermektedir. Bölgenin tarihine ve kültürüne ışık tutan bu yapının korunarak gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir. Bölgede yaşayan kişilerin gündelik

ve özel anlarında önemli bir yer tutması ile hatıra değerine sahiptir. Yapının özellikle işlevsiz kalıp tahrip olması gelecek nesillere aktarılacak hatıra değerini zayıflatacaktır. Bu nedenle yapının yeniden işlevlendirilmesi gerekmiştir. Osmanlı dönemi yapım tekniklerinden almaşık duvar örgüsünü yansıtan kilise bu yönüyle mimari ve estetik değere sahiptir (Resim 5.32).

Resim 5.33. Bursa, Aziz Panteleimon Kilisesi'nin giriş cephesi [82]

Mübadele sonucu kullanılmayan yapıya farklı işlevler verilmiş; ancak yangın ve zamanın getirdiği yıpranmalar nedeniyle hasar almıştır. Restorasyonu yapılan bu kilisenin tekrar yıpranmaması için çevresine hizmet verebileceği bir işlev ile işlevlendirilmesi gerekmekteydi. Nilüfer Belediyesi tarafından kültür evi, kültür merkezi işlevi ile kamusal alana hizmet etmeye başlamıştır. Verilen işlev doğrultusunda yapıda sanat ve fotoğraf sergileri, çalıştay, sempozyumlar ve söyleşiler yapılmaktadır. Mekânın çok büyük olmaması bu işlevlerin efektif kullanımını sağlamıştır. Ayrıca bölgeyi ziyaret eden turistlerin bu yapıyı ziyaret etmesi, yapının değerini arttırmasının yanı sıra gelecek dönemlere aktarılmasını sağlamaktadır.

Resim 5.34. Bursa, Aziz Panteleimon Kilisesi Kültür Evi'nde düzenlenen bir söyleşi [83]

Çizelge 5.10. Bursa Aziz Panteleimon Kilisesi'nin değerlendirmesi

<table>
<tr><td colspan="4" rowspan="6"></td><td colspan="3">Yapı Hakkında Bilgiler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Adı</td><td>Aziz Panteleimon Kilisesi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Konumu</td><td>Gölyazı/Bursa</td></tr>
<tr><td colspan="2">Yapım yılı</td><td>19-20.yy</td></tr>
<tr><td colspan="2">İlk İşlevi</td><td>Kilise</td></tr>
<tr><td colspan="2">Diğer İşlevleri</td><td>-</td></tr>
<tr><td colspan="4"></td><td colspan="2">Günümüzdeki işlevi</td><td>Kültür Merkezi</td></tr>
<tr><td colspan="7">Mimari Özelikleri</td></tr>
<tr><td>Plan tipi</td><td>Hacimsel oluşum</td><td>Taşıyıcı sistem</td><td>Sanatsal elemanlar</td><td>Üst örtü</td><td>Cephe özellikleri</td><td>Çan kulesi</td></tr>
<tr><td>Bazilikal plan</td><td>Üç nefli, orta nef geniş ve yüksek</td><td>Beşik tonoz, ahşap kiriş ve dikmeler</td><td>Giriş kapısı ve vitraylar, gül pencereler</td><td>Kırma çatı</td><td>Almaşık duvar örgüsü, kemerli pencereler ve gül pencereler</td><td>Yok</td></tr>
<tr><td colspan="7">Günümüzdeki işlevi doğrultusunda yapılan müdahaleler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Plana müdahale</td><td>Strüktüre müdahale</td><td>Cepheye müdahale</td><td>Teknik gereksinimler</td><td colspan="2">Yakın çevreye müdahale</td></tr>
<tr><td colspan="2">-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="7">Çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda yapılan müdahalelerin değerlendirilmesi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Planın korunması</td><td>Süslemelerin korunması</td><td colspan="2">Çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimari anlayışını yansıtan ekler</td><td colspan="2">Yapı özelliklerinin okunması</td></tr>
<tr><td colspan="2">+</td><td>+</td><td colspan="2">-</td><td colspan="2">+</td></tr>
</table>

Çizelge 5.11. İncelenen yeniden işlevlendirilen kiliselerin işlev, plan tipi ve kiliselere yapılan müdahaleler

	Yeni işlev	Plan Tipi	Plana Müdahale	Strüktüre Müdahale	Cepheye Müdahale	Teknik Gereksinimler	Yakın Çevreye Müdahale
Maastricht, Dominicanen Church	Kitapevi	Bazilikal Plan	+	-	+	+	-
Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi	Müze	Bazilikal Plan	-	-	-	-	-
Aziz Panteleimon Kilisesi	Kültür Merkezi	Bazilikal Plan	-	-	-	-	-
Chapelle des Jésuites	Kültür Merkezi	Bazilikal Plan	-	-	-	-	-
Sivrihisar Ermeni Kilisesi	Kültür Merkezi	Transept Kubbeli Bazilikal Plan	-	-	-	+	-
Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi	Kütüphane	Transept Kubbeli Bazilikal Plan	+	-	-	+	+
Breda, St. Annakerk	Ofis	Transept Bazilikal Plan	+	-	-	+	-
Bielefeld, Martinikirche	Restoran	Tek Mekân	-	-	+	+	+
Eimsbüttel-Hamburg, Bethlehemkirche	Anaokulu	Tek Mekân	+	-	+	+	+
Campobasso, San Rocco Church	Tiyatro Salonu	Tek Mekân	+	-	-	+	-

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yeniden işlevlendirme kültür varlıklarının korunmasında günümüzde sıkça kullanılan bir yöntemdir. Kültür varlıklarının işlevsiz kalmaları, sürekli bakım ve onarım hizmeti almamaları durumunu oluşturup; yapıların bozulmalarının hızlanması, köhneme ve yıkılma süreçlerinin beklenenden önce ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda yapıların işlev verilerek çağdaş yaşam içinde kendilerinde yer bulmalarının sağlanması; ortaya çıkan sorunların büyümeden müdahale edilerek çözümünü getirdiğinden, korunmaları kapsamında önemli ve gereklidir. Konut, cami, türbe gibi işlevlere sahip pek çok yapı çağdaş yaşamda kendi işlevlerini devam ettirebilmekte ancak kilise, han, kervansaray, saray, medrese ve benzeri pek çok işleve sahip yapı ise, kendi özgün işlevlerini devam ettiremeyip, çağdaş yaşam içinde farklı işlevlerle kendilerine yer bulmak zorunda kalmaktadır. Bu bağlamda verilen yeni işlev, zaman zaman yapıya bölmeler ve ekler ile plan kurgusu ve mekânsal bütünlük; zaman zaman konfor koşulları ve yeni işlevin gereklilikleri kapsamında kütlesel bütünlük bağlamında zarar vermekte; kimi zaman çağdaş malzeme kullanımı sebebi ile istenmeyen sonuçlar meydana gelmektedir. Bu ve bunun gibi sebeplerle yapıların geri dönüşü olmayan şekilde bozulmalarının önüne geçmek adına, 1954 Venedik Tüzüğünden başlamak üzere her uluslararası tüzük ve ulusal kanunda, yapıların korunmasına yönelik kriterler konmaya çalışılarak; meslek profesyonelleri ve yöneticilerin dikkati çekilmeye, kanunu yaptırım kapsamında sonuç elde edilmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışma kapsamında yeniden işlevlendirilmesi hem kütle plastiği hem de manevi değeri açısından ayrıca zorluk içeren kilise yapıları incelenmiştir. Bu yapılar sahip oldukları manevi ve sembol değerleri ile toplumların kültürel sosyal ve inanç tarihleri açısından en önemli kültür varlıkları olduklarından korunma ve gelecek nesillere aktarılmaları önemlidir. Ancak zaman içindeki fetih, anlaşma ve göçler gibi sebeplerle cemaati olmayan-kalmayan kimi kiliseler, yeniden işlevlendirilmedikleri için köhneme/yıkılma sürecine girmiş durumda bulunmaktadır. Geçmişte kiliselerin işlevsiz kalmasına neden olan savaş, göç, doğal afetler ve cemaatin azalması gibi etkenler günümüzde de devam ettiğinden, bu süreçle karşılaşacak kiliselerin gün geçtikçe sayıca artacağı düşünülmektedir.

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı işlevsiz kalan kiliselerin bir kısmı, geçmişte ve günümüzde yeniden işlevlendirilerek kullanılmıştır. Geçmişte az sayıda işlev değişikliğine

uğrayan kilise olsa da günümüzde işlevsiz kalan kiliselerin artması nedeniyle işlev değişikliğine uğrayan kilise sayısı artmıştır. Geçmişte genellikle fetihler sonucunda inancın değişmesi – dönüşmesi sebebi ile camiye çevrilen yapılardan söz etmek mümkünken; günümüzde özellikle Avrupa'da çok farklı işlevlere çevrilerek kullanıma açılan yapıdan söz etmek mümkündür.

Geçmişte yapılan dönüşümlerde kiliselerin mekân ve hacim özelliklerinin değerlendirildiği, gerek duyulan işleve göre müdahaleler yapıldığı; sahip oldukları sanatsal ve mimari elemanlar korunmasına özen gösterilmeyerek özgünlüklerinin bozulduğu tespit edilmiştir. Ancak ikinci dönemde bu yapılara yönelik müdahaleler, yakın geçmişte kabul edilen çağdaş koruma anlayışına dayanmaktadır. Çeşitli tüzükler ve kararlar doğrultusunda gelişen bu anlayış ile kiliselerin daha sağlıklı korunması sağlanmıştır. Özellikle Venedik Tüzüğü'nde belirlenen kurallar ile yapının özgünlüğü, okunabilirliği ve yapısal özellikleri korunmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda verilen işlevler oldukça farklı ve çeşitlidir.

Kiliselerin yeniden işlevlendirilmesinde ülkelerin kabul ettikleri koruma tutumları etkili olmaktadır. Tez kapsamında yapılan araştırmalarda bu yönde çalışmalar yapılmış, ülkemizdeki kiliselerin yeni işlevleri ile Avrupa ülkelerindeki yeni işlevler tespit edilmiştir. Yapılan araştırma ile ülkemizde ve Avrupa'daki yeni işlevleri karşılaştırmak amacıyla elde edilen veriler tablo haline getirilmiştir (Çizelge 6.1).

Türkiye'deki yeniden işlevlendirilen kiliseler incelendiğinde kültür merkezi ve müze gibi kültürel alandaki işlevler ile kütüphane işlevi ile eğitim alanındaki işlevlerin tercih edildiği görülmektedir (Çizelge 6.1). Bu tür işlevlendirme ülkemizde kabul gören koruma anlayışından kaynaklanmaktadır. Ülkemizde ibadet yapılarına yönelik duyulan saygı ve hoşgörü nedeniyle kiliseler, yapıların özgünlüğünü bozmayacak şekilde korumacı bir tutum ile işlevlendirilmiştir.

Avrupa'da özellikle çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda son dönemlerde yapının özgünlüğü ve bütünlüğünün korunması şartı ile pek çok farklı işlev verilmiştir. Verilen işlevlerin dağılımı sanat ve kültür, eğitim, ticari, spor, konaklama ve sağlık olarak tespit edilmiş olup; anaokulu, kafe, restoran, pazar, kitapevi, ofis, otel, konut ve sağlık hizmeti bağlamında çeşitlenmektedir (Çizelge 6.1).

Çizelge 6.1. Türkiye ve Avrupa'daki yeniden işlevlendirilen kilise örnekleri ve işlevleri

Yapı	Günümüzdeki işlevi	
Aziz Panteleimon Kilisesi	Kültür Merkezi	Türkiye
Aziz Voukolos Kilisesi	Kültür Merkezi	
Ayios Haralambos Kilisesi	Kültür Merkezi	
Aziz Bedros Kilisesi	Kültür Merkezi	
Aziz Petrus ve Aziz Paulus Kilisesi	Kültür Merkezi	
Ordu Taşbaşı Kilisesi	Kültür Merkezi	
Sivrihisar Ermeni Kilisesi	Kültür Merkezi	
St. Paul Anıt Müzesi	Müze	
Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi	Müze	
Giresun Gogora Kilisesi	Müze	
St. John Baptist Ortodoks Kilisesi	Müze	
Kapusen Kilisesi	Kütüphane	
Surp Asdvadzadzin Kilisesi	Kütüphane	
Zincidere-Agios İoannis Manastır Kilisesi ve Şapeli	Toplantı Salonu/ Kütüphane	
Bethlehemkirche, Hamburg	Anaokulu	Avrupa
Sant'Andrea dei Vascellari, Roma	Atölye	
Chiesa di San Vidal, Venice	Konser salonu	
Chapelle Des Jésuites, St.Omer	Kültürel Etkinlik Salonu	
Chiesa di Santa Maria in Tempulo, Roma	Kültürel Etkinlik Salonu	
Catholic Church Helmond	Tiyatro Salonu	
San Rocco Church, Compobasso	Tiyatro Salonu	
Church of St. Mary's, London	Müze	
Chiesa di San Maurizio, Venice	Müze	
St. Peter's Church Vught	Kütüphane	
San Ponziano Churh, Lucca	Kütüphane	
San Pellegrino Church, Lucca	Depo	
St. Joseph Church in Arnhem	Kaykay parkı	
St. Maria Minor Church, Utrecht	Kafe	
Martinikirche in Bielefeld	Restoran	
The Church of St. Mary of Sarlat	Pazar/Market	
Selexyz Domınıcanen Church Maastricht	Kitabevi	
St. Annakerk, Breda	Ofis	
All Saints Church in Aldwincle	Otel	
Catholic St. Jakobus Church Utrecht	Konut	
Baumannkerk Rotterdam	Konut	
St. Theresa's Church Borne	Sağlık Hizmeti	

Kiliseler sahip oldukları manevi değerler nedeniyle farklı bir işlev ile işlevlendirilmesi zor olan yapılar olduğundan ülkemizde verilen işlevler bu manevi değeri korumaya yönelik daha kolay kabul gören işlevler olmuşlardır. Avrupa'da ise özellikle ticari amaca yönelik restoran, kafe, ofis, kütüphane ve kitapevi gibi kamusal kullanıma açılan insanların sosyalleşebildiği ve kilise içerisinde mekânı deneyimleyebildiği örnekler de mevcut olup, dini işlev dışında verilmiş olmalarına rağmen başarılı bulunmaktadır.

Kiliselere verilecek işlev, yapıya az veya çok müdahalenin gerekmesi bağlamında da çeşitlenmektedir. Müze, kültür merkezi, tiyatro salonu gibi az müdahale gerektiren işlevler olduğu kadar konut, ofis, sağlık merkezi, okul, kütüphane gibi birden fazla müdahale gerektiren işlevler de mevcut olup, kiliselere verilmektedir. Yapılara çok müdahale gerektiren işlevler kapsamında plana müdahale, strüktüre müdahale, cepheye müdahale ve yakın çevreye müdahalenin bir arada bulunması durumu da söz konusu olabilmekte; yapının özgün karakterini yitirmesine sebep olunabilmektedir.

İşlevlendirme kapsamında yapılan müdahaleler, çağdaş koruma anlayışı kapsamında Venedik Tüzüğü'nden temellenmektedir. Bu kapsamda Venedik Tüzüğü'nde;

- Yapının mimari özgünlüğü ve mekânsal kurgusunun korunması,
- Yapının okunabilirliğini engellemeyen müdahalelerin yapılması,
- Sökülebilir malzemeler ile gerektiğinde yapının özgün haline döndürülebileceği müdahalelerin yapılması,
- Çağdaş malzemelerin kullanılması ve günün mimari anlayışını yansıtan çağdaş eklerin yapılması

Bağlamında önemli vurgu ve maddeler mevcuttur. Bu maddeler bağlamında Avrupa ve Türkiye'de tespit edilen işlevlendirilmiş kilise örnekleri (Çizelge 6.1) kapsamında yapılan değerlendirme aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur (Çizelge 6.2).

Çizelge 6.2. İncelenen kiliselere yeni işlev doğrultusunda yapılan müdahaleler ve çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda değerlendirilmesi

		Günümüzdeki işlevi doğrultusunda yapılan müdahaleler						Çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda yapılan müdahalelerin değerlendirilmesi			
		Yeni işlevi	Plan tipi	Plana Müdahale	Strüktüre Müdahale	Cepheye Müdahale	Teknik Gereksinimler	Yakın Çevreye Müdahale	Planın korunması	Süslemelerin korunması	Çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimari anlayışını yansıtan ekler	Yapı özelliklerinin okunması
Avrupa	Maastricht, Dominicanen Church	Kitapevi	Bazilikal	+	-	+	+	-	+	+	+	+
	Chapelle des Jésuites	Kültür merkezi	Bazilikal	-	-	-	-	-	+	+	-	+
	Breda, St. Annakerk	Ofis	Transept bazilikal	+	-	-	+	-	-	+	+	-
	Bielefeld, Martinikirche	Restoran	Tek mekân	-	-	+	+	+	+	+	+	+
	Eimsbüttel-Hamburg, Bethlehemkirche	Anaokulu	Tek mekân	+	-	+	+	+	+	+	+	-
	Campobasso, San Rocco Church	Tiyatro salonu	Tek mekân	+	-	-	+	-	+	+	+	+
Türkiye	Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi	Müze	Bazilikal	-	-	-	-	-	+	+	-	+
	Aziz Panteleimon Kilisesi	Kültür merkezi	Bazilikal	-	-	-	-	-	+	+	-	+
	Sivrihisar Ermeni Kilisesi	Kültür merkezi	Transept kubbeli bazilikal	-	-	-	+	-	+	+	-	+
	Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi	Kütüphane	Transept kubbeli bazilikal	+	-	-	+	+	+	+	+	+

Çizelge 6.2'de incelenen örneklerde görüldüğü üzere bazilikal plan, bazilikal plandan farklılaşan transept bazilikal ve transept kubbeli bazilikal plana sahip kiliseler ile tek mekâna sahip kiliselerin işlevlendirildiği tespit edilmiştir. Kilise plan tiplerinde önemli bir yer tutan merkezi plan tipinde işlevlendirilmiş herhangi bir örneğe rastlanılmamıştır. Bunun nedeni olarak merkezi plan tipinde inşa edilmiş olan kiliselerin kişiye adanmış mezar anıtı veya vaftizhane olarak inşa edilmesi olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'de incelenen örneklerden bazilikal plan tipine ait kiliselerin müze işlevinde işlevlendirildiği, transept kubbeli bazilikal plan tipinde olan kiliselerin ise kültür merkezi ve kütüphane işlevinde işlevlendirildiği görülmektedir. Avrupa'da ise bazilikal, transept bazilikal ve tek mekânlı plan tipine sahip olan kiliseler işlevlendirilmiştir. Bazilikal plana sahip olan kiliseler kitapevi ve kültür merkezi olarak işlevlendirilirken transept bazilikal plana sahip olan Annakerk kilisesi ofis olarak işlevlendirilmiştir. Tek mekâna sahip kiliseler ise tek mekân kullanımının yeterli olduğu restoran, tiyatro salonu ve anaokulu işlevlerinde değerlendirilmiştir (Çizelge 6.2).

İncelenen örnekler üzerinden bir kilisenin sahip olduğu plan tipine göre verilecek işlevin neler olabileceğine dair net bir sınıflandırma yapılamamaktadır. Çoğunlukla bazilikal ve bazilikal plandan farklılaşan plan tiplerindeki kiliselerin işlevlendirildiği söylenebilir. Ancak verilen işlevlerin bu plan tipine göre özellikle belirlenebileceğine dair bir veri tespit edilememiştir. Fakat verilen işlevler değerlendirildiğinde ülkelerin koruma anlayışı ile kiliselerin sahip oldukları değerlere bakış açısı ön plana çıkmaktadır.

Türkiye'de kiliselerin sahip oldukları manevi değer ve ülkemizde kabul gören koruma anlayışı -yapılara çok fazla müdahale edilmeden oldukları gibi korunması- nedeniyle müdahalelerin az olduğu kültürel işlevler verilmektedir. Avrupa'daki kiliselerin işlevlerine bakıldığında çeşitlilik ön plana çıkmaktadır (Çizelge 6.1). Verilen işlevler değerlendirildiğinde kiliselerin korunmasında Türkiye'deki kiliselerin Avrupa'daki kiliselere göre saygılı bir yaklaşım ile korunduğu söylenebilir. Avrupa'daki kiliselerin ise Türkiye'deki tutumdan farklılaşarak kiliselerin sahip oldukları manevi değerlerin ön planda olmadığı kiliselerin fiziksel bütünlüğünü korumaya yönelik olduğu söylenebilir.

Yeniden işlevlendirilen yapılarda işlevin gerektirdiği mekanların tümünün mevcut olmadığı durumlarda mekanların bölünmesi veya eklenmesi şeklinde çeşitli müdahalelerin yapılması

gerekliliktir. Bu müdahalelerin yoğunluğu ise verilen işlevle ilişkili olup, mümkün olduğu kadar az müdahalenin yapılması önem arz etmektedir. Avrupa ve Türkiye'de incelenen kiliselere de verilen yeni işlevler kapsamında müdahalelerde bulunulmuştur. Yapılan müdahaleler mekân ekleme veya bölünmesi kapsamında plan müdahaleleri, çeşitli teknik gereksinimler ve diğer müdahalelerin yansıması bağlamında cepheye müdahaleler; strüktüre ve yakın çevreye müdahaleler ile konfor koşullarını / çağın gereksinimlerini karşılamaya yönelik diğer teknik müdahaleler olmak üzere sınıflandırılmıştır. Çizelge 6.2'de detaylandırıldığı üzere Türkiye'de Ayvalık Taksiyarhis Kilisesinin verilen müze işlevi ile Aziz Panteleimon Kilisesinin kültür merkezi işlevi ile Avrupa'da bulunan "Chapelle des Jésuites" kilisesinin de yine kültür merkezi işlevi ile hiçbir müdahaleye gerek görülmeden yeniden işlevlendirildiği anlaşılmaktadır. Türkiye'de Sivrihisar'da bulunan Ermeni Kilisesi ise sadece teknik gereksinimler doğrultusunda konfor koşullarını sağlamaya yönelik müdahale ile yeniden işlevlendirilmiş durumdadır. Yapılan müdahaleler ile elektrik ve ısıtma tesisatı çözülmüştür. Elektrik tesisatı ile etkinlikler sırasında gerekli olan cihazların kullanımı ve iç mekân aydınlatması sağlanılmış, ısıtma elemanları ile yapının kış aylarında konforlu bir şekilde kullanılabilmesi amaçlanmıştır (Çizelge 6.2).

Kütüphane işlevinde işlevlendirilen Meryem Ana Kilisesi'nde plana, yakın çevreye ve teknik gereksinimler nedeniyle yapıya müdahale edilmiştir. Bu müdahaleler kapsamında narteks bölümüne danışma, giriş turnikeleri ve idari bölümler eklenmiş; iç mekana ise ısıtma ve havalandırma tesisatı yerden yükseltilen zemin altına saklanmış; kitapların yerleştirildiği raf tefrişleri ile kullanıcıların kullanabileceği masa ve sandalye tefrişleri eklenmiş; yüksek iç mekânı düşeyde bölerek kullanım alanını arttırmak amacıyla çelik konstrüksiyon ile ara kat eklenmiş ve kullanıcıların ihtiyaçları için yakın çevresine eklenen bir kütle mevcut olup; ancak bu müdahalelerin yapılması sonucunda kütüphane işlevine uyarlanması sağlanmıştır. Kitapevi olarak işlevlendirilen Maastricht Dominicanen Kilisesinde ise çelik konstrüksiyon ile ara katlar eklenerek; kitapların sergilenebilmesi için raf tefrişleri, kafe işlevi için hizmet veren bir stand ile apsise eklenen oturma alanı eklenerek; idari bölüm için nefin bitişindeki kuleye müdahale edilerek, ihtiyaçların karşılanabilmesi tuvaletler ile elektrik ve ısıtma için gerekli teknik odaların bulunduğu bir bodrum katı yapılarak, iç mekân aydınlatması için aydınlatma elemanları ve elektrik tesisatı düzenlenerek, giriş bölümüne ise kapı tasarlanarak; plana, cepheye ve teknik gereksinimler nedeniyle yapıya müdahale edilmiştir (Çizelge 6.2).

Tiyatro salonu olarak işlevlendirilen San Rocco Kilisesi ile ofis olarak işlevlendirilen "St. Annakerk" kilisesi plana ve teknik gereksinimler nedeniyle yapılan müdahaleler ile işlevlendirilmiştir. San Rocco Kilisesinde işlevsel dönüşüm kapsamında yapılan müdahaleler arasında sahnenin yükseltilerek düzenlenmesi, seyircilerin oturma alanlarının eklenmesi, engelli erişebilir yeni tuvaletlerin tasarlanması, teknik ekipmanların yer aldığı teknik odanın galeri katı eklenerek üst katta çözülmesi ile çelik merdiven eklenmesi, aydınlatma ve ses elemanlarının kullanımı için elektrik tesisatı ile ısıtma probleminin çözümü için alttan ısıtma tesisatı eklenmesi sayılabilmekteyken; "St. Annakerk" kilisesinde ofis mekanlarının kurgulanabilmesi için çelik taşıyıcılı üç katlı bir strüktür tasarlanarak gerekli ofis bölümlenmeleri düşeyde ve yatayda yapılmış ve bu mekanlara elektrik, ısıtma, havalandırma ve yangın önleme sistemleri eklenerek teknik değişim ve dönüşümler gerek görülmüştür (Çizelge 6.2).

Restoran olarak işlevlendirilen Bielefeld Martinikirche kilisesinde yapılan ana mekan ve yan kütlelerdeki değişim ve dönüşümler kapsamında cepheye, yakın çevreye ve teknik gereksinimler nedeniyle ana mekana oturma alanları tasarlanmış ve buraya hizmet veren bir bar bölümü eklenmiş, galeri katı ve yan bölüme de oturma alanları eklenerek kapalı mekandaki oturma kapasitesi arttırılmış, kilise apsinin bitişiğine mutfak hacmi ve teknik mekanların çözüldüğü bir kütle ile kule bitişiğine tuvalet hacmi eklemiş, kilisenin bahçesine ise oturma alanlarına ek olarak çocukların vakit geçirebileceği oyun alanı eklenerek bahçeye müdahale edilmiş; Hamburg Bethlehemkirche kilisesi ise anaokulu olarak işlevlendirildiği için çok çeşitli değişim ve dönüşüme ihtiyaç duyulması sebebi ile planda, cephede, yakın çevrede ve teknik açıdan müdahale görmüştür (Çizelge 6.2). Anaokulu işlevinin verilebilmesi için yapıya derslikler, yemekhane, tuvalet ve öğretmenler odası gibi mekanların yer aldığı bir kütle ana mekâna eklenirken geriye kalan alan çocukların kullanabileceği oyun alanı olarak kullanabilmeleri için değişim ve dönüşümlerin yapılması gerekmiştir.

Yapılara verilecek işlevlere karar verilirken öncelikli kriter, yapıya en az ve bütünlüğü bozmayacak müdahaleleri içerecek işlevlendirme yapılması olmalıdır. Yapılan incelemelerde müze ve kültür merkezi işlevlerinin yapılara en az müdahaleyi gerektiren işlevler oldukları görülmüş; bu işlevlerin verildiği yapılarda plan, cephe veya strüktüre müdahale edilmediği tespit edilmiştir. Ancak Avrupa'daki ofis, anaokulu ve restoran işlevleri olarak işlevlendirilen kilise örneklerinde plan, strüktür, cephe, yakın çevre gibi pek

çok bölümde gerçekleştirilen değişme ve dönüşümler sebebi ile yapıların özgünlükleri kısmen bozulmuştur.

Çağdaş koruma anlayışı kapsamında yapıların özgünlüklerinin korunmasının gerekliliği Carta del Restauro (1932) 5 ve 8.maddesinde, Venedik Tüzüğü (1964) 5.maddesinde, Amsterdam Bildirgesi'nde (1975), ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü'nde (1999) koruma ilkeleri 2.maddesi ile uygulama ilkeleri bölümünün 5.maddesinde ve ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde (2013) mimari mirasa müdahale ilkeleri 1, 2 ve 3.maddesinde aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

1932 Carta del Restauro 5.madde:

"Hangi döneme ait olursa olsun, sanat değeri ve tarihi anısı olan tüm öğeler korunmalıdır, üslup birliği veya yapıyı ilk tasarımına döndürme kaygılarıyla bu öğelerden bazılarının dışlanmasına yönelik bir tutum kabul edilemez..."

1932 Carta del Restauro 8.madde:

"Ekler kesin ve açık olmalı ve özgünden farklı malzeme kullanılarak veya bezemesiz bir çerçeveyle sınırlandırılarak, ya da damga veya yazıtla belirtilmelidir. Bir restorasyon asla onu inceleyenleri yanıltacak veya tarihi bir belgeyi değiştirecek şekilde yapılmamalıdır."

1964 Venedik Tüzüğü 5.madde:

"Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir."

1975 Amsterdam Bildirgesinde:

"...yapılara, onların karakterine, saygı göstermeyi ihmal etmeden çağdaş yaşamın gereklerine uyan işlevler vermeli; böylece yaşatılmalarını garanti altına almalı..."

1999 ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü Koruma İlkeleri 2.madde:

"Geleneksel yapılara, yapı guruplarına ve yerleşmelere yapılacak çağdaş müdahaleler onların kültürel değerlerine ve geleneksel karakterlerine saygı göstermelidir."

1999 ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü Uygulama İlkeleri 5.madde:

"Geleneksel yapıların yeni işlevlere uyarlanması ve yeniden kullanımında, yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltilirken, bütünlüğü, karakteri ve biçimi saygı görmelidir..."

2013 ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi mimari mirasa müdahale ilkeleri 1.madde:

"Mimari mirasın korunmasına yönelik müdahalelerde yapının özgünlüğünün tüm boyutlarıyla korunması esastır."

2013 ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi mimari mirasa müdahale ilkeleri 2.madde:

"Müdahaleler yapıya zarar vermemeli; tarihi belge niteliği olan izlerin yok olmamasına ve değiştirilmemesine dikkat edilmeli; yapının bütünlüğü korunmalıdır."

2013 ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi mimari mirasa müdahale ilkeleri 4.madde:

"Müdahaleler, daha sonra gerçekleştirilecek araştırma ve çalışmaları yanıltmamalı, özgün yapıya olabildiğince zarar vermeden kaldırılabilir ve/veya yenilenebilir tekniklerle yapılmalıdır."

Bu bağlamda incelenen yapılarda yapılan değişim ve dönüşümler; özgünlüğün korunmuş / bozulmuş olması kapsamında da ayrıca değerlendirilmiştir (Çizelge 6.2). Bu incelemede plan kurgusuna ve özgün süslemelere müdahale yapılıp yapılmadığı; değişim ve dönüşümlerin çağdaş malzemeler kullanılarak günün mimari anlayışına uygun olarak yapılıp

yapılmadığı ve yapının özgün özellikleri ile bir bütün olarak okunabilirliğinin etkilenip etkilenmediği değerlendirilmiştir.

Çizelge 6.3. İncelenen yeniden işlevlendirilen kiliselere yapılan müdahalelerin özgünlük durumuna göre değerlendirilmesi

Çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda yapılan müdahalelerin değerlendirilmesi													
Planın korunması			Sistemlerin korunması			Çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimari anlayışını yansıtan ekler			Yapı özelliklerinin okunması				
Özgün	Az değişmiş	Çok değişmiş	Özgün	Az değişmiş	Çok değişmiş	Özgün	Az değişmiş	Çok değişmiş	Özgün	Az değişmiş	Çok değişmiş		
	+		+			+				+		Maastricht, Dominicanen Church	Avrupa
+			+			+			+			Chapelle des Jésuites	
	+	+				+					+	Breda, St. Annakerk	
	+					+				+		Bielefeld, Martinikirche	
	+	+				+				+		Eimsbüttel-Hamburg, Bethlehemkirche	
	+					+				+		San Rocco Church	
+			+			+					+	Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi	Türkiye
+			+			+					+	Aziz Panteleimon Kilisesi	
+			+			+					+	Sivrihisar Ermeni Kilisesi	
	+					+				+		Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi	

Seçilen örneklerin incelenmesi kapsamında plan kurgusuna yapılan müdahaleler; mekân bölünmesi amacı ile yapılan duvarlar, mekân eklemeleri ve benzeri iç mekân bütünlüğünü bozan müdahaleler şeklinde tespit edilmiştir. Bu bağlamda kiliseler özgün plan kurgusunun korunabilmesi kapsamında değişmemiş (özgün), az değişmiş (değişimler plan kurgusunun okunmasına engel olmamakla birlikte geri alınabilir nitelikte) ve çok değişmiş (özgün plan kurgusu okunamayacak şekilde müdahale edilmiş) olmak üzere değerlendirilmiştir (Çizelge 6.3).

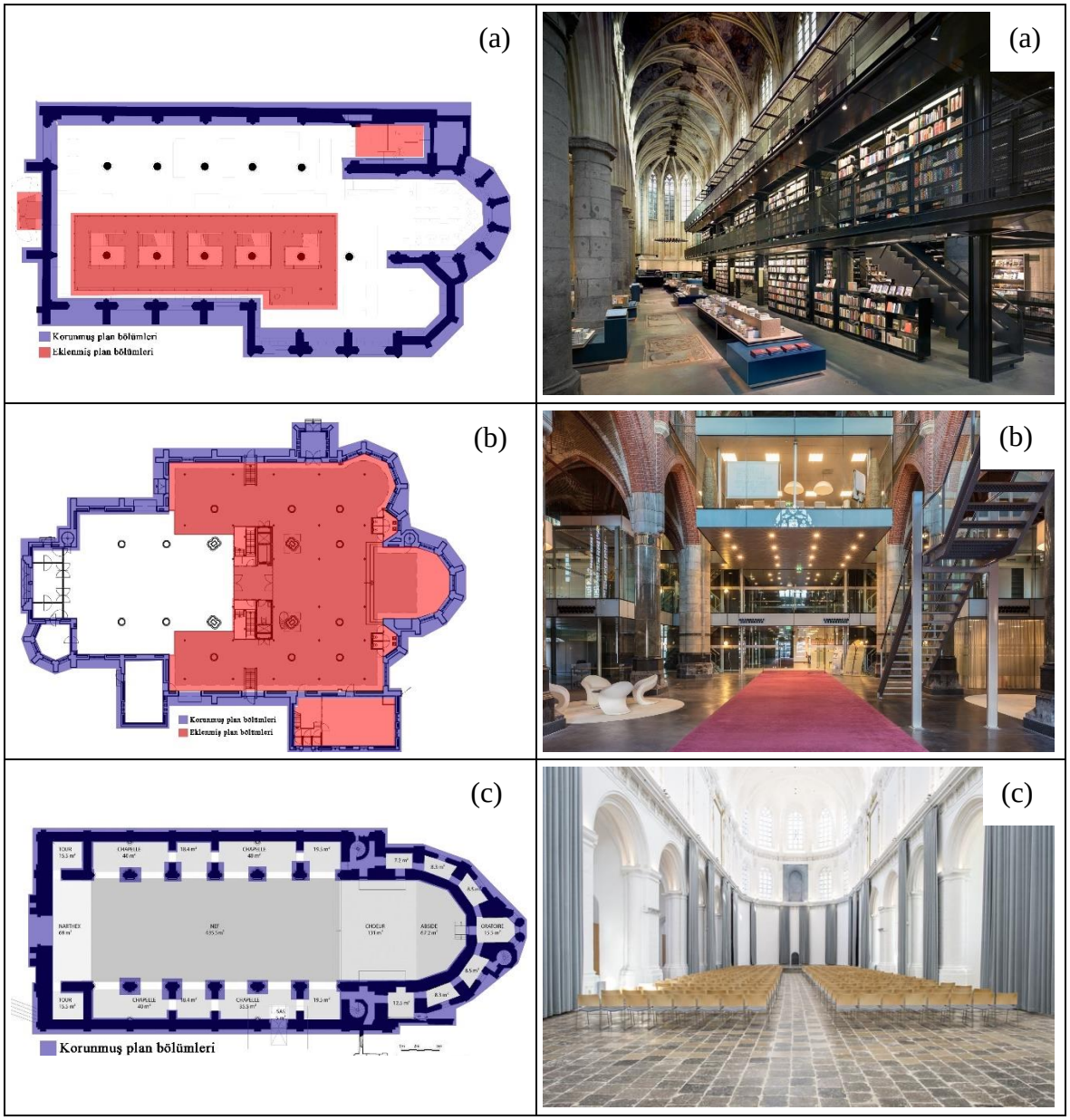
Seçilen örneklerde dönüşüm sırasında yapılan duvar eklemeleri, kapalı bölümler eklenmesi, iç mekân bütünlüğünü bozan müdahaleler plan değişikliğinde çok değişmiş olarak değerlendirilmiş olup, mekân bölüntüsüne sahip olmayan ara katların eklendiği strüktürler az değişmiş olarak değerlendirilmiştir. Herhangi bir duvar ve ara kat eklentisi yapılmayan kiliselerde bu durum özgün plan tipinin okunabilmesi nedeniyle özgün olarak değerlendirilmiştir.

Avrupa'da kültür merkezi olarak işlevlendirilen Chapelle des Jésuites kilisesi ile restoran olarak işlevlendirilen Bielefeld Martinikirche Kilisesi ana mekânında özgün planını korurken Türkiye'deki kültür merkezi olarak işlevlendirilen Sivrihisar Ermeni kilisesi ile müze olarak işlevlendirilen Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi ve Bursa Aziz Panteleimon Kilisesi yeni işlevine uyarlanırken planına müdahale gerekmediği için özgün olarak değerlendirilmiştir (Çizelge 6.3).

Avrupa'da yer alan kitapevi olarak kullanılan Maastricht Dominicanen Kilisesi iç mekanına iki katlı açık bir çelik strüktür eklenmesi; San Rocco Kilisesine eklenen galeri katı ve diğer bölümler kilisenin iç mekanının algılanmasında büyük bir değişikliğe neden olmaması nedeniyle planı az değişmiş olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'de ise kütüphane olarak kullanılan Meryem Ana Kilisesi naosa eklenen ara katın kilisede herhangi bir bölünmeye yol açmaması nedeniyle planında az değişikliğe uğramış kiliseler arasında değerlendirilmiştir (Çizelge 6.3).

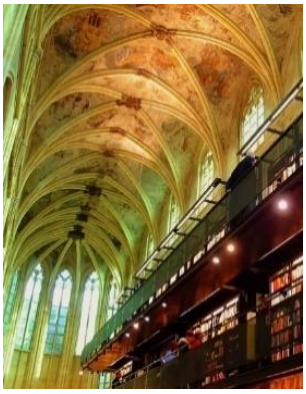
Kiliselerin yeniden işlevlendirildiği durumlarda verilen işlevin gerekliliklerine göre planda yapılan bölünmeler ile mekanların oluşturulması gerekebilmektedir. Özgün planda yapılan bu değişiklikler plan kurgusunun okunmasında zorluklara neden olması nedeniyle değişmiş olarak değerlendirilmiştir. Avrupa'dan incelenen örnekler arasından Breda St. Annakerk kilisesi ile Hamburg Bethlehemkirche kilisesi bu kategoride değerlendirilmiştir. Ofis olarak işlevlendirilen St. Annakerk kilisesine eklenen üç katlı strüktürde birden fazla ofis mekânı oluşturulmuştur. Bazı bölümlerde oluşturulan bu bölümler kilisenin özgün transept bazilikal planının algılanmasını zorlaştırmaktadır. Anaokulu olarak işlevlendirilen Bethlehemkirche kilisesi ise naos bölümüne eklenen işlev gereği olması gereken mekanların eklendiği kapalı kütle ile cepheye eklenen bölüm özgün planın algılanmasında değişikliğe neden olmuştur. İncelenen örnekler arasında ülkemizde planın müdahalelerle çok değişmiş kriterinde değerlendirilecek bir kiliseye rastlanılmamıştır (Çizelge 6.3).

Çizelge 6.4. Plan kurgusu bağlamında az değişmiş (a- Maastricht Dominicanen Kilisesi), çok değişmiş (b- Breda St. Annakerk Kilisesi) ve özgün (c- Chapelle des Jésuites) örnekleri

Kültür varlıklarının işlevlendirilmesinde ve korunmasında sahip oldukları sanatsal elemanlar ve süslemeler, zarar görmeden ve değiştirilmeden saklanması gerekmektedir. İşlevlendirilen kiliselerin süslemelerinin değiştirilmediği durumlar özgün; eklenen ekler ve yapılan müdahaleler sonucunda kısmen zarar görmüş veya kapatılmış süslemeler az değişmiş; süslemelerin yeniden işlevlendirme sonucunda zarar gördüğü ve tanımlanamayacak halde oldukları durumlar ise çok değişmiş olarak değerlendirilmiştir. İncelenen tüm kilise örneklerinde sahip oldukları süslemeler ve sanatsal değere sahip elemanlar dönüşüm esnasında zarar görmemiş, öne çıkarılacak şekilde korunmuştur (Çizelge 6.3).

Çizelge 6.5. Yeniden işlevlendirilen kiliselerden korunan süsleme örnekleri a-) Bethlehemkirche, b-) St. Annakerk, c-) Taksiyarhis Kilisesi d-) Maastricht Dominicanen Kilisesi, e-) Meryem Ana Kilisesi f-) Chapelle des Jésuites

(a) 	(b) 	(c)
(d) 	(e) 	(f)

Yeniden işlevlendirmede verilen işlevin gerekliliğine göre yapılara yeni dönem ekleri eklenmektedir. Venedik tüzüğü ve sonrasındaki uluslararası tüzükler kapsamında yapılan kabule göre bu eklerin günümüzün mimari anlayışına uygun ve çağdaş malzemeler kullanılacak şekilde tasarlanması önemlidir. Kiliselerin yeniden işlevlendirilmesinde yapının plan ve cephesinde özgünlüğünü bozacak eklerin olmadığı durumlar özgün, yapının özgünlüğünü bozmayacak ve okunabilirliğini engellemeyecek şekilde çağdaş malzemeler ile günün mimarisine uygun müdahalelerin olduğu durumlar az değişmiş ve tamamen yapının önüne geçen, kullanılan malzeme ve oluşturulan mimari dilin çağdaş dönemi yansıtmadığı durumlar ise çok değişmiş olarak değerlendirilmiştir (Çizelge 6.3).

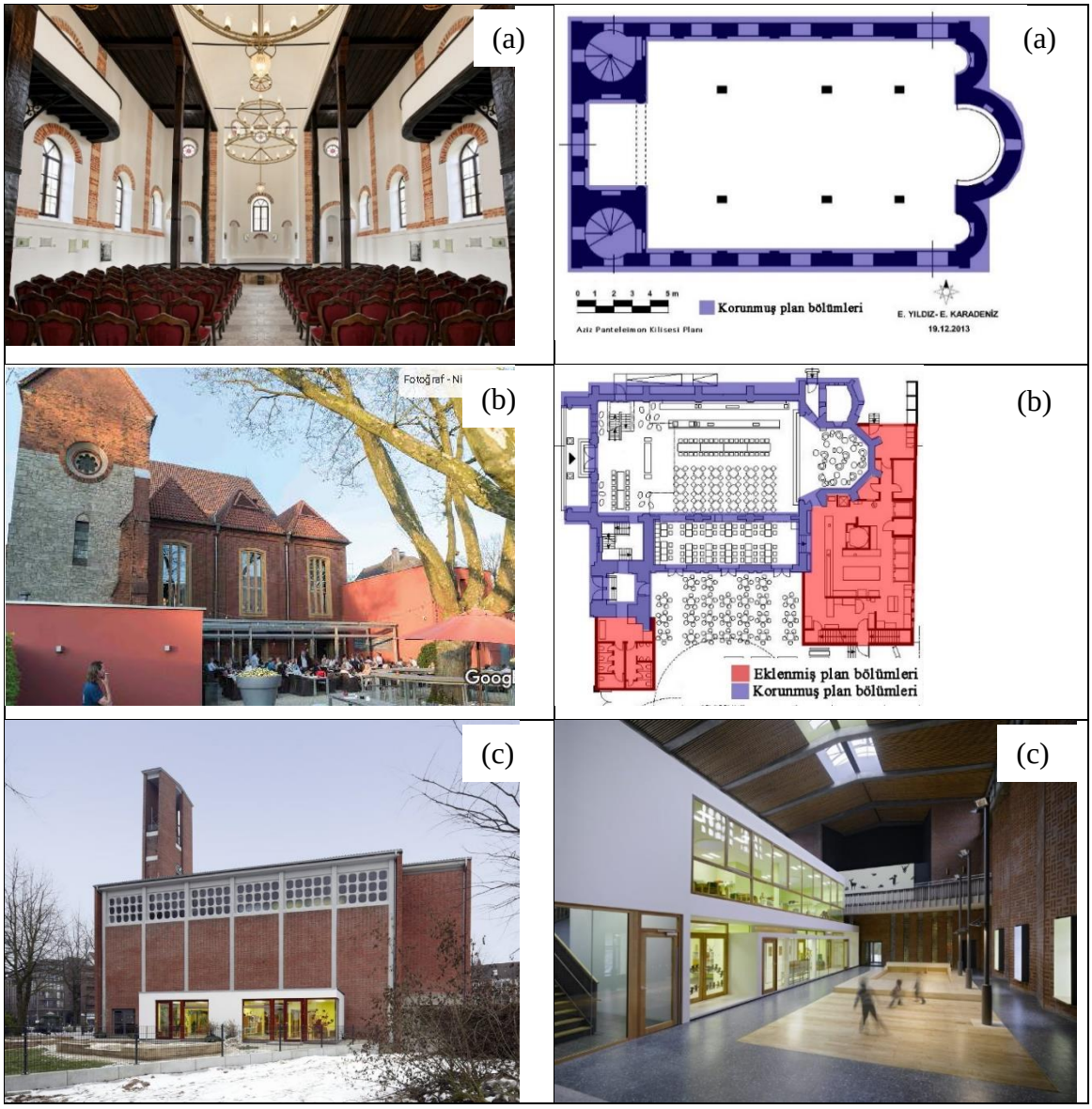
Mimarlık günden güne değişen ve gelişen bir olgudur. Mimari yapılar inşa edildikleri dönemin inşa tekniklerini, kullanılan malzemeler ile dönemin teknolojik gelişmişlerini yansıtırlar. Günümüzde yeniden işlevlendirilerek korunması gereken kültür varlıklarına işlev gereği bazı eklemeler yapılabilmektedir. Yapılara eklenen eklemeler, yapıdaki üslup ve kullanılan malzeme yönünden ayırt edilebilir olmalı ve döneminin özelliklerini

yansıtmalıdır. Çağdaş koruma anlayışında yapılacak bu müdahalelerin yeri geldiğinde sökülebilir -geri döndürülebilir- olması gerekmektedir.

İncelenen kilise örneklerinde kültür merkezi ve müze olarak işlevlendirilen yapılarda çağdaş ekler yapılmamış özgünlüğü korunmuştur. Yapının özgünlüğünü bozacak eklerin yapıldığı ve çok değişmiş olarak değerlendirebilecek herhangi bir kiliseye rastlanılmamıştır (Çizelge 6.3).

Avrupa'da kitapevi olarak Maastricht Dominicanen kilisesinde iç mekanda çelik strüktür eklenerek ara katlar oluşturulmuş ve cephede giriş kapısının önüne metal bir portal tasarlanmış; Breda St. Annakerk kilisesi ofis yeniden işlevlendirildiğinde çelik strüktür eklenerek katlar oluşturulmuş ve ara katlarda ofis kullanımı için ayrılan mekanlar cam malzeme ile oluşturulmuş; Bielefeld Martinikirche kilisesi restoran olarak işlevlendirildiğinde mutfak ve teknik hacimlerin yer aldığı kütle yapıya bitişik bir şekilde yapılırken kilisenin yapı malzemesinden farklı çağdaş malzemeler kullanılarak inşa edilmiş; anaokulu olarak dönüştürülen Hamburg Bethlehemkirche kilisesinde anaokulu için gerekli olan mekanlar için bir kütle tasarlanmış ve bu kütle günümüzde kullanılan çağdaş malzemeler ile yapılarak kilisenin ana mimarisinden farklılaşan bir mimariye sahiptir; İtalya'da tiyatro salonu olarak kullanılmaya başlanılan San Rocco Kilisesi'ne teknik odanın yerleştirilebilmesi için çelik galeri katı eklenmiştir. Türkiye'deki Meryem Ana Kilisesi kütüphane olarak kullanılabilmesi için naos bölümüne çelik konstrüksiyon eklenmiş ve yeri geldiğinde sökülüp kaldırılabilir olarak tasarlanmıştır. İncelenen bu örneklerdeki eklemeler, kiliselerin inşa malzemelerinden farklı günün teknolojik gelişmişliğini yansıtan çağdaş malzemeler ile yapılmıştır (Çizelge 6.3).

Çizelge 6.6. Çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimari anlayışına uygun eklemelerin özgün (a- Aziz Panteleimon Kilisesi), az değişmiş (b- Martinikirche) ve çok değişmiş (c- Bethlehemkirche) örnekleri

Yapının okunabilirliği kültür varlıklarının işlevlendirilmesinde en önemli hususlardan biridir. Yapılan işlevlendirme sonucunda yapının iç mekânı, plan tipi gibi mimari özellikleri ile eski dönemlerini yansıtan ögelerin rahatlıkla ayırt edilebilir olması gerekmektedir. Kiliselerin yeni bir işleve uyarlanmasında pek çok müdahale yapılmakta ve yapının planı, süslemesi, cephe bütünlüğü bozulabilmektedir. İncelenen kiliselerde müdahalelerin olmadığı, okunabilirliğin etkilenmediği durumlar özgün olarak değerlendirilmiştir. Kiliselere iç mekâna eklenen strüktürler ve mekân bölünmeleri, yakın çevreye eklenen çağdaş ekler ile cepheye eklenen elemanlar kiliselerin özelliklerini algılamada yanıltıcı duruma düşürmeyen müdahaleler az değişmiş; eklenen strüktürlerde bulunan kapalı

mekanlar ve kütleler ile cepheye ve yakın çevreye eklenen yapılardan dolayı yapının özgünlüğünü yansıtan özelliklerin algılanmasını zorlaştıran müdahaleler çok değişmiş olarak değerlendirilmiştir.

Avrupa'da incelenen örneklerden kültür merkezi olarak işlevlendirilen Chapelle des Jésuites kilisesi herhangi bir müdahaleye maruz kalmaması nedeniyle yapının okunabilirliği etkilenmemiş, özgün halini korumuştur. Tiyatro salonu olarak dönüştürülen San Rocco Kilisesi ise giriş bölümüne tuvalet hacmi ve eklenen galeri katı dışında plana müdahale edilmemiş, plan düzeni korunmuştur. Yapılan bu müdahaleler kilisenin okunabilirliğini etkilememiştir (Çizelge 6.3).

Kitapevi olarak kullanılan Maastricht Dominicanen Kilisesi'nde iç mekâna eklenen strüktür ile cepheye eklenen metal kapı portalı yapının okunabilirliğini az etkilemiştir. Yapılan tasarımlarda çağdaş malzeme seçiminden dolayı farklı bir dönemde yapıldığı kesin olarak anlaşılmaktadır. Eklenen çelik strüktürün açık bir şekilde yer alması ve ara katlarda mekânın algılanabilmesi nedeniyle yapının okunabilirliği az değişmiş olarak değerlendirilmiştir. Çelik strüktürün tasarlandığı bir diğer örnek olan Breda St. Annakerk kilisesinde kullanılan malzeme yönünden doğru bir tasarım olsa da transept bazilikal plan tipinin net olarak algılanamaması nedeniyle yapının okunabilirliği çok değişmiş olarak değerlendirilmiştir (Çizelge 6.3).

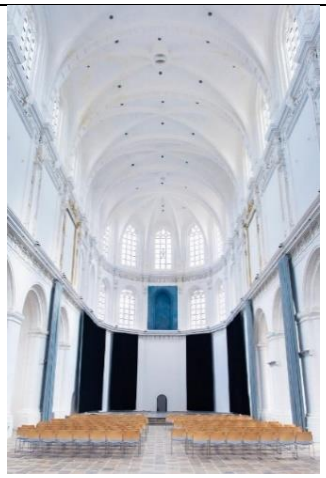
Hamburg Bethlehemkirche kilisesi anaokulu olarak dönüştürülürken cepheye bir giriş bölümü tasarlanmış, bu bölüm farklı bir renk ve malzemeden yapılırken cephenin okunabilirliği kısmen etkilenmiştir. İç mekâna eklenen kütle, kilisenin tek mekân olarak inşa edilmesi nedeniyle kilisenin içinde kutu olarak yer almaktadır. Yapılan bu müdahaleler yapının okunabilirliğinde az değişmiş olarak değerlendirilmiştir (Çizelge 6.3).

Restoran olarak kullanılan Bielefeld Martinikirche kilisesi iç mekânda herhangi bir müdahaleye gerek duyulmadan işlevlendirilmiş, iç mekânın okunabilirliği etkilenmemiştir. Ancak cephede apsis bölümüne bitişik olarak inşa edilen kütle yapının okunabilirliğini az da olsa etkilemiş bu nedenle az değişmiş olarak değerlendirilmiştir (Çizelge 6.3).

Türkiye'den incelenen kiliselerden müze olarak kullanılan Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi ile kültür merkezi olarak dönüştürülen Aziz Panteleimon ve Sivrihisar Ermeni kiliselerinde

yapının okunabilirliğini etkileyecek, yapı hakkında yanlış bilgiler verebilecek müdahaleler yapılmamıştır bu yönden özgün olarak değerlendirilmiştir. Kütüphane olarak kullanılan Meryem Ana Kilisesi'nde eklenen çelik konstrüksiyon yapının okunabilirliğinde az da olsa değişikliğe neden olmuş ancak olumsuz anlamda değerlendirilecek bir müdahale değildir ve az değişmiş olarak değerlendirilmiştir (Çizelge 6.3).

Çizelge 6.7. Yeniden işlevlendirilen kiliselerin müdahaleler sonucunda okunabilirliği kapsamında eski ve yeni fotoğraf karşılaştırmalı özgün (a- Chapelle des Jésuites), az değişmiş (b- Maastricht Dominicanen Church) ve çok değişmiş (c- Breda St.Annakerk) örnekleri

(a) 	(a)
(b) 	(b)
(c) 	(c)

Kiliselerin yeniden işlevlendirilmesinde verilecek işlevin gerektirdiği işleyiş şeması kapsamında plana, cepheye ve çevreye müdahale edilmesi gerekebilmektedir. Müze, kültür merkezi gibi işlevlerde fazla müdahalelere gerek duyulmazken ofis, anaokulu, kitapevi gibi işlevlerde müdahaleler yapılması gerekmektedir. Yapılan bu müdahalelerin kiliselerin özgünlüğünü bozmayacak şekilde yapılması çağdaş korumanın sağlanabilmesi yönünden önemlidir.

Ülkemizdeki ve Avrupa'daki kiliselerin işlevlendirilmesinde müze, kültür merkezi ve kütüphane işlevlerinin ortak olarak verildiği görülmektedir. Kültürel işlevlerde kiliselere yapılan müdahaleler çoğunlukla aydınlatma, havalandırma gibi teknik konularda olmaktadır. Bu durum dışında tiyatro, konferans, sempozyum gibi etkinliklerde oturma düzeni gerekebilmekte ve kaldırılabilir tefrişler eklenmektedir. Fazla müdahale gerek duyulmayan bu işlevlerde yapının planı, süslemesi ve cephe bütünlüğü korunabilmektedir. Türkiye ve Avrupa örneklerinde görüldüğü üzere kiliselerin özgünlüğünün korunabilmesi için en kolay ve en rahat işlevlendirme yöntemidir.

Kiliselerin işlevlendirilmesinde Avrupa'daki yeni işlev çeşitliliği Türkiye'deki durumdan farklıdır. Bundan dolayı Avrupa'daki örneklerde işlev gereği yapılan müdahalelerde kiliselerin özgünlükleri ikinci planda olabilmektedir. Yapılan müdahalelerin çağdaş malzeme kullanımı ve tasarımı yönünden doğru olsa da anaokulu, ofis gibi işlevlerde yapıya yapılan müdahalelerde kilisenin özgünlükleri bozulabilmektedir. Örneğin, ofis için eklenen mekanların kilisenin planında ve kesitinde değişikliklere neden olmakta, özgünlüklerin okunması zorlaşmaktadır.

Kiliselerin yeniden işlevlendirilmesinde günün konfor ve yaşam koşullarını karşılayacak duruma getirilmesi önemlidir. Bu yönde elektrik, ısıtma ve havalandırma tesisatı gibi mekanik elemanların eklenmesi yapıya yapılan müdahalelerden biridir. Yapının okunabilirliği ve özgünlüğünün bozulmaması için zemin kotu yükseltilerek tesisat elemanların saklanması, bodrum kat oluşturularak teknik hacimlerin çözülmesi ya da kapalı mekanların oluşturulması gibi çeşitli önlemler alınmaktadır. Bu tür müdahalelerin kilisenin özgünlüğünü ve orijinalliğini bozmayacak şekilde yapılması gerekmektedir. Bazı kiliselerde ek mekanlar ana mekâna bitişik halde bulunmaktadır, teknik hacimlerin bu bölümlerde çözülmesi yapının okunabilirliğinin korunmasını sağlayacaktır. Aksi durumda ana mekân

içerisinde yapılacak müdahalelerde planda en uygun yere konumlandırarak bütünlük bozulmamalıdır.

Kiliselerin işlevlendirilmesinde verilen işlevin kilise işlevinden farklı işleyiş şeması ve mekânsal gereklilikleri olması nedeniyle kiliseye yapılan müdahaleler sonucunda özgünlükleri bozulmaktadır. Anaokulu işlevi gibi birlikte çözülmesi gereken mekanların fazlalığı müdahale sayısını arttırırken kiliselerin özgünlüğünün korunmasını zorlaştırmaktadır. İncelenen örneklerden Betlehemkirche kilisesi tek mekâna sahip bir kilise olup anaokulu işlevi için gerekli mekanların çözüldüğü kütlenin iç mekânda yerleştirilmesi nedeniyle mekânın özgün planın algılanmasını zayıflatmıştır. Bu nedenle verilen işlevin yapı planında uygun işlevin verilmesi önemlidir.

Yapılan bu değerlendirmeler sonucunda kiliselerin yeniden işlevlendirilmesinde işlevlerin çeşitliliği, kiliselerin sahip oldukları özelliklere göre seçilen işlevlerin değişip değişmediği, yapılan müdahalelerin kriterleri gibi durumlarda Avrupa ile Türkiye'nin benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilmiş, çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda Avrupa'da ve Türkiye'de özellikle Venedik Tüzüğü'nde belirlenen kriterlere göre doğru ve yanlış müdahalelerin olduğu işlevlendirme örnekleri tespit edilmiştir.

Kiliselerin yeniden işlevlendirilmesinde Avrupa ve Türkiye'de müze, kültür merkezi, kütüphane gibi benzer işlevlerin verildiği görülmekte iken Avrupa'da ofis, anaokulu, konut, kitapevi gibi alışılmışın dışında işlevlerin verildiği görülmektedir. Bu durum Avrupa'da kiliselerin sayısının fazla olması ve korunmasında farklı işlevlere olanak sağlayan koruma anlayışı etkili olmaktadır. Ülkemizde kiliselerin iki farklı dönemde yapıldığı bilinmektedir. Yeni bir işlev ile işlevlendirilen kiliselerin Tanzimat Fermanı sonrasında inşa edilen kiliselerin çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Ülkemizde az sayıda bulunan kiliselerin tarih ve kültürümüze ışık tutacak birer belge olması ve özellikle kiliselerin sahip oldukları manevi değerler nedeniyle ülkemizdeki dini yapıların kutsallıkları öne planda tutularak saygılı bir yaklaşım ile işlevlendirilmektedir. Müze, kültür merkezi gibi pek fazla müdahaleye gerek kalmayan işlevler ile işlevlendirilmiştir. Ayrıca ülkemizdeki koruma anlayışı kültür varlıklarına fazla müdahale yapılmadan oldukları gibi korunmasına yöneliktir.

Avrupa'daki kiliseleri yeni işlev çeşitliliği ülkemizdeki sayıya kıyasla daha fazladır. Avrupa'da yapılan işlevlendirmelerde kiliselerin fiziksel olarak ayakta kalmaları ve

özgünlüklerinin korunduğu sürece farklı işlevler verilebilmektedir. Ülkemizdeki koruma anlayışından farklı olarak kiliselerin manevi değeri ve kutsallıkları korumada ön planda değil iken diğer işlevlendirilen yapı türleri gibi fiziksel olarak korumanın yanında sahip oldukları mimari ve sanatsal özelliklerini korumaya yönelik olduğu görülmektedir. Bu tutum ile kiliselerin Avrupa'da konut, sağlık merkezi, anaokulu, spor salonu gibi farklılaşan işlevlerde işlevlendirildiği görülmektedir. Avrupa ve Türkiye'nin bu yönden farklılaştığı söylenebilir.

Kiliselerin yeniden işlevlendirilmesinde kiliselerin sahip oldukları plan, hacim, sanatsal elemanlar gibi özgün özelliklerinin korunması gerekmektedir. Plan özellikleri incelendiğinde bazilikal ve bazilikal plandan üretilmiş transept bazilikal ile transept kubbeli bazilikal planların Avrupa ve Türkiye'de yeniden işlevlendirildiği söylenebilir. Ülkemizde tek mekâna sahip kiliselerin işlevlendirildiği örneklerle karşılaşılmamış olup Avrupa'da bu plan tipine sahip kiliselerin yeniden işlevlendirildiği görülmektedir. Bir diğer plan tipi olarak merkezi plan tipine sahip kiliselerin avrupa ve türkiyede işlevlendirilmediği tespit edilmiştir. Kiliselerin yeni işlev seçiminde plan tiplerinin yeni işlevin seçimini etkilediğine veya ağırlıklı olarak bir işlevin bir plan tipine verildiğine dair net bir veriye ulaşılamamıştır.

Günümüzde koruma anlayışının ortak bir zeminde buluşabilmesi amacıyla uluslararası tüzükler ve kararlar ile olmaktadır. Bu kararlar ile koruma olgusu sistematik ve bilimsel bir dayanağı olmaktadır. Kiliselerin işlevlendirilmesinde özellikle Venedik Tüzüğü'nde belirlenen kriterler ön plandadır. Planın korunması, süslemelerin korunması, çağdaş malzeme kullanımı ve günün mimarisini yansıtan ekler ile yapının tarihi ve mimari özelliklerinin okunması kriterleri yeniden işlevlendirmenin koruma yönünden doğru bir şekilde yapılmasını sağlamaktadır. Türkiye ve Avrupa'da bu kriterler göz önünde bulundurularak kiliselere müdahaleler edilmektedir. Kimi işlevlerde bu müdahalelerin tamamına uygun işlevlendirme yapılırken bazılarında birkaçı doğru şekilde uygulanmaktadır. Müze, kültür merkezi gibi işlevlerde tüm bu kriterler göz önünde bulundurulurken konut, ofis gibi karmaşık işlevlerde birkaçına dikkat edilmektedir. Bu nedenle her işlevin kiliselere verilmemesi gerekmektedir, verilecekse de doğru analizler ve tasarımlar ile dönüşüm sağlanmalıdır.

Türkiye'deki koruma tutumu ile kiliselerin Venedik Tüzüğü'ndeki kriterlerin tamamının göz önünde bulundurularak dönüştürüldüğü söylenebilir. En az müdahale ile dönüşümün yapılması kiliselerin özgünlüklerini korumaya yardımcı olacaktır. Bu işlevler dışında

kütüphane işlevi de özgünlüğün korunmasında ön plana çıkan işlevlerden biridir. Yapılan müdahalelerde plan ve süslemelerin korunduğu, eklerin çağdaş malzemeler ile yapıldığı durumlarda kiliselerin sürekli kullanımı sağlanarak korunması sağlanacaktır.

Avrupa'da verilen işlevler incelendiğinde fazla müdahale gerektiren işlevlerin verildiği de görülmektedir. Bu işlevlerin gereklilikleri sağlanırken yapının planına, strüktürüne, cephesine ve çevresine müdahaleler yapılmaktadır. Bu müdahalelerin sınırlılıkları Venedik Tüzüğü'nde belirlenmesine rağmen bazı örneklerde buna uyulmadığı görülmektedir. Örneğin ofis işlevinde eklenen strüktür ve mekân bölünmeleri kilisenin planının algılamasını zorlaştırmaktadır. Diğer bir örnekte ise anaokulu işlevinde yapının iç mekanına eklenen kütle içerisinde gerekli mekanların çözülmesi kilisenin bir dış kabuk gibi algılanmasına neden olmuştur. Bu tür uygulamalar kiliselerin özgünlüğünü ve okunabilirliğini etkileyen müdahalelerdir. Bu örneklerin aksine kitapevi örneğinde eklenen strüktür mekânın özgünlüğünü ve okunabilirliğini etkilememiştir. Verilen işlevin alışılmışın dışında olmasına rağmen doğru dokunuşlar ile kullanımı sağlanmış, kullanıcıların ilgisini çekmiş ve kiliselerin yeni işlevler ile işlevlendirilmesinde öncülük etmiştir.

Yapılan bu çalışma ile yeniden işlevlendirilen kiliselerin çağdaş koruma kapsamında değerlendirilmesi ve dönüşümlerindeki doğru ve yanlışların, Avrupa ve Türkiye karşılaştırılması yapılarak tespiti yapılmıştır. Türkiye'deki örneklere bakıldığında kiliselerin yeni işlevle dönüşümlerinde özgünlüğünün korunmasına daha çok önem verildiği görülmektedir. Ancak bu durumun Türkiye'de kilise sayısının az olması ve kullanılabilecek -harap olmamış- kilise sayısının Avrupa'ya göre az olması sebebiyle ortaya çıkmış olabileceği de düşünülebilir. Avrupa'da ise farklı işlev ile dönüşen çok sayıda kilise mevcut olup, her biri çağdaş yaşamda kendine bir yer bulmuş durumdadır. Ancak özgünlük bağlamında değerlendirildiğinde, yapıların bir kısmının özgün özelliklerini verilen işlev sebepli tam manası ile koruyamadığı görülmektedir. Bu kapsamda değişim ve dönüşümlerde verilen işlevin özgünlüğün korunmasında ve özgün örneklerin gelecek nesillere aktarımında son derece önemli olduğu unutulmamalı; işlev kararı incelikle verilmelidir.

KAYNAKLAR

1. Hasol, D. (2002). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (8.baskı). İstanbul: YEM Yayın, 280.

2. İnternet: ICOMOS Washington Tüzüğü. (1987). Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

3. Alsaç, Ü. (1992). *Türkiye'de Restorasyon*. İstanbul: İletişim Yayınları, 8.

4. Ahunbay, Z. (2021a). *Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri* (2.Baskı). İstanbul: YEM Yayın, 9.

5. Pekol, B. (2010). *İstanbul'da Yeni İşlevlerle Kullanılan Tarihi Yapıların Üslup Sorunsalı.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

6. Ahunbay, Z. (2021b). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon* (14. Baskı). İstanbul: YEM Yayın, 22,28-30,38,96,99-100,104,161.

7. Kuban, D. (1969). Modern restorasyon ilkeleri üzerine yorumlar. *Vakıflar Dergisi*, 8, 341-356.

8. İnternet: ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (2013) Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

9. Yaldız, E. (2003). *Konya'daki Medrese Yapılarının Yeniden Kullanım Koşullarına göre Değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

10. Kuban, D. (2018). *Mimarlık Kavramları* (13.Baskı). İstanbul: YEM Yayın, 21.

11. İnternet: ICOMOS Venedik Tüzüğü. (1964). Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

12. Erder, C. (1977). Venedik Tüzüğü tarihi bir anıt gibi korunmalıdır. *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi,* 3(2), 167-190.

13. Altınoluk, Ü. (1998). *Binaların Yeniden Kullanımı*. İstanbul: YEM Yayın, 19.

14. İnternet: Rahmi Koç Müzesi, Türkiye Kültür Portalı. (2014). Web: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ankara/gezilecekyer/cengel-han-rahm-m-koc-muzes Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

15. İnternet: II. Bayezid Hamamı Türk Hamam Kültürü Müzesi Restorasyon Uygulaması, (2005). Yapı Dergisi. Web: https://yapidergisi.com/ii-bayezid-hamami-turk-hamam-kulturu-muzesi-restorasyon-uygulamasi/ Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

16. İnternet: ICOMOS Carta Del Restauro. (1932). Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

17. İnternet: ICOMOS Amsterdam Bildirgesi. (1975). Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

18. İnternet: ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü. (1999). Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0464062001536913566.pdf Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

19. İnternet: Avrupa Mimarî Mirasının Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun. (1989, 20 Nisan). Resmi Gazete (Sayı: 20145). Web: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc072/kanuntbmmc072/kanuntbmmc07203534.pdf Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

20. İnternet: Kütahya Kent Tarihi müzesi, T.C. Kütahya Valiliği. (2019) Web: http://www.kutahya.gov.tr/muzelerimiz#gallery-23 Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

21. Kuban, D. (2000). *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu*. İstanbul: YEM Yayın, 117.

22. İnternet: Gaziantep Kurtuluş Cami, Kültür Envanteri. (2019). Web: https://kulturenvanteri.com/tr/yer/kurtulus-camii/#16/37.060272/37.375713 Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

23. İnternet: Kruisherenhotel Maastricht, Archello. (2008). Web: https://archello.com/story/12314/attachments/photos-videos/4 Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

24. İnternet: Library, Museum and Community Center 'De Petrus' / Molenaar&Bol&vanDillen Architects. ArchDaily. (2018). Web: https://www.archdaily.com/892558/library-museum-and-community-center-de-petrus-molenaar-and-bol-and-vandillen-architects Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

25. İnternet: Roskilde Festival Folk High School / MVRDV + Cobe. ArchDaily. (2019). Web: https://www.archdaily.com/912035/roskilde-festival-folk-high-school-mvrdv-plus-cobe Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

26. İnternet: "LocHal Library / CIVIC architects + Braaksma & Roos architectenbureau + Inside Outside + Mecanoo" 16 Jan 2019. ArchDaily. Web: https://www.archdaily.com/909540/lochal-library-mecanoo-plus-civic-architects-plus-braaksma-and-roos-architectenbureau Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

27. İnternet: eert Mangwon Cafe / Workment. ArchDaily. (2022). Web: https://www.archdaily.com/969960/eert-mangwon-cafe-workmen Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

28. İnternet: Fabrikadan Üniversite Kampüsüne: AGÜ Sümer Kampüsü, Arkitera. (2017). Web: https://www.arkitera.com/gorus/fabrikadan-universite-kampusune-agu-sumer-kampusu/ Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

29. İnternet: DDB Tuz Ambarı, Arkiv. (2008). Web: https://www.arkiv.com.tr/proje/ddb-tuz-ambari/1455 Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

30. İnternet: Convent de Sant Francesc / David Closes. ArchDaily. (2012) Web: https://www.archdaily.com/251389/convent-de-sant-francesc Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

31. İnternet: Conservation, Restoration and Adaptation of Church "St. Paraskeva" / Todor Mihaylov, Elitsa Andreeva, Emilia Kaleva, Aleksandra Vadinska. ArchDaily. (2014). Web: https://www.archdaily.com/573012/conservation-restoration-and-adaptation-of-church-st-paraskeva-te-architects Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

32. Mørk, M. I. (2008). *Alternative uses for redundant churches.* Paper presented at the Conference in Facilities Management, Heriot Watt University, Edinburgh.

33. Lueg, R. (2011). *Houses of God... or not?! Approaches to the Adaptive Reuse of Churches in Germany and the United States.* Unpublished Master's Thesis, University of Maryland, USA.

34. Douglas, J. (2006). *Building adaptation* (2nd Edition). London: Routledge 163-164.

35. Düzenli, H. İ. (2020). Kiliseden Camiye Dönüştürme ve İstanbul'da Kiliseden Dönüştürülen Camiler Hakkında Notlar. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* 16, 387-423.

36. Güngör Açıkgöz, Ş. (2007). *Kayseri ve Çevresindeki 19.yüzyıl Kiliseleri ve Korunmaları için Öneriler.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

37. Ergün, N. (2022). *Niğde Fertek Kilise Cami ve Yakın Çevresinın Çocuk ve Yaşlı Kullanıcı Grupları İçin Düzenlenmesi ve Restorasyon Önerisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

38. İnternet: Kilise. (2002). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Web: https://islamansiklopedisi.org.tr/kilise Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

39. Mutlu, B. (2001). *Mimarlık Tarihi Ders Notları 1.* İstanbul: Mimarlık Vakfı Enstitüsü Yayınları, 103-104.

40. Roth, L. M. (2006). *Mimarlığın öyküsü, ögeleri ve anlamı* (çev. E. Akça). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 333-356.

41. Madrigal, M. (2017). *Birinci yüzyıl anadolu kiliseleri*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes, 5.

42. Bozkurt, L. (2015). *Bursa, Mudanya, Başmelekler Kilisesi'nin restorasyona yönelik restitüsyon önerisi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Ankara.

43. Öztaşkın, G. (2018). Bizans Dönemi Kilise Mimarisi, *ARKHE Dergisi*, 5, 10-17.

44. İnternet: Middle Byzantine church architecture, Smarthistory. (2020). Web: https://smarthistory.org/middle-byzantine-church-architecture/ Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

45. Kahraman, G., & Kâhya, Y. (2017). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Fenari İsa Camisi'ne İlişkin 1894 Depremi Kayıtları. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi,* 1(20), 11-23.

46. Van Millingen, A., Traquair, R., George, W. S., & Henderson, A. E. (1912). *Byzantine churches in Constantinople: their history and architecture*. London: Macmillan and Co. Limited, 317.

47. Sevim, K. (2014). *Kayseri İncesu Yeni Cami Mahallesinde Ortodoks Kilisesi Restorasyon Önerisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

48. Tanış, Ö. (2006). *Germir Kiliseleri ve Panagia "Kimisis-Tis Theotoku" Kilisesinin Günümüz Koşullarında Değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

49. Uyan, A. (2008). *Kayseri Talas Endürlük Kilisesi Restorasyonu.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

50. Fiorani, D. (2017). *Conservation and new uses in the space of the holy.* In D. Fiorani, L. Kealy, S.F. Musso (eds.), *Conservation/Adaptation. Keeping alive the spirit of the place. Adaptive re-use of heritage with symbolic values*, Hasselt-Belgium. European Association for Architectural Education, 117-130.

51. Crişan, R. (2017). *The dilemma of the redundant churches: to lose or to reuse?* In D. Fiorani, L. Kealy, S.F. Musso (eds.), *Conservation/Adaptation. Keeping alive the spirit of the place. Adaptive re-use of heritage with symbolic values*, Hasselt-Belgium. European Association for Architectural Education, 29-40.

52. İnternet: Dominicanenkerk (Maastricht), Vikipedia. (2014). Web: https://nl.wikipedia.org/wiki/Dominicanenkerk_(Maastricht)#/media/Bestand:Maastricht,_Dominicanenklooster,_plattegrond_A_Mulder.jpg Son Erişim Tarihi: 25.04.2023

53. İnternet: Bookstore Selexyz Dominicanen, Archello. (2007). Web: https://archello.com/project/bookstore-selexyz-dominicanen Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

54. İnternet: Book Store Dominicanen, GoogleMaps Görseller. (2002). Web: https://www.google.com/maps/place/Book+Store+Dominicanen/@50.8500903,5.6898884,15z/data=!4m5!3m4!1s0x0:0xdae95f84ba6e8a40!8m2!3d50.8500903!4d5.6898884?hl=tr Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

55. İnternet: Dominicanerkerk Maastricht. (2007). Web: https://www.abbiesteinhauser.nl/Dominicanerkerk-Maastricht Son Erişim Tarihi: 25.04.2023

56. Heijnen, B. (2003). Kerk Getransformeerd tot Kantorencomplex. *Stedenbouw,* 86-87.

57. İnternet: Breda, Hagweg 1- Anna. (2004). Web: https://www.reliwiki.nl/index.php/Breda,_Haagweg_1_-_Anna Son Erişim Tarihi: 25.04.2023

58. İnternet: Sint-Annakerk in Breda, Rijksmonumenten. (2020). Web: https://rijksmonumenten.nl/monument/10191/sint-annakerk/breda/ Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

59. İnternet: Oomen Architecten. Web: https://static1.squarespace.com/static/554a0c3fe4b08c79c70c1d2e/t/5b853747aa4a992b1dbcad7c/1535457116693/OA_180723+De+Kerk+van+Morgen.pdf Son Erişim Tarihi: 25.04.2023

60. İnternet: AnnaStede. (2016). Web: https://www.annastede.nl/huren Son Erişim Tarihi: 25.04.2023

61. İnternet: Annakerk Breda, Oomen Architecten. (2022). Web: https://oomenarchitecten.nl/projects-item/annakerk-breda/ Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

62. İnternet: Annastede, Funda in Business. (2016). Web: https://www.fundainbusiness.nl/kantoor/breda/gebouw-88959777-haagweg-1/ Son Erişim Tarihi: 25.04.2023

63. Wieckhorst, T. (2007). Mit allen Sinnen - Umnutzung der Bielefelder Martinikirche zum Restaurant. *Bauhandwerk,* 1-2, 18-26.

64. İnternet: Die Kirche, Glueckundseligkeit. Web: https://www.glueckundseligkeit.de/die-kirche.html Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

65. İnternet: Bethlehemkirche Hamburg, Kunst-Religion. (2015). Web: https://kunst-religion.de/architekturflash-bethlehemkirche-hamburg/ Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

66. İnternet: Bethlehem-Kirche (Hamburg-Eimsbüttel), Wikipedia. (2012). Web: https://de.wikipedia.org/wiki/Bethlehem-Kirche_(Hamburg-Eimsb%C3%BCttel) Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

67. İnternet: Stark monochromatic interior of Saint Rocco church brings stone ruins into focus. Dezeen. (2019). Web: https://www.dezeen.com/2019/09/01/saint-rocco-church-renovation-theatre-luigi-valente-mauro-di-bona-rotello-italy/ Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

68. İnternet: Chapelle des Jésuites de Saint-Omer, Wikipedia. (2009). Web: https://fr.wikipedia.org/wiki/Chapelle_des_J%C3%A9suites_de_Saint-Omer Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

69. İnternet: Focus la Chapelle des Jésuites, *Pays de Saint Omer Agence d'Urbanisme & de Développement Pays d'art et d'histoire. (2022).* Web: https://www.aud-stomer.fr/shared/ressources/fichiers/22-02-focus_chapelle-jesuites_vf_web_j9mz1c2l.pdf Son Erişim Tarihi: 24.04.2023

70. İnternet: Chapelle des Jésuites, Pays de Saint/Omer Office de Tourisme et des congrés. (2019). Web: https://saintomer-businessevents.com/congres-et-seminaire/la-chapelle-des-jesuites/ Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

71. Fakıbaba Dedeoğlu, E. (2019). Yeniden İşlevlendirilen Kilise Yapılarında İç Mekân Müdahalelerine Yönelik Analizler: Sivrihisar Ermeni Kilisesi Örneği. *Sanat ve Tasarım Dergisi,* 23, 77-103.

72. Fakıbaba Dedeoğlu, E. (2012). *Tarihi değer taşıyan kiliselerde yeniden işlevlendirme sürecinin ve iç mekân çözümlerinin irdelenmesi: Sivrihisar Ermeni Kilisesi örneği.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

73. İnternet: Sivrihisar Ermeni Kilisesi, GoogleMaps Görseller. (2022). Web: https://www.google.com/maps/place/Ermeni+Kilisesi/@39.4534561,31.5349501,15z/data=!4m2!3m1!1s0x0:0x827415dca47d0b8c Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

74. Uslu, Ş. (2021). *Kayseri/Gesi/Bahçeli (Efkere) Surp Stepanos Ermeni Kilisesi koruma yaklaşımı ve yeniden işlevlendirme önerileri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

75. Ulubaşoğlu, Z. N. (2022). *Tarihi Yapıların Güncel İhtiyaçlar Kapsamında Yeniden İşlevlendirilmesi: Kayseri'de Bulunan Meryem Ana Kilisesi'nin Semt Kütüphanesine Dönüşüm Süreci.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

76. İnternet: Kayseri Şehir Kütüphanesi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi. (2020). Web: https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/srp-sehir-kutuphanesi Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

77. İnternet: Kayseri'de kiliseden dönüştürülen kütüphane hizmet vermeye başladı. Anadolu Ajansı. (2020). Web: https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/kayseride-kiliseden-donusturulen-kutuphane-hizmet-vermeye-basladi Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

78. İnternet: Taksiyarhis Anıt Müzesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2013). Web: https://muze.gov.tr/s3/MysFileLibrary/Bal%C4%B1kesir%20Taksiyarhis%20An%C4%B1t%20M%C3%BCzesi-bc81df58-59c6-440f-9075-1def5612835d.pdf Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

79. İnternet: Çavuşoğlu, Ç. Ayvalık Taksiarhis Kilisesi Üzerine Bir Deneme Web: https://www.academia.edu/7151974/Ayval%C4%B1k_Taksiarhis_Kilisesi Son Erişim Tarihi: 24.04.2023

80. İnternet:. Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi, Kültür Portalı. (2013). Web: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/gezilecekyer/taksiyarhis-kilisesi Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

81. İnternet: Aziz Panteleimon Kilisesi, Kültür Envanteri. (2020). Web: https://kulturenvanteri.com/yer/?p=29800 Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

82. İnternet: Gölyazı Panteleimon Kilisesi (Gölyazı Kültürevi), GoToBursa. (2022). Web: https://www.gotobursa.com.tr/tr/mekan/aziz-panteleimon-kilisesi-golyazi-kulturevi-1247/ Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

83. İnternet: Gölyazı Panteleimon Kilisesi, Nilüfer Belediyesi. (2019). Web: https://www.nilufer.bel.tr/kategoriler/tesisler/spor-tesisleri/golyazi-kulturevi?/niluferbelediyesi-344-golyazi_kulturevi Son Erişim Tarihi: 26.12.2022

Gazili olmak ayrıcalıktır